

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONĪ'ONĪ 'I HE NGA'HI 'AHO KIMUI NĪ • TĪSEMA 2016

Liahona

Nga'ahi Talanoa 'o Sīsū: Nga'ahi
To'oto'o Konga Lalahi mei he
Fe'auhi 'Aati Fakavaha'apule'anga
hono 10, p. 22

Ko Hono Teuteu Ho Lotó mo Ho 'Apí ki he
Liuaki mai 'a e Fakamo'uí, p. 10

'Eletā Pālāti 'i he Polokalama Ako
'a e Siasí 'i he Senituli 21, p. 28

Ko e Tui 'a 'Eku Ongomātu'á: Kau Kumi
Hūfanga mei Sekisolovākiá, p. 36

"Ko ia, 'ilonga ia 'oku tui ki he 'Otuá kuo pau ke ne fa'a 'ámanaki fakapapau ki ha maama 'oku lelei ange, 'io, ki ha nofo'anga 'i he to'ukupu to'omata'u 'o e 'Otuá, pea ko e 'ámanaki lelei ia 'oku tupu mei he tui, 'o hoko ko ha taula ki he laumálie 'o e tangatá, 'a ia 'e ngaohi ai 'a kinautolu ke nau fai mālohi pea tu'u mā'u, pea fonu mā'u ai pē 'i he ngaahi ngāue lelei, 'o langaki 'enau fakalāngilangi' i 'a e 'Otuá."

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** **Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisi**
'Uluaki: Nonga 'i he Mo'ui Ni
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
- 7** **Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahi:**
'Oku Ma'u 'a e Fiefia Fakafāmilí
'i he Angamā'oni'oni

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: Mei he *Let Us Adore Him*, fai 'e Dana Mario Wood, 'I he angalelei 'a e Musiame Hisitōlia 'o e Siasí, 'ikai ngofua ke hiki hano tatau. Takafi mu'a 'i lotó: Faitaa'i 'e he iStock/Thinkstock.

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 10** **Ko hono Teuteu ha Potu**
Mo'ó e 'Eikí
Fai 'e Písope Gérald Caussé
'Oku tau takitaha ma'u ha fatongia ke teuteu ki he hā'ele mai hotau Fakamo'ui.
- 14** **Ko e Mālohi Fakalangi**
'o e 'Alo'ofá
Fai 'e 'Eletā James J. Hamula
'Oku tau fie ma'u kotoa e 'alo'ofa 'a e 'Eikí. Ko ha founga 'eni 'e ono te tau lava ai 'o ma'u e mālohi fakaivia ko 'ení.
- 22** **Fe'auhi 'Aati Fakavaha'apule-**
'anga hono 10: Talamai 'a e
Ngaahi Talanoa 'o Sisuú
Fiefia 'i he me'a ko 'eni 'e 16 'oku nau fakafōtunga 'a e Fakamo'ui.
- 28** **'I he Akó pea 'i he Tuí**
Fai 'e 'Eletā M. Russell Ballard
'Oku fakatou fie ma'u 'a e akó mo e tuí ki hono ako lelei 'o e ongo-ongolelei, pea 'oku fakahoko 'e he kau faiakó ha fatongia mahu-inga 'i hono tokoni'i e kau akó ke fakataha'i kinauá.

- 36** **Ko e Hola koe'uhí ko**
e Tuí mo e Tau'atāinā
Fai 'e Eva Walburger
Na'e a'usia 'e he'eku ongomātu'á 'a e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongo-lelei 'i he'ena hola ki he tau'atāinā, 'i ha ngaahi founga lahi.

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8** **Ko e Faiako 'i he Founga 'a e**
Fakamo'ui: Ko e Teuteu ke
Fe'iloaki mo e 'Otuá
Fai 'e Devin G. Durrant
- 40** **Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni**
'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
- 80** **Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki:**
Ko e Natula Totonu 'o e 'Otuá
Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland

48

44 Tuí, 'Amanaki Lelei, mo e 'Ofa Faka-Kalaisi: Ko ha Ngaahi 'Ulungaanga Fekau'aki

Fai 'e Eletā Chi Hong (Sam) Wong
'E lava 'e he tuí, 'amanaki lelei, mo e 'ofa faka-Kalaisi, 'i hono 'uuni kinautolú, 'o tokoni ke tau hoko ko e kau muimui lelei ange 'o Kalaisi.

48 Ko Hono Fa'u Hotau Iku'anga Fiefiá

Fai 'e Yuri Kutepov
Na'a ku fakapapau ke u mali 'i he temipalé, ka na'e tataki au 'e he Eiki ki hoku hoa ta'engata 'i ha founga ta'e'amanekina.

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fufuu'i he pulu-singa ko 'ení. Ki'i tokoni: 'Oku founga fēfē ho'o vahevahe 'a e ongoongolelei mo e ni'ihī kehē?

50 Ivi ke Fili

Fai 'e Michael Pickett
Ko 'eku faka'ānaua—ke hoko ko e taha hiki me'a mamafa fakapalo-fesinalé—na'e ofi ke u a'usia. Kae fēfē 'a e pepa ngāue fakafaifekau na'a ku toki fakahuu?

52 Hoko ko ha Mo'unga'i Tangata Fa'a-ngāue Mo'oni

Fai 'e Charlotte Larcabal
'Oku 'uhinga 'a e vilitaki atú ke ngāue, pea na'a mo e taimi 'oku fakaili-fia pe ta'epau ai e ngaahi me'a.

56 Ngaahi Fehu'i mo e Tali

'Oku ou fāifeinga ke ako 'a e folofolá. Ko e hā 'oku fu'u mahu'inga ai ke ako kinautolú?

58 Ko e Foaki 'o Lahi Ange 'i he Me'a'ofá

Fai 'e Emmaline R. Wilson
Ko e hā ha ngaahi me'a'ofa te mou foaki 'i he taimi Kilisimasi ko 'ení? Vakai'i pe ko e fa'ahinga tokotaha foaki fēfē koe 'aki e ki'i sivi ko 'ení.

61 Ko e Ngāue Fakafaifekau Na'a ku Fie Ma'ú

Fai 'e Gabriel Costa Silva
Na'a ku tuēnoa pea na'a ku fie ma'u ha kaungāme'a, ka na'e ikai ke u lavelave'iloa 'e hoko 'a e kau faifekau ko e tali ki he'eku lotú.

62 Pousitā: 'Oua 'e Fakatoloi

63 Ngaahi Tali mei he Kau Taki 'o e Siasí: Founga Ke Fa'a-kātaki Aí

Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf

64 Ko ha Kilisimasi Makehe

Fai 'e Jane McBride Choate
Kuo liliu 'a e me'a kotoa talu mei he vete mali. 'E lava nai ke kei lelei tatau 'a e Kilisimasi?

66 Fānau 'Oku Tu'u 'Alī'aliaki: Ngaahi Tāpuaki meia Pelesi

68 Kau Mo'unga'i Tangata 'o e Tohi 'a Molomoná: Tukupā 'a Molonái

69 'Oku Ou Lava 'o Lau e Tohi 'a Molomoná

70 Ngaahi tali mei ha 'Aposetolo: Ko e hā ha founga te u lava 'o ongo'i ofi ange ai ki he Fakamo'ui?

Fai 'e Eletā Dale G. Renlund

71 Ngaahi Kaati Fakamo'oni Makehe

75 Ko 'Etau Pēsi

76 Ngaahi Talanoa mei he Tohi 'a Molomoná: Tala'ofa Makehe 'a Molonái

79 Peesi Valivali: 'Oku Ou 'Ofa 'i Hoku Fāmili

TISEMA 2016 VOLUME 40 FIKA 12 LIAHONA 13292 900

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā:

Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund

'Ētita: Joseph W. Sitati

Kau Tokoni 'Ētita: James B. Martino, Carol F. McConkie

Kau 'Ētivaisa: Brian K. Ashton, Randall K. Bennett, Craig A. Cardon, Cheryl A. Esplin, Christoffel Golden, Douglas D. Holmes, Larry R. Lawrence, Carole M. Stephens

Talēkita Pulē: Peter F. Evans

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisinisi: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni 'Ētita Pulē: Ryan Carr

Tokoni Faipulusi: Megan Seitz

Timi ki hono Tohi mo hono 'Ētita'i: Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flittin, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jill Hacking, Charlotte Larocab, Michael R. Morris, Eric B. Murdock, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Mindy Anne Selu, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, C. Kimball Bott, Thomas Child, David Green, Colleen Hincley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Rachel Smith, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otinea Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha'i 'o e Makasini:

Glen Adair, Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty, Derek Richardson

Fokotu'utu'u: Ammon Harris

Talēkita ki he Pāki: Steven T. Lewis

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita: Patrick Taufa

Kaungā 'Ētita

Ko e totongi ki hono fakakāto'a 'o e ngaahi *Liahona* he tā'u oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'ēke'ēke: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nukualofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke mā'u 'a e ngaahi totongi ki hō'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolō.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'ēke'ēke he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meli ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe t-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe meā "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'angā 'i he lea faka-Alapēniā, 'Amēnia, Pisilama, Kempoutia, Puluakālia, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafai'ingofuāi), Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Ēsitōnia, Fisi, Finilani, Falanisee, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Āsileni, 'Intitōnēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseili, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silovēnia, Sipeini, Suisalanī, Suēteni, Suahili, Takalokā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, Eitu mo e faka-Vietinēni. (Oku kehekehe pe 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2016 'e he Intellectual Reserve, Inc. Mā'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he lunaiteti Siteiti 'o 'Amelika.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiale pe faka'aonga'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakahaa'i atu ai hano fakatapu'apai, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala'i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; t-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

December 2016 Vol. 40 No. 12. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 507.1.5.2).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau ki he Efiāfi Fakafāmili 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo e ngaahi 'ekitiviti' e lava ke faka'aonga'i 'i he efiāfi fakafāmili 'i 'apī. Ko ha sīpinga 'eni e ua.

"Ko hono Teuteu ha Potu mo'ō e 'Eikī,"

peesī 10: 'Oku fakamanatu mai 'e Pisope Kōsei kiate kitautolu hotau fatongia ke teuteu ki he hā'ele mai 'a e Fakamo'ui. Ko ha founa 'e taha ke teuteu ai ha potu mo'ō e 'Eikī ko hono tokoni'i e kakai 'oku nau fie mā'u ha 'apī. Fakakaukau ke ngāue ta'e-totongi 'i ha fale 'o e kau li'ekinā, tākaki ha ngaahi me'a mā'a e kau kumi hūfanga, kumi pa'anga ke foaki ki he pa'anga tokoni 'ofa fakaetangata 'a e Siasī, pe kau 'i he ngaahi ngāue tokoni 'i homou kolō. Te mou lava foki 'o alea'i ha ngaahi founa taimi lōloa ke mou lava ai 'o tokoni'i 'a e kau hopoate, hangē ko hano tanumaki ha feohi fakakaungāme'a.

"Ko e hā ha founa te u lava 'o ongo'i

ofi ange ai ki he Fakamo'ui?" peesī 70: Ko Sisū Kalaisi mo'oni 'a e 'uhinga ki he fa'ahitā'u, ka te mou ala fakakaukau'i ha ngaahi founa te mou lava ai 'o manatui e fa'ifa'itaki'anga 'a e Fakamo'ui 'i he tā'u kakato. Te mou lava 'o fakakaukau'i ha ngaahi founa ke fa'u ai ha 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi, hangē ko hano fokotu'u ha fakatātā 'o e Fakamo'ui 'i homou falē, ako mā'uloto fakauike ha ngaahi potufolofola fekau'aki mo e Fakamo'ui, pe tokanga makehe ke teuteu ki he 'aho Sāpatē. Fokotu'u ha ngaahi palani ke fakahoko ai hō'o ngaahi fakakaukau mo lekooti 'i hō'o tohinoā 'a e founa kuo tokoni'i ai koe 'e hō'o ngaahi ngāue ke ke 'unu 'o ofi ange kia Kalaisi.

TOE LAHI ANGE 'I HE 'INITANETI

'Oku mā'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasī 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org. Vakai ki he [facebook.com/liahona.magazine](https://www.facebook.com/liahona.magazine) (mā'u 'i he lea faka-Pilitāniā, faka-Potukali, mo e faka-Sipeini) ke mā'u ha ngaahi pōpoaki fakalaumālie, ngaahi fakakaukau ki he efiāfi fakafāmili 'i 'apī, mo e ngaahi fakamatala te ke lava 'o vahe-vahe mo ho fāmili mo e kaungāme'a.

NGAAHI KAVEINGA 'I HE MAKASINI KO 'ENI

'Oku fakafongā'i 'e he ngaahi mata'ifikā 'a e 'uluaki peesi 'o e fakamatalā.

Ako folofolā, 28, 56, 69

'Alō'ofā, 14

'Amanaki lelei, 36, 44

Angamā'oni'oni, 7

Fa'a kātaki, 48, 63

Faiako, 7, 28

Fakamo'oni, 28

Fāmili, 7, 40, 64, 79

Fānaū, 42, 64, 66, 75

Hā'ele 'Angaua Mai, 10

Kau 'Aposetolō, 71

Kau Kumi-hūfanga, 10, 36

Kau paionia, 36

Kau palōfitā, 71, 76

Kilisimasī, 10, 40, 41, 42, 43, 58, 62, 64, 66, 69, 70, 75

Laumālie Mā'oni'oni, 4

Lautohi Faka-Sāpatē, 8, 28

Lotū, 48, 61

Ngaahi 'ahī'ahī, 4, 40, 43, 61

Ngaahi me'a 'oku faka-
mu'omu'a, 8, 50

Ngāue fakafaifekau, 36,

41, 50, 61, 66

Nofomali, 28, 48

Nonga, 4

'Ofa faka-Kalaisi, 44

Sākalamēniti, 4

Sisū Kalaisi, 14, 22, 42, 44, 58, 62, 69, 70, 80

Temipalē, 10, 36, 48

Tohi 'a Molomonā, 41, 52, 68, 76

Tokoni, 10, 58, 61, 64, 80

Tui, 14, 28, 36, 44, 48, 50, 52

Vete malī, 64

**Palesiteni
Henelī B.
'Aealingi**

Tokoni 'Uluaki i
he Kau Palesitenisī
'Uluakí

Nonga

'I HE MO'UÍ NI

Na'e folofola 'a e Fakamo'uí kiate kitautolu kotoa ko ia kuo omi ki he mo'uí fakamatelié 'o pehē, "Te mou ma'u 'a e mamahí 'i māmani" (Sione 16:33). Ka na'á Ne fai 'a e tala'ofa faka'ofa ko 'enī ki He'ene kau ākongá lolotonga 'Ene ngāue 'i māmani: "Oku ou tuku 'a e melinó kiate kimoutolu: ko 'eku melinó 'oku ou foaki kiate kimoutolu: 'oku 'ikai hangē ko e foaki 'a māmani, 'a 'eku foaki kiate kimoutolú" (Sione 14:27). 'Oku fakafiemālie ke 'ilo'i 'oku kei hoko atu 'a e tala'ofa 'o e nonga fakatāutaha ko 'enī ki he kotoa 'o 'Ene kau ākongá he 'ahó ni.

'Oku nofo hataua ni'ihī 'i ha ngaahi 'ātakai faka'ofa mo nonga, ka 'oku tau kei foua pē faingata'a'ia fakaelotó. Ko ha ni'ihī 'oku nau ongo'i e melino mo e nonga haohaoa 'i he lolotonga 'o ha mole lahi fakatāutaha, me'a fakamahi, mo e taulōfu'u 'a e faingata'á.

Mahalo kuo mou 'osi māta'ia e mana 'o e nongá 'i he fofonga 'o ha ākongá 'o Sisū Kalaisi pe fanongo ai 'i he'ene ngaahi leá. Kuo tā-tu'o lahi 'eku mamata aí. Kuo hoko ia he taimi 'e ni'ihī 'i ha loki he falemahakí 'a ia 'oku ha'oha'o ai si'a fāmilī 'i ha tamaio'eiki 'a e 'Otuá 'oku tau'aki.

'Oku ou manatu ki ha'aku 'a'ahi ki si'a fefine 'i he falemahakí 'i ha ngaahi 'aho si'i kimu'a pea toki hiki atu 'i he kanisaá. Na'á ku 'omi hoku ongo 'ofefine íkí ke mau ō mai koe'uhí he na'e hoko 'a e si'i fefine 'ofá ni 'i ha taimi ko 'ena faiako Palaimeli.

Na'e ha'oha'o takai si'i kau mēmipa hono fāmilī 'i hono mohengá, 'i he faka'amu ke nau 'i ai mo ia 'i hono ngaahi mōmēniti faka'osi 'i he māmani. Na'á ku 'ohovale 'i he'ene tangutu hake 'i he mohengá. Na'á ne puke atu hoku ongo 'ofefiné peá ne fakafe'iloaki tahataha kinaua

ki he kau mēmipa takitaha hono fāmilī. Na'e lea 'o hangē hano fakafe'iloaki hoku ongo 'ofefiné ko ha hou'eiki 'i ha 'afio'anga 'o ha kuini. Na'á ne ma'u ha founga ke lea 'aki ai ha me'a fekau'aki mo e hoko 'a e taha kotoa 'i he lokí, ko ha ākongá 'a e Fakamo'uí. 'Oku ou kei manatu'i pē 'a e mālohi, ongo, pea mo e 'ofa na'e 'i hono le'ó. Pea 'oku ou manatu'i 'a 'eku 'ohovale 'i he'ene malimali fiefia neongo na'á ne 'ilo'i na'e nounou 'ene mo'uí.

Na'á ne 'osi ma'u ha tāpuaki 'o e fakanonga mei he lakanga fakataula'eikí, ka na'á ne tuku kiate kimautolu kotoa ha fakamo'oni mo'uí 'oku mo'oni e tala'ofa 'o e nonga 'a e 'Eikí: "Kuó u tala 'a e ngaahi me'á ni kiate kimoutolu, koe'uhí ke mou ma'u 'a e fiefmālié 'iate au. Te mou ma'u 'a e mamahí 'i māmani; ka mou loto to'a; kuó u iku'i 'a māmani" (Sione 16:33).

Kuó ne talia 'Ene fakaafé, pea te tau lava mo kitautolu kotoa, neongo pe ko e hā hotau ngaahi faingata'a'ia mo e palopalemá:

"Ha'u kiate au, 'a kimoutolu kotoa pē 'oku feinga mo mafasiá, pea te u foaki 'a e fiefmālié kiate kimoutolu.

"To'o 'eku ha'amongá kiate kimoutolu, pea mou ako 'iate au; he 'oku ou angavaivai mo angamalū: pea te mou 'ilo ai 'a e fiefmālié ki homou laumālié" (Mātiu 11:28–29).

'E toki lava pē 'e ha taha 'iate kitautolu ke ma'u 'a e nonga mo e fiefmālie 'i he faingata'á, 'i he muimui ki he Fakamo'uí.

'Oku tokoni e lotu tāpuaki 'o e sākalamēniti ke tau 'ilo'i e founga ke ma'u ai e nonga ko iá lolotonga e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí. Te tau lava 'i he'etau ma'u e sākalamēniti ke fakapapau'i te tau faivelenga ki he'etau ngaahi fuakava ke muimui 'iate Iá.

‘Oku tau takitaha palōmesi ke manatu ‘i ‘a e Fakamo‘uī. Te ke lava ‘o fili ke manatu ‘i Ia ‘i he founga lelei taha ‘oku tohoaki ‘i ai ho lotó kiate Iá. Kiate au he taimi ‘e ni‘ihi, ko ha‘aku fakakaukau-loto kiate Ia ‘oku tū‘ulutui ‘i he Ngoue ko Ketisemaní pe fakakaukauloto ki He‘ene ui ‘a Lasalosí ke tu‘u mai mei he fonualotó. ‘I he‘eku fai iá, ‘oku ou ongo‘i vāofi mo Ia mo ha hounga‘ia ‘okú ne ‘omi ha nonga ki hoku lotó.

‘Oku mou toe palōmesi foki ke tauhi ‘Ene ngaahi fekaú. ‘Oku mou palōmesi ke ‘ai kiate kimoutolu Hono huafá mo fakamo‘oni kiate Ia. ‘Okú Ne tala‘ofa ‘e ‘iate kimoutolu ‘a e Laumālie Mā‘oni-oní ‘i ho‘omou tauhi homou ngaahi fuakava mo Iá. (Vakai, T&F 20:77, 79.)

‘Oku ‘omi ‘e he me‘á ni ‘a e nongá ‘i ha founga ‘e ua. ‘Oku fufulu kitautolu ‘e he Laumālie Mā‘oni-oní mei he angahalá tu‘unga ‘i he Fakalelei ‘a Sīsū Kalaisí. Pea ‘e lava ‘e he Laumālie Mā‘oni-oní ke foaki mai ‘a e nonga ko ia ‘oku ma‘u ‘i he hōifua ‘a e ‘Otuá mo e ‘amanaki lelei ‘o e mo‘ui ta‘engatá.

Na‘e fakamatala e ‘Aposetolo ko Paulá ki he tāpuaki faka‘ofa‘ofá ni ‘o pehē: “Ka ko e fua ‘o e Laumālie, ko e ‘ofa, mo e fiefia, mo e melino, mo e kātaki fuoloa, mo e angavaivai, mo e angalelei, mo e tui” (Kalētia 5:22).

Ko e taimi ne talaki ai ‘e he kau talafekau fakalangí e ‘alo‘i ‘o e Fakamo‘uī, na‘a nau pehē, “Fakafeta‘i ki

he ‘Otuá ‘i ‘olunga, pea ‘i māmani ‘a e *melinō*” (Luke 2:14; ko e tānaki atu e fakamamafa‘i). ‘Oku ou fakamo‘oni ‘i ‘i he‘eku hoko ko e fakamo‘oni ‘o Sīsū Kalaisí ‘e lava ‘e he Tamaí mo Hono ‘Alo ‘Ofa‘angá ‘o fekau‘i mai e Laumālie ke tau lava ai ‘o ma‘u e nongá ‘i he mo‘uí ni, neongo pe ko e hā ha ngaahi sivi ‘e hoko mai kiate kitautolu mo kinautolu ‘oku tau ‘ofa aí. ■

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO ‘ENÍ

‘O ku ako‘i ‘e Palesiteni ‘Aealingi ‘e lava ‘e he lotu tāpuaki ‘o e sākalamēnití ‘o tokoni ke tau ‘ilo‘i e founga ke ma‘u ai e nongá lotolotonga hotau ngaahi faingata‘a‘iá. ‘Okú na fakamanatu mai ko e taimi ‘oku tau tauhi ai ‘etau ngaahi fuakavá, ‘oku tau ma‘u e tala‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘e ‘iate kitautolu ‘a e Laumālie Mā‘oni-oní. Fakakaukau ke fehu‘i kiate kinautolu ‘okú ke ako‘i pe ‘e lava fēfē ke tokoni‘i kitwautolu ‘i hono ma‘u e Laumālie Mā‘oni-oní ke tau ma‘u e nongá. Te ke lava foki ke vahevahe ho‘o ngaahi fakakaukau pe ko ha a‘usia ‘i hano tokoni‘i koe ‘e he Laumālie Mā‘oni-oní ke ke ongo‘i e nongá ‘i ha faingata‘a. Te ke ala poupu‘i ‘a kinautolu ‘okú ke ako‘i ke nau fakalaulauloto ki he pōpoaki ni lolotonga e sākalamēnití he uiké ni.

'E Founa Fēfē ha'o Manatu'i 'a e Fakamo'u'i he Uiké Ni?

Oku poupou'i kitautolu 'e Palesiteni 'Aealingi ke tau "fili ke manatu'i ['a e Fakamo'u'i] 'i he founa lelei taha 'oku tohoaki'i ai ho lotó kiate lá."

'Oku founa fēfē ho'o "manatu ma'u ai pē kiate la" he kotoa 'o e uiké (vakai, T&F 20:77, 79)?

'Oku 'i ai ha'o ngaahi potufolofola manako fekau'aki mo e Fakamo'u'i? Te ke lava 'o faka'ilonga'i ha potufolofola kehe 'i he 'aho takitaha he uiké ni pea vahevahe ia mo ha taha.

'Okú ke hiva'i 'i ho'o fakakaukau ha himi pe ha fo'i hiva langa ki mo'u'i 'i he taimi 'okú ke loto mamahi ai? Mahalo te ke lava 'o fili ha taha he uiké ni 'oku fekau'aki tonu mo e Fakamo'u'i.

'Okú ke fakalaulauloto ki he mo'u'i mo e feilaulau fakalelei 'a e Fakamo'u'i lolotonga e sākalamēnití he uike kotoa pē? Te ke lava 'o teuteu ki he sākalamēnití 'aki hono fakamanatu ho'o ngaahi fili 'i he lolotonga e uiké ke manatu ma'u pē ki he Fakamo'u'i mo fakatomala 'i he ngaahi taimi na'e faingata'a ai ke ke faí.

'Okú ke lotua ha faingamālie ke vahevahe ai e ongoongo-lelei he 'aho kotoa pē? Feinga ke fai ha talanoa ki he ongoongolelei he uiké ni 'a ia 'oku nofotaha 'i he Fakamo'u'i. Te ke lava 'o fai ho'o fakamo'oni ki he Fakamo'u'i lolotonga e efiafi fakafāfili 'i 'apí pe talanoa ki ha kaungāme'a 'i he akó kau ki ha a'usia na'a ke ma'u 'i he lotú.

Fokotu'u ha taumu'a ke ke manatu'i 'a e Fakamo'u'i 'i ha founa makehe he uiké ni. Fakahā ho'o taumu'a ki ha taha 'o e mātu'a, tokoua pe tuofefine, taki, pea kaungāme'a. Fakahā ange kiate kinautolu e me'a na'e hokó, 'i he faka'osinga 'o e uiké. Te mou fakatou ongo'i 'a e nonga mo e fiefia na'e lau ki ai 'a Palesiteni 'Aealingí.

FĀNAÚ

Ha'u kia Kalaisi

Kuo 'osi tala'ofa mai 'e he Fakamo'u'i 'a e nongá 'i he taimi te tau "ha'u [ai] kiate [lá]" (Mātiu 11:28). 'Oku 'uhinga 'eni ke muimui ki He'ene sīpingá mo feinga ke nofo ofi kiate la. Kosí 'o to'o 'a e kātí ni pea tautau ia 'i ha feitu'u te ke lava 'o sio ma'u pē ki ai Ko e hā mo ha toe ngaahi founa kehe te ke lava ai 'o ha'u kia Kalaisí?

- 'Apasia he lolotonga 'o e sākalamēnití.
- Fili ke ke anga'ofa pea 'oua 'e fakamāu'i 'a e nī'hi kehé.
- Laukonga fekau'aki mo e Fakamo'u'i 'i he folofolá.

- _____
- _____
- _____
- _____

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'enī pea fekumi ki ha ue'i fakalaumālie ke 'ilo'i 'a e me'a ke vahevahē. 'E fakatupulaki jēfē 'e he mahino 'a e "Ko e Fāmīlī: Ko ha Fanongonongo ki Māmānī" 'a ho'o tui ki he 'Otuā mo faitāpuekina 'a kinautolu 'okū ke tokanga'i 'i he faiaiko 'a'ahī? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefsociety.lds.org.

'Oku Ma'u 'a e Fiefia Fakafāmīlī 'i he Angamā'oni'oni

Ne "fokotu'u ['e he 'Otuā] 'a e ngaahi fāmīlī ke tau ma'u ai 'a e fiefiā, ke tokoni ke tau 'ilo 'a e ngaahi tefito'i mo'oni totonū 'i ha 'ātakai 'o e 'ofa, mo teuteu'i kinautolu ki he mo'ui ta'engatā."¹ Fekau'aki mo e "palani lahi 'o e fiefia" 'a e 'Otuā (Alamā 42:8), na'e pehē 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: "Oku pehē 'e He'ene palani' oku 'i ai 'a e tangatā mo e fefinē 'koe'uhī ke nau ma'u 'a e fiefiā' [2 Nīfai 2:25]. 'Oku ma'u 'a e fiefia ko iā 'i he'etau fili ke mo'ui 'o fakatatau mo e palani ta'engata 'a e 'Otuā."²

'Oku 'omi 'e he 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi 'a e ngaahi faingamālie lelei taha ki he lavame'ā. 'Oku fakamatala 'i ia 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti (1928–2015) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ko ha feitu'u "oku ako'i ai 'a e ongoongolelei, tauhi ai e ngaahi fuakavā pea mahutafea ai e 'ofā," 'a ia 'e lava ke nofo ai 'a e fāmīlī 'i he "mo'ui talangofua" pea hoko 'o "fakatefito 'i he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi."³

Na'e pehē 'e Palesiteni Heneli B. 'Aealingi, ko e Tokoni Uluaki 'i he Kau Palesitenisi Uluaki: "Te tau lava 'o fakapapau'i te tau fai 'a e me'a kotoa pē 'oku tau lavā ke 'ohifo 'a e ngaahi mālohi 'o e langi ki [hotau] fāmīlī." Pea 'oku ngali leva te tau tu'uaki 'a e 'ofā, tokonī, talangofuā, mo e fiefiā 'i hotau ngaahi 'apī 'aki e "fakafanongo 'etau fānaū ki he folofola 'a e 'Otuā pea 'ahi'ahi fakahoko ia 'i he tui. Kapau te nau fai ia, 'e liliu honau natulā 'i ha founa te ne 'omi ai 'a e fiefia 'oku nau kumiā."⁴

Ngaahi Potufolofola Kehe

3 Sione 1:4; 1 Nīfai 8:12; 2 Nīfai 5:27

MA'U'ANGA FAKAMATALĀ

1. Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko hono Pule'i 'o e Siasī (2010), 1.1.4.
2. Russell M. Nelson, "Ko e Mali Fakasilesitiale," *Liahona*, Nōvema 2008, 92.
3. Richard G. Scott, "Ke Melino 'a 'Api," *Liahona*, Mē 2013, 30, 31.
4. Henry B. Eyring, "The Teachings of 'The Family: A Proclamation to the World,'" *New Era*, Sept. 2015, 5, 6.
5. Richard G. Scott, "Ke Melino 'a 'Api," 31.

Fakakaukau'i 'Eni

Ko e hā te tau lava 'o fai ke tau mo'ui angamā'oni'oni ange ai 'i hotau fāmīlī?

Tui, Fāmīlī,
Fakafiemālie

Ko e Ngaahi 'Api Fakatefito 'ia Kalaisi

'Oku tau ma'u 'i he folofolā ha fakatātā 'o e ngaahi 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi. Na'e 'ave 'e Nīfai hono fāmīlī mo e nī'hi kehe na'e tui ki he ngaahi fakatokanga mo e fakahā 'a e 'Otuā pea mo tokanga ki he ngaahi lea 'a Nīfai mei he fonua 'o e kau Leimanā, 'i he hili e mate 'ene tamai ko Līhāi. Na'e lava 'a e kau Nīfai 'i he feitu'u fo'ou ko 'enī 'o tauhi 'a e ngaahi tu'utu'uni, ngaahi fono, pea mo e ngaahi fekau 'a e 'Eikī 'i he me'a kotoa, 'o fakatatau mo e fono 'a Mōsesē (vakai, 2 Nīfai 5:6–10). Ka na'e 'i ai ha nī'hi 'i he lotoloto-nga 'o e kau Nīfai na'a nau iku talangata'a.

Pea neongo 'e lava he taimi 'e nī'hi ke 'auhē 'a e kau mēmipa hotau fāmīlī mei he angamā'oni'oni 'o hangē ko e kau Nīfai, ka na'e pehē 'e 'Eletā Sikoti ko e 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi 'oku kei "fakapapau'i taha ai hono ma'u 'o e melinō mo e malu'angā 'i hotau ngaahi 'apī." Na'a ne pehē "'e kei lahi pē ngaahi faingatā mo e loto mamahī, ka te tau lava 'i he uhohonga 'o e faingatā 'o a'usia 'a e loto nongā pea mo ha fiefia lahi."⁵

Fai 'e
Devin G. Durrant

Tokoni Ua 'i he
Kau Palesitenisī
Lahi 'o e Lautohi
Faka-Sāpaté

KO E TEUTEU KE FE'ILOAKI MO E 'OTUÁ

'Oku 'i ai ha fatongia mahu'inga 'o e Lautohi Faka-Sāpaté ke fai 'i hono tokoni'i kotoa kitautolu he teuteu ke fe'iloaki mo e 'Otuá. 'Oku mou fakamu'omu'a ia?

'Oku fai 'e 'Amuleki ha ngaahi malanga mālohi 'i he Tohi 'a Molomoná fekau'aki mo e Fakalelei 'a Sisū Kalaisī (vakai, 'Alamā 34). 'Oku 'i ai ha veesi 'i he ngaahi potufolofola faka'ofa'ofa he vahe ko 'enī, 'oku makehe kiate au, 'i he taimi 'oku pehē ai 'e 'Amuleki, "He vakai, ko e mo'uī ni, ko e taimi ia ki he tangatā ke teuteu ai ke fe'iloaki mo e 'Otuá" ('Alamā 34:32).

Mahalo te tau fehu'i kiate kitautolu, 'i he'etau tui ko e taumu'a 'o e mo'uī ko 'enī "ke teuteu ke fe'iloaki mo e 'Otuá." Ko e hā 'oku ou fai 'i he 'aho, uike, mo e māhina takitaha ke teuteu ai ki he fakataha fiefia mo 'etau Tamai Hēvanī? 'E founga fēfē ha'aku fili ke ngāue 'aki e taimi mahu'inga kuo tuku mai kiate aú?

'E Founga Fēfē Ha'atau Teuteu?

'Oku lahi ha ngaahi founga te tau lava 'o faka'aonga'i ki ai hotau taimi 'i he teuteu ke fe'iloaki mo e 'Otuá. 'Oku ou tui te tau lava 'o tui tatau ko e houa mahu'inga taha 'o e uiké 'a e taimi 'oku tau ma'u ai 'a e sākalamē-nitī, fakafo'ou 'etau ngaahi fuakava mo e Tamai Hēvanī, fakalaulauloto ki he 'ofa 'oku tau ongo'i meiate Iá pea mo e 'amanaki lelei te tau lava kotoa 'o ma'u tu'unga 'i he Fakalelei Hono 'Alo ko Sisū Kalaisī, 'i he uike kotoa pē.

'Oku ou tui foki ko e taimi ko ia 'oku tau fakamoleki 'i he'etau ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpaté, 'e ala tokoni lahi 'i he'etau teuteu, 'o mahulu hake he me'a 'oku tau fakatokanga'i. Ka koe'uhī ke ngāue 'aonga 'aki e faingamālie ko iá, 'e fie ma'u ke tau vakavakai'i 'etau ō ki he Lautohi Faka-Sāpaté.

Ko e taumu'a 'o e Lautohi Faka-Sāpaté ke "fakamālohia e tui 'a e fakafo'ituitui mo e ngaahi fāmilī ki he Tamai Hēvanī mo Sisū Kalaisī 'i hono ako'i, 'i hono akó, pea mo e fakafe-ohī."¹ 'Oku mahu'inga fau e ngaahi 'elemēniti mahu'inga ko 'eni 'o e ulu'i 'i he'etau feinga ke teuteu ke fe'iloaki mo e 'Otuá. 'Oku tau fiefia 'i he ngāue 'a e kau faiaiko 'i he funga māmanī ke fakalelei'i 'enau malava ke faiaikó 'o ngāue 'aki e *Ko e Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'uī* mo e ngaahi fakataha alēlea 'a e faiaikó.

Ka 'oku 'ikai fe'unga 'a e fakalelei'i pē 'o e founga faiaikó. Kuo pau ke tatau ia mo 'etau feinga ke ako 'i he founga 'a e Fakamo'uī. Na'á Ne folofola kuo pau ke tau fekumi ki he 'iló "i he ako pea 'i he tui foki" (T&F 109:7). Ko e tuí ko ha tefito'i mo'oni ia 'o e ngāue. Kuo pau ke tau *fakahoko* kapau 'oku tau loto ke *'ilo'i* (vakai, Sione 7:17).

'E lava he'etau ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpaté 'o poupou'i e fa'ahinga ako'i mo e ako ko 'enī 'i he taimi 'oku nau hoko ai ko ha feitu'u 'oku malu ke fevahevahe'aki ai e ngaahi a'usia 'oku tau ma'ú pea mo e ongo'i faka-laumālie ne tau ongo'i he lolotonga e uiké 'i he'etau ako mo faka'aonga'i e ngaahi folofolá he teuteu ki he kalasi. 'I he'etau "feako'i'aki . . . 'a e tokāte-line 'o e pule'angá . . . ke fakamāma'i kotoa pē" (T&F 88:77, 122).

Ui 'a e [Sāpaté] ko e Fakafiefia

Kuo fakaafe'i kitautolu takitaha 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakí kimui ni mai ke tau "ui 'a e Sāpaté ko e fakafiefia" ('Īsaia 58:13) 'i he'etau mo'uī. 'Oku tokoni'i kitautolu 'e he a'usia 'o e houa 'e tolu 'o e Sāpaté ke tau fakahoko 'a e taumu'a ko iá.

Tuku ke u fai atu ha fehu'i 'e taha 'i he laumālie ko iá: Ko e hā 'oku tau fili ai he taimi 'e ni'ihī ke 'oua te tau tali kakato e faingamālie 'oku 'omi 'e he Lautohi Faka-Sāpaté?

Kuó u siotonu 'i he ngaahi ta'u kimui ní 'i ha ngaahi "me'a kehe" lahi 'i he lolotonga 'o e taimi Lautohi Faka-Sāpaté, kau ai 'a e talanoa 'i he loto holó, fakahoko 'e he kau taki fakauōtī ha ngaahi 'initaviu, ako'i 'e he kau taki fakasiteikí honau kaungā ngāue 'i he

uōtí, pea mo hono alea'i 'e he kau taki 'o e to'u tupú e ngaahi me'a fekau'aki mo ha polokalama.

'Oku mahino kiate au 'a e 'uhinga 'e ala faka'aonga'i ai 'e he kau takí e taimi Lautohi Faka-Sāpaté ke fai ha ngaahi me'a kehe, 'i he 'api'api honau taimí. Ka ko ha tāpuaki mo'oni ke kau 'i he taimi kuo vahe'i ai 'e he kau taki fakauōtí ha houa 'e taha ke kau kātoa 'i he alea'i 'o e ongoongolelei mo e kāingalotu 'o honau uōtí!

'Oku ou tui kuo mou 'osi a'usia ha ngaahi sīpinga kehe 'o e "ta'e-tokanga ki he Lautohi Faka-Sāpaté." 'Oku kehekehe e ngaahi 'uhinga, kuo ongo'i ai 'e hatau tokolahi 'oku 'ikai ke tau ma'u ha me'a lahi mei he ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpaté, 'o fakatatau mo 'etau fie ma'ú. Kuó u 'ilo'i ko e tu'unga lelei 'o 'eku a'usia he Lautohi Faka-Sāpaté 'oku makatu'unga hano kongala lahi 'i he'eku teuteu mo kau ki a'í tatau mo 'eku faiaió. Kuo tohi 'e Misa Teti R. Kalisitā,

ko e Palesiteni Lahi 'o e Lautohi Faka-Sāpaté, "I he taimi kotoa pē 'oku tau ako ai e folofolá, ha'u mateuteu ange ki he kalasí, kau 'i he ngaahi alēlea he kalasí, fai ha ngaahi fehu'i, pea hiki 'a e ngaahi ongo toputapú, 'oku faka'au ke tau hoko ange 'o hangē ko e 'Otuá, 'o toe tupulaki ange ai 'etau malava ke a'usia 'a e fiefia 'okú Ne a'usiá."²

Teuteu pea mo Malu'i 'a e Houa Lautohi Faka-Sāpaté

'Oku ou fakaafe'i kimoutolu ke fai homou lelei tahá ke teuteu pea mo malu'i 'a e houa Lautohi Faka-Sāpaté. 'Oku totonu ke ma'u 'e he mēmipa kotoa 'o e uōtí mo e koló, kau ai mo e kau takí, 'a e tāpuaki fakafiefia 'o e teuteu ke fe'iloaki mo e 'Otuá lolo-tonga e houa mahu'inga ko 'eni 'i he uike takitaha. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí (2010), 12.1.
2. Tad R. Callister, "The Joy of Learning," *Liahona*, Oct. 2016, 14.

A ko lahi ange ki he Ko e Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'u'i mo e fakataha alēlea 'a e faiaió 'i he Faiako.lds.org.

Fai 'e Pīsope
Gérard Caussé
Pīsope Pulé

KO HONO TEUTEU
HA POTU MO'Ó'E

'EIKÍ

*Ko e taimi kotoa pē 'oku ou
fanongo ai ki he talanoa
'o e 'alo'i mo e ngāue 'a e
Fakamo'uí 'i māmaní, 'oku
ou fakakaukau ki hotau
fatongia fakafo'ituitui ke
teuteu ha ngaahi potu lelei
ke talitali ai Ia, ki he 'aho
'o 'Ene liuaki maí.*

Na’á ku kau atu ki ha ma’ume’atokoni efiafi kimu’a ‘i he Kilisimasi ‘o e ta’u kuo ‘osí, ke fakalāngilangi’i ha ‘ōfisa mā’olunga Falanisē ‘oku ‘ikai ko ha mēmipa ‘o e Siasí. Na’e fakahoko ‘a e ma’ume’atokoní ‘i he Fale Fakamanatu ‘o Siosefa Sāmitá ‘i Sōleki Siti, ‘Iutā.

Kimu’a pea mau toki nofo ke ma’ume’atokoní, ne mau ‘ave ‘a ‘emau fakaafé ki he matapā sio’ata he fungavaka 10, ‘a ia ‘oku lava ai e kau ‘a’ahí ke sio lelei ki he Temipale Sikueá. Na’e meimei ke hangē ha maná ‘ene ‘así, ‘i he tu’u hangatonu ‘a e Temipale Sōlekí ‘i he ngaahi maama fetapaki ta’efa’alauá. Na’a mau tu’u ai ‘i ha ki’i taimi, ‘o meimei ‘ikai toe felea’aki.

Na’e fai mai ‘e he ‘ōfisá ‘i he’emau foki mai ki he loki ma’ume’atokoní, ha fehu’i ta’e amanekina: “Okú ke tui ‘e ngata ‘a e māmaní?” Na’e fakaiku ‘eni ki ha pōtalanua fakalaumālie fekau’aki mo e Hā’ele ‘Angaua mai ‘a e ‘Eikí pea mo e mahu’inga kiate kitautolu kotoa ke mateuteu mo tali Ia ‘i he ‘aho ‘o ‘Ene liuaki maí.

Na’e ha’u ki hoku ‘atamaí ‘i he’eku fakakaukau ki he temipale ne mau faka’ofa’ofa’ia aí, ha fo’i fakakaukau lelei: “I He’ene liuaki maí, ‘e *toki ma’u* ‘e Sīsū ha potu faka’ofa’ofa ke ‘afio ai!”

‘Oku pehē ‘e he Fakahinohino ki he Folofolá ko e temipalé ko e “fale *mo’oni* ia ‘o e ‘Eikí.”¹ Ko hono fakalea ‘e tahá, ‘oku ‘ikai ko ha potu fakataipe pē. Ko e ngaahi temipale ‘i hotau kuongá ko ha ngaahi fale kuo ‘osi teuteu’i mo fakatapui ‘e lava ke Ne hā’ele mai ki ai. Na’e folofola ‘a e ‘Eikí ‘oku totonu ke fokotu’u Hono Siasí ke “tānaki fakataha ‘a hoku kakai ‘o e fuakavá ‘i he ‘aho ‘a ia *te u ha’u ai ki hoku temipalé*” (T&F 42:36; ko e tānaki atu hono fakamamafa’i).

He toki fehanganhangai mahino mo’oni ‘eni ‘o e kamata masivesiva ‘a e Fakamo’uí ‘i māmaní. Na’e ‘alo’i Ia, ‘a e Tu’i ‘o e ngaahi tu’i mo e ‘Eiki ‘o e ngaahi ‘eiki, ‘i ha fale ‘o e fanga monumanu mā’ulalo pea fakatokoto ‘i he ‘ai’angakai ‘o e manu “koe’uhí na’e ‘ikai te nau hao ‘i he fale tali-fonongá” (Luke 2:7). Na’e ‘ikai ke fa’a ma’u ma’u pē ‘e Sīsū, ‘i He’ene kei si’i, ‘a e fiemālie ‘o ha ‘api tu’u ma’u, hangē ko e taimi na’e hola ai Hono fāmilí ki ‘Isipite ke hao mei he angakovi ‘o ha pule fakaaaoá (vakai, Mātiu 2:13–14).

‘Oku ‘ikai ke tau ‘ilo e fakaikiiki ‘o e nofo ‘a Hono fāmilí ‘i ‘Isipité, ka ‘oku ngalingali na’e nofo faingata’a’ia mo ‘Ene ongomātu’á ko ha kau kumi hūfanga—ko ha fa’ahinga mo’ui hangē ko ha kau hikifonua tokolahi ‘i hotau kuongá kuo nau hola mei he tau’ mo e fepaki fakalotofonua ‘i ‘Afiliká mo e Hahake Lotolotó.

Na'e fakamahino 'e Sīsū na'e 'ikai hano 'api ma'u 'o a'u ai pē ki He'ene mo'ui kuo fu'u lahí. Na'e ha'u ha tangata kiate Ia 'i ha 'aho 'e taha 'o ne pehē "Eiki, te u muimui kiate koe 'i he potu kotoa pē te ke 'alu ki aí." Na'e tali 'e he Fakamo'uí, "Oku ma'u 'e he fanga fōkisi 'a e tafu, pea 'oku 'i he fanga manu 'o e 'ataá 'a e mohe'anga; ka 'oku 'ikai 'i he Foha 'o e tangatá ha potu ke tokoto ai hono 'ulú" (Luke 9:57, 58).

'E hoku kāinga, ko e taimi kotoa pē 'oku ou fanongo ai ki he talanoa 'o e 'alo'i mo e ngāue 'a e Fakamo'uí 'i māmaní, 'oku ou fakakaukau ki hotau fatongia fakataau-taha ke teuteu ha ngaahi potu lelei ke talitali ai Ia, ki he 'aho 'o 'Ene liuaki maí. Ko e hā te tau lava 'o faí?

'Alu ki he Temipalé

'Uluakí, tau teuteu ke tali Ia 'i Hono falé—'a e temipalé. Ko hai 'iate kitautolu kuo te'eki ai faka'ānaua ke 'a'ahi ki he ngaahi potu na'e 'alo'i, mo'ui mo fakahoko ai 'e he Faka-mo'uí 'Ene ngāue 'i māmaní? Kuo fononga ha tokolahi, 'i ha feilaulau lahi ki he Fonua Tapú. Ka hono 'ikai mahu'inga ke tau ō ki he ngaahi potu te Ne liuaki mai ki ai 'i ha 'ahó. Ko e taha 'o e ngaahi founa lelei taha, te tau lava ai ko 'Ene kau ākongá, 'o teuteu atu ki He'ene Hā'ele 'Angaua Maí ke ō ma'u pē ki Hono fale tapú pea ha'i kitautolu kiate Ia 'i he ngaahi fuakava toputapú.

Teuteu Homou 'Apí

Uá, te tau lava 'o ngaohi hotau 'apí ko ha feitu'u 'e fie 'afio ai 'a e 'Eikí. 'Oku tau lau 'i he folofolá ha ngaahi fakamatala lahi ki ha kakai anga'ofa na'a nau talitali lelei mo talia 'a e Fakamo'uí 'i honau 'apí. Ko ia, tau fai kiate kitautolu 'a e ngaahi fehu'i ko 'ení: 'Oku fe'unga nai hoku 'apí ki he 'Eikí? Ko ha potu nai ia 'oku malu, nonga, mo fonu 'i he Laumālié te Ne ongo'i fiemālie ai? 'Oku 'ikai fie ma'u ia ke lahi pe koloa'ia hotau 'apí. 'E fiefia pē Ia 'i ha 'api masiva, 'oku fakatefito 'i he ongoongoleléi pea fonu 'i ha fāмили mo e kaungāme'a 'ofa.

Tānaki 'a e Kakai Fili

Tolú, te tau lava 'o tokoni 'i he tānaki Hono kakai filí mei he funga 'o e māmaní—'o a'u ai pē kapau ko ha me'a ia ke tau mavahe ai mei hotau 'apí 'i ha taimi ke tokoni 'i he langa Hono pule'angá 'i māmaní. Ko e hisitōlia e kakai 'o e 'Otuá ko ha hisitōlia ia 'o ha Kāingalotu na'a nau mateuteu mo loto fiemālie ma'u pē ke ō ki ha potu pē na'e finangalo

'a e 'Eikí ke nau ō ki ai. 'Oku ou fakakaukau ki he kau palōfita 'o e kuonga mu'á, hangē ko 'Ēpalahame, 'Aisake, Sēkope, Siosefa, Mōse, Lihai, mo ha tokolahi kehe. 'Oku ou fakakaukau ki he kau 'Aposetolo 'a e 'Eikí 'i he vahe-vahengamālie 'o taimí, na'a nau fakamafola ta'etuku e ongoongoleléi he feitu'u Meteleniané.

Kuo 'ave pea 'oku kei hoko atu hono 'ave 'e he kau palōfita mo e kau 'aposetolo 'o e ngaahi 'aho kimui ní, fakataha mo ha kau faifekau 'e laui'afe 'a e pōpoaki 'o Kalaisí ki he ngaahi tuliki 'e fā 'o e māmaní. 'Oku nau loto fiemālie ke tuku 'a e nonga 'o honau 'apí ka nau tokoni 'i he ngoue vaine 'a e 'Eikí.

Tokoni'i Kinautolu 'oku Faingata'a'ia

Faka'osí, ko ha founa lelei ke teuteu'i ai ha potu mo'ó e 'Eikí ke tokoni'i hotau kaungā'api 'oku 'ikai hanau 'apí. Na'e kau 'i he ngaahi fuofua 'aho e Fakafoki mai 'o e Ongongoleléi ha ngaahi taimi na'e 'ikai ai ha fale 'o e Kāingalotú. 'I he'enau feinga ki Saioné, na'e fa'a fakamālohi'i 'e he ta'e-tali mo e angahala 'a honau ngaahi filí ke li'aki honau ngaahi 'apí.

Na'e faka'aonga'i 'e Palesiteni Pilikihami 'Iongi (1801–77) 'a e ngaahi lea ongo ko 'ení ke fakamatala'i 'enau faingata'a'ia: "Kuo tā-tu'olahi hono kapusi kitautolu mei hotau ngaahi 'api nongá, pea fie ma'u ai si'otau kakai fefiné mo e fānau ke nau nofo 'i he ngaahi toafa mamaé, 'i he ngaahi vaotaá, 'i he halá, pea 'i he ngaahi tēnití, 'i he uhouhonga 'o e fa'ahita'u momokó, pea na'a mo e maté tonu pē."²

Ko e taha 'o e talanoa ongo taha mei he kuonga ko 'ení, 'okú ne fakamatala'i 'a e ki'i kolo ko Kuinisí, 'Ilinoi, he lolotonga 'o e fa'ahita'u momoko 'o e 1839. 'I he taimi ko iá, na'e 'i he kolo 'o e kau nofo fo'ou mo e kau faama ko 'ení, na'e tu'u 'i he kauvai 'o e Vaitafe Misisipí, ha kakai mo'ui nai 'e 1,500 'i ha ngaahi tūkunga faingata'a. Na'a nau fehanganagai fakafokifā 'i he lolotonga 'o e fa'ahita'u moko 'i'í mo ha kāingalotu 'e meimei 5,000 'o e Siasí ne hola mai mei he tu'utu'uni faka'auha ne fai 'e he kōvana 'o Misulí. Na'e 'i ha tu'unga holiholiva mo faingata'a'ia 'aupito 'a e Kāingalotú, 'i he'enau kolosi lue lalo mai he vai kuo 'aisi 'o Misisipí. Na'e talitali lelei kinautolu 'e he kakai 'o Kuinisí 'i he 'ofa lahi fau, 'o faka'atā honau ngaahi 'apí mo vahevahe 'enau kihí me'akai.

Na'e fakamatala'i 'e ha taha 'o e kakai 'o Kuinisí e tū'uta 'a e kau kumi hūfanga ko 'ení 'o pehē: "Na'e fiefia ha

tokolahi 'o e Kāingalotú ke fakamalumalu 'i hoku falé mei he ngaahi matangi, kae 'oua ke nau ma'u ha feitu'u ke nofo ai. Ko e meimei pō kotoa pē na'e fepikipiki 'i 'a e ngaahi mohengá 'i he falikí, 'i 'olunga pea mo lalo, 'o 'ikai ai ke te toe lava 'o tu'u 'i ha feitu'u ta'etu'u 'i ha mohenga."³

'Oku mahu'inga fau 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení kiate kitautolu kuo monū'ia ke nofo 'i ha ngaahi tūkunga nonga mo tu'umālié. 'Oku nau ako'i kitautolu ke tau hoko ko ha kakai 'oku mateuteu ma'u pē ke tokoni ki he kau li'ekina mo faingata'a'ia. Tatau ai pē pe 'oku tau nofo 'i ha feitu'u 'oku ha'aki fu'u mai ki ai ha kau kumi hūfanga pe 'i ha fanga ki'i kolo, tuku'uta, 'oku kei lahi pē ngaahi founa te tau lava ai 'o tokoni kiate kinautolu 'oku fāifeinga ke ma'u e ngaahi fie ma'u vivili 'o e mo'ui. Te tau lava 'o foaki ki he pa'anga tokoni 'ofa fakaetangata 'a e Siasí. Te tau lava 'o ngāue mo ha ni'ihī 'i hotau koló 'oku nau fai ha tokoni 'ofa kiate kinautolu 'oku faingata'a'ia. Te tau lava 'o anga faka-kaume'a kiate kinautolu kuo mole honau 'apí 'i he'enau hiki mai ki hotau koló. Te tau lava 'o talitali lelei mo'oni 'a e kau sola 'oku 'a'ahi mai ki hotau uōtí mo e koló.

'Oku fakamatala'i 'e ha taha 'o 'etau ngaahi himi faka-'ofa ofa tahá ha talanoa ki ha sola na'e kumi hūfanga ki ha tangata manava'ofa lahi.

*Kuo 'osi atu 'a e vai
Manavahē mo e matangi.*

*Ne u onгона hono le'ó
'O u feinga fakato'oto'ó.
Pea 'ave ki hoku falé
'A e paionia mālōlō hē;
'Oiau 'a e ngoue 'Itení
Lolotonga 'eku misí. . .*

*Pea fakafokifā kuo hā
Ha tangata kuo monuka
Tā ko e Fakamo'uí Ia;
'Oiau 'Ene folofolá
Ne 'ikai ai pē te ke mā,
'Oiau e loto-veiuá.
Ha'u ki ho mālōlō'angá;
Nonga pea mo e fiefiá.⁴*

'Oku ou laukau 'aki ke kau ki ha Siasi 'oku 'ikai teitei tuku 'ene tokoni ki he paea mo e masiva 'o e māmaní. 'Oku ou ongo'i loto fakatōkilalo 'i he ngaahi tō'onga 'ofa mo e 'ofa faka-Kalaisi ta'efa'alaua, iiki mo lalahi, 'oku faka-hoko he 'aho takitaha 'e he Siasí mo hono kāingalotú. 'E hoko ma'u pē ngaahi ngāue ko 'ení ko ha konga mahu'inga 'o e misiona 'o e Siasí he ko e Siasi ia 'o Sīsū Kalaisi pea 'oku tau feinga ke muimui 'i He'ene sippingá.

Ko Sīsū 'a hotau Fakamo'uí mo e Huhu'í. 'Oku ou faka-mo'oni na'e 'alo'i ia 'i he vahevahengamālie 'o taimí, 'okú Ne mo'ui, pea 'e toe liuaki mai ia 'i ha 'aho 'i he nāunau ke pule mo angi 'i Hono pule'anga he māmaní.

'Oku ou fakaafe'i kimoutolu ke mou ō tu'o lahi ange ki Hono fale tapú, ko e konga ia 'o e teuteú; fokotu'u ha 'ātakai malu, 'ofa, pea mo nonga 'i homou 'apí; mo kau 'i he tākaki Hono kakai filí mei he ngaahi tuliki 'e fā 'o e māmaní 'Oku ou toe lotua foki ke mou ma'u ha ongo'i holi makehe ke ala atu 'i he 'ofa kiate kinautolu 'i hotau lotolotonga 'oku li'ekina mo faingata'a'ia. 'I ho'omou fai iá, te mou teuteu ai ha potu 'i homou lotó mo e 'apí ke talitali fiefia 'a e Fakamo'uí, pea 'e hoko mo'oni 'Ene liuaki maí ko ha 'aho ma'ongo'onga mo fakaofa. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Fakahinohino ki he Folofolá, "Temipalé"; ko e tākaki atu 'a e fakamamafa'i.
2. Brigham Young, 'i he B. H. Roberts, *A Comprehensive History of the Church*, 2:509.
3. Wandle Mace, 'i he Ora H. Barlow, *The Israel Barlow Story and Mormon Mores* (1968), 156; vakai foki, 154–55.
4. "Ko ha Tangata Fononga Fonu he Loto Mamahi" (*Ngaahi Himí*, fika 17).

Fai 'e 'Eletā
James J. Hamula
'O e Kau
Fitungofulú

KO E MĀLOHI FAKALANGI 'O E 'Alo'ofá

'Oku fakataumu'a 'a e 'alo'ofá ke ne faka'atā kitautolu ke tau tauhi haohaoa ange 'a e ngaahi fekaú mo 'a'eva faka-Kalaisi ange, kae 'oua ke tau ma'u 'a e tu'unga faka-Kalaisi kakatō.

The ngaahi 'ulungaanga kotoa 'o Sīsū Kalaisi, mahalo ko e mahu'inga tahá 'a 'Ene "fonu 'alo'ofá" (Sione 1:14). 'Oku fa'a 'uhinga ma'u pē 'a e 'alo'ofá 'i he folofolá ki he fakakaukau fakalangi mo e mālohi ke tāpuaki'i, foaki ha ngaahi me'a'ofa, pe fai ha ngāue lelei ki he kakaí. 'Oku fakamatala'i peheni ia 'e he LDS Bible Dictionary: "Ko e tefito'i fakakaukau 'o e fo'i lea ['alo'ofá] ko e founa fakalangi ia 'o e tokoní pe iví. . . . Ko e 'alo'ofá ko ha mālohi fakaivia" ("Alo'ofá"). 'Okú ne faka'atā 'a e taha 'okú ne ma'ú ke ne fakahoko mo a'usia 'a e me'a 'oku 'ikai ke ne lava 'o fai pe ta'ema'a'usia kapau 'e tuku pē kiate iá.

'Oku tau fie ma'u kotoa 'a e fa'ahinga mālohi fakatau'atāina peheé. Ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine kitautolu 'o e 'Otuá. 'I he'ene peheé, 'oku malava ai ke hoko 'o tatau mo Ia.

Ko 'Etau Ta'emalava 'i he Laumālié mo e Sinó

Neongo 'e fie ma'u ke tau a'usia 'a e "fonu 'a Kalaisi" (Efesō 4:13), he 'ikai ke tau lava 'o fai ia 'iate kitautolu pē. 'Oku fa'u kitautolu takitaha 'aki ha me'a 'e ua—ko ha laumālie ta'engata pea mo ha sino fakamatelie (vakai, 'Ēpalahame 3:18). 'Oku ha'u hotau laumālie ta'engata ki he māmaní tu'unga 'i he ngaahi fili na'e fai 'i he maama fakalaumālié. 'Oku hoko e ngaahi fili ko 'eni he maama fakalaumālié ko ha konga hotau 'ulungāngā, tō'ongā, pea mo e poto fakalaumālié. Ko hono mo'oní, 'oku 'ikai faitatau ha ongo laumālie ia (vakai, 'Ēpalahame 3:19). 'Oku ma'u 'e he laumālie takitaha ha tu'unga kehekehe 'i he poto fakalaumālié, pe māmā mo e mo'oní (vakai, T&F 93:36), 'o fakatatau mo 'ene ngaahi fili 'i he maama fakalaumālié. Neongo 'e fā'ele'i takitaha mai hotau laumālié 'oku ma'a mo haohaoa, pea faka'e'i'eiki mo lelei, ka 'oku te'eki ai fakatupulaki kakato ha taha 'o hotau ngaahi laumālié ki he fonu 'a Kalaisi. 'E ala fakahaohaoa 'i e laumālié lototonga e ako 'i he mo'ui fakamatelie pea mo ha toe a'usia makehe

*Ko e taimi na'e tukutaha ai e fofonga
'o Pitá ki he 'Eikí mo ngāue 'i he tuí,
na'á ne ma'u e mālohi ke fai e me'a
na'e 'ikai ke ne lava 'iate ia peé—ke
'a'eva 'i he fukahi tahí. Ko e tu'unga
ma'ungofua ia 'o e 'alo'ofa 'a e 'Eikí
'i he taimi 'o 'etau faingata'a'ia.*

'i he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālié, ka ko hono fakahaohaoa 'i 'o e laumālié 'oku 'ikai kakato kae 'oua ke hoko e Toetu'ú.

Makehe mei he ta'ehaohaoa lototonga hotau laumālié, 'oku ta'ehaohaoa foki mo hotau sino fakamatelie. Neongo 'enau fakaofó, ka 'oku mo'ulaloa hotau sino fakamatelie ke popo, hōloa, pea mo mate pea ki ha ngaahi holi, u'a,

pea mo ha ngaahi ongo na'e 'ikai ke tau 'ilo'i kimu'a. 'Oku mātu'aki faingata'a 'i he fa'ahinga tūkunga peheé ke mo'u-laloa kakato 'a e sinó ki he loto 'o e laumālié. 'Oku lahi fau e mo'ulaloa 'a e laumālié ki he tu'utu'uni 'a e sinó. Ko ha nī'hi 'o e ngaahi laumālie ma'ongo'onga kuo omi ki he māmaní, ne nau fāifeinga ke o'i honau sino fakamāmaní. Na'e kalanga 'a Nīfai, "Oku mamahi 'a hoku lotó koe'uhí ko hoku kakanó." "Oku kāpui au, 'i he ngaahi 'ahi'ahi mo e ngaahi angahala 'a ia 'oku faingofua 'aupito 'eku mo'ua ki aī" (2 Nīfai 4:17, 18; vakai foki, veesi 27).

'Oku 'ai 'e he fepaki 'a e laumālié mo e sinó ke toe faingata'a ange, 'e ha fo'i mo'oni 'e taha 'o e mo'ui fakamatelie. 'Oku ngaohi hotau sino fakamatelie 'aki ha nāu-nau 'o ha maama kuo "hinga," 'a ia 'okú ne 'oange ai kia Sētane ha "mālohi ke fakapōpula'i" (2 Nīfai 2:29). Na'e fai 'e Palesiteni Pilikihami 'Iongi (1801–77) 'a e fakamatala ko 'enī: "Oua te mou mahalo 'e 'i ai ha taimi te tau tau'atāina ai 'i he kakanó mei he ngaahi fakatauele 'o e angahalá." "Oku fakakaukau ha nī'hi 'e lava 'o fakamā'oni'oni'i kinautolu 'i he kakanó mo e laumālié pea nau hoko 'o mātu'aki haohaoa 'o 'ikai ke nau toe ongo'i 'a e ha'aha'a 'o e mālohi 'o e fili e mo'oní. Ka ne lava ke ma'u 'e ha taha 'a e tu'ungā ni 'i he kakanó, he 'ikai toe lava ia 'o mate, pe kei nofo 'i māmani 'a ia 'oku hulufau ai 'a e angahalá. . . . Te u pehē te tau kei ongo'i ma'u pē ha'aha'a 'o e angahala 'i he 'etau mo'ui, pea fāifai 'o tau fakalaka atu 'i he ngaahi faingata'a 'o e maté."¹

Ko e Mālohi Fakalangi 'o e 'Alo'ofa

'Oku tau fie ma'u ha mālohi fakalangi ko ē te ne lava 'o liliu hotau laumālié fakataha mo hotau ngaahi vaivai lolo-tongā mo e ta'emalavā ko ha ngaahi 'otua, fakataha mo e ngaahi ivi, 'ulungaanga, pea mo e malava kotoa 'oku ha'u mo iá. Fakafeta'i, he 'oku 'i ai ha mālohi fakalangi pehē; ko e 'alo'ofa ia 'a e 'Otuá. 'Oku toki tu'unga pē 'i hono foaki e 'alo'ofa 'a e 'Otuá hano "fakalahi" ('Ēpalahame 3:26) mai kiate kitautolu, hangē ko e taimi 'oku tau ma'u ai e fonu 'o Kalaisi. 'Io, ko e founga tofu pē 'eni ne ma'u ai 'e Kalaisi Hono fonú.

Hangē ko hono fakahā 'e he 'Eikí kia Siosefa Sāmitá, "Ko ia ia 'okú ne ma'u 'a e māmā, pea fai atu ai pē 'i he 'Otuá, te ne ma'u 'a e maama lahi ange; pea 'e tupulaki 'a e maama ko iá 'o ngingila ange kae 'oua ke a'u ki he 'aho haohaoá" (T&F 50:24). Ka, kapau te tau ta'etokanga, le'e, pe fakali'eli'aki e ngaahi tāpuaki 'alo'ofa 'oku tau ma'u mei he 'Eikí, "[oku] ta'ofi 'a e ngaahi me'a lalahi ange" meiate kitautolu (3 Nīfai 26:10). 'Oku tau ma'u 'i he ngaahi

tūkunga peheé ‘a e “ofa tōnoa ‘a e ‘Otuá” (2 Kolinitō 6:1) pea tau a‘u ‘o “hinga mei he ‘alo‘ofā” (T&F 20:32) faka‘aufuli.

‘Oku fokotu‘u kotoa mai ‘e he ngaahi me‘á ni kuo pau ke tau ako ‘a e fa‘a kātaki ‘iate kitautolu pea mo e nī‘ihi kehé, ‘i hotau ngaahi vaivai mo e tōnounou lolotongá, pea kuo pau ke tau ako ‘a e vilitaki ‘i he founa māmālie ‘o e tupulaki ki he haohaoá ‘oku ‘ikai ha toe kalofaki mei aí.

Tui kia Sīsū Kalaisi

‘Oku tokoni kiate kitautolu e mahino ‘o e founa ‘oku foaki ai e ‘alo‘ofā ke mahino hono faka‘atā kakato ‘e ha ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘e nī‘ihi ke fakafonu kitautolu ‘e he ‘alo‘ofā. Ko e tui kia Sīsū Kalaisi ko e ‘uluaki tefito‘i mo‘oni ia ‘okú ne ‘omi ‘a e ‘alo‘ofā (vakai, Loma 5:1–2). Ko e mo‘oní, ‘amanaki lelei, ngāue, mo e fakamo‘oni fakamahinó ko e ngaahi ‘elemēniti ia ‘o e tuí pea mo e hala ki he ma‘u ‘o e ‘alo‘ofa ‘a e ‘Eikí.

Hangē ko ‘ení, fakakaukau ki he a‘usia ‘a Pita ‘i he‘ene fononga he fukahi tahí ki he ‘Eikí. Na‘e tofanga ‘a Pita mo e kau ākongá ‘i ha

tahi houtu‘u, ‘o tatau mo kitautolu he taimi ‘e nī‘ihi. Na‘e hā‘ele mai ‘a Sīsū kiate kinautolu ‘i he fukahi tahí, mo fakaafe‘i ke nau ō ange kiate Ia. Na‘e hifo mai ‘a Pita mo e ‘amanaki lelei, mei he vaká ki he tahi hou‘o fononga atu ki he ‘Eikí. Na‘e hanga ‘e he‘ene ‘amanaki lelei ‘ia Kalaisi, fakataha mo ‘ene ngāue lototo‘á, ‘o faka‘atā ia ke ne ma‘u e mālohi ke fononga he fukahi tahí. Ka, na‘e veiveiua ‘a Pita ‘i he‘ene mamata ki he ‘ākilotoa ia ‘e he matangi mālohí, pea kamata ke ngalo hifo. Na‘e kalanga ai, “Eiki, fakamo‘ui au.” ‘Oku lekooti he folofolá na‘e “mafao leva ‘a e nima ‘o Sīsū ‘o ne puke ia” (Mātiu 14:30–31). Ko e taimi na‘e tukutaha ai e fofonga ‘o Pitá ki he ‘Eikí mo ngāue ‘i he tuí, na‘á ne ma‘u e mālohi ke fai e me‘a na‘e ‘ikai ke ne lava ‘iate ia peé—ke ‘a‘eva ‘i he fukahi tahí.

Ko e taimi na‘e to‘o ai e fofonga ‘o Pitá mei he ‘Eikí pea veiveiua, na‘e motuhi ai ‘e Pita ia mei he mālohi ko iá, pea tuku tokotaha ai, pea kamata ke ngalo hifo. Fakatokanga‘i fakalelei e me‘a ne fai ‘e he ‘Eikí ki he ui tokoni ‘a Pitá. Na‘e fakamafao “leva” ‘e he

‘Eikí Hono to‘ukupú ke fakamo‘ui ia. Ko e tu‘unga ma‘ungofua ia ‘o e ‘alo‘ofa ‘a e ‘Eikí ‘i he taimi ‘o ‘etau faingata‘a‘iá.

Fakatomala

Ko e fakatomalá ko e tefito‘i mo‘oni hono ua ia ‘okú ne ‘ai ‘a e ‘alo‘ofá ke ne fakafonu kitautolú. Na‘e ako‘i ‘e Molo-mona: “Oku monū‘ia ‘a kinautolu te nau fakatomala pea tokanga ki he le‘o ‘o e ‘Eiki ko honau ‘Otuá; he ko e fa‘ahinga ‘eni ‘e fakamo‘uí. Pea ‘ofa ke tuku ‘e he ‘Otuá . . . ke fakatafoki ‘a e tangatá ki he fakatomalá mo e ngaahi ngāue lelei, koe‘uhi ke lava ‘o fakafoki ‘a kinautolu ki he ‘alo‘ofa koe‘uhi ko e ‘alo‘ofa, ‘o fakatatau mo ‘enau ngaahi ngāue” (Hilamani 12:23–24). ‘Oku mahino mei he potufofola ko ‘ení ko e loto fakatomalá mo e ngāue lelei ‘oku fenāpasi ia mo e ‘alo‘ofá.

*Ko e tui kia Sīsū Kalaisí ko e ‘uluaki
tefito‘i mo‘oni ia ‘okú ne ‘omi ‘a e
‘alo‘ofá. Ko e fakatomalá ko e tefito‘i
mo‘oni hono ua ia ‘okú ne ‘ai ‘a e
‘alo‘ofá ke ne fakafonu kitautolú.*

Fakakaukau ki he sipinga ‘a ‘Alamā ko e Sīí. Ko ia, mo e ngaahi foha ‘o Mōsaia, “ko e fakalielia taha ‘i he kau faiangahalá” (Mōsaia 28:4). ‘I he taimi na‘e hā ai ‘a e ‘āngelo ‘a e ‘Eikí kia ‘Alamaá, na‘e fakae‘a ki ai ‘a e ngaahi angahala mo e faikovi kotoa ‘o ‘ene mo‘uí. Na‘e hoko ‘i he taimi pē ko iá ‘o “mamahi‘ia ‘i he fakamamahi ta‘engata” (‘Alamā 36:12).

Na‘á ne pehē, “Na‘e hanga ‘e he‘eku fakakaukau pē ki ha‘aku hū atu ki he ‘ao ‘o hoku ‘Otuá ‘o tautea hoku laumālié ‘i he fu‘u ilifia ‘oku ‘ikai fa‘a fakamatala‘i” (‘Alamā 36:14). Ka na‘e manatu‘i ‘e ‘Alamā na‘e lea ‘ene tamaí fekau‘aki mo e hā‘ele mai ‘a Sīsū Kalaisi ke fai ha fakalelei ma‘á e ngaahi angahala ‘o e māmaní. Na‘e ue‘i ia ‘e he manatú ni ke tangi ai ‘i hono lotó, “E Sīsū, ‘a koe ko e ‘Alo ‘o e ‘Otuá, ‘alo‘ofa mai kiate au” (‘Alamā 36:18). ‘I he taimi pē ko iá, na‘e ‘ikai ke ne “toe manatu‘i [hono] ngaahi mamahi” pea “‘ikai toe tautea‘i ‘i [he‘ene] manatu ki [he‘ene] ngaahi angahalá” (‘Alamā 36:19).

Na‘e fakatupu ‘e he fakatomala fakamātoato e laumālie ‘o ‘Alamaá ha mālohi na‘á ne fakama‘a ia mo liliu ko ha tangata fo‘ou. Na‘e ‘ikai toe feinga ke faka‘auha e Siasi ‘o e ‘Otuá. Ka, ‘i he toenga ‘o ‘ene mo‘uí, na‘e ngāue ‘a ‘Alamā ke langa hake Siasí ‘aki ‘ene ngāue ke tokoni‘i ha nī‘ihi kehe ke nau fakatomala mo ma‘u ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní. ‘Oku hoko e ului ‘a ‘Alamā ko e Sīí mei he fakalielia taha ‘i he kau faiangahalá ‘o hoko ko e palōfita ‘a e ‘Otuá ko ha sipinga mahino ‘o e mālohi e ‘alo‘ofa ‘a e ‘Eikí ke fakatonuhia‘i mo fakamā‘oni‘oní‘i kitautolú katoa.

Loto Fakatōkilalo

Ko e tefito‘i mo‘oni hono tolú ko e loto fakatōkilalo. Na‘e ako‘i ‘e he ‘Eikí ‘a Molonai, “Oku fe‘unga ‘a ‘eku ‘ofá ki he tangata kotoa pē ‘oku nau fakavaivai‘i ‘a kinautolu ‘i hoku ‘aó; he kapau te nau fakavaivai‘i ‘a kinautolu ‘i hoku ‘aó, pea tui kiate au, te u liliu ‘a e ngaahi me‘a vaivai ko e mālohi kiate kinautolu” (‘Eta 12:27). Ko e ngāue ‘a e ‘alo‘ofá ko hono ‘ai e ngaahi me‘a vaivai ke mālohi.

Kapau ‘oku mahu‘inga e loto fakatōkilaló, ta ‘oku totonu ke tau fehu‘i pe ko e hā ‘a e loto fakatōkilalo. Ko hono fakanounou‘i, ko e loto fakatōkilaló, ko e tukulolo ia e loto ‘o ha taha ki he finangalo ‘o e ‘Otuá ‘o foaki kiate Ia ‘a e lāngilangi, ‘i he me‘a kuo lava‘i. ‘Oku hoko ‘a Sīsū Kalaisi ko hotau fa‘ifa‘itaki-‘anga ma‘ongo‘onga ‘i he me‘á ni. Na‘e hāsino mo‘oni ‘Ene loto fakatōkilaló mo ‘Ene tukuloló ‘i he lolotonga ‘o ‘Ene feilaulau fakalelei.

Na'e lotu 'a Sīsū "A 'eku Tamai, kapau 'e fa'a fai, pea 'ave 'a e ipú ni 'iate au: kae 'oua na'a fa'iteliha pē au, ka ko koe pē" (Mātiu 26:39). Na'e lōmekina 'e he 'alo'ofa 'a e 'Otuá 'a Kalaisi 'i he me'a ko 'ení.

Faivelengá

Ko e tefito'i mo'oni hono faá ko e lotu faka-tōkilaló. Hangē ko hono ako'i 'e Nīfai hono kakaí, "Oku 'i he 'alo'ofá 'a homau fakamo'uí, 'o ka hili 'emau fai 'a e me'a kotoa pē 'e ala faí" (2 Nīfai 25:23). 'E lau 'e ha nīhi e potufolofolá ni 'o faka'uHINGA'i 'oku ta'ofi e 'alo'ofa 'a e 'Otuá kae 'oua kuo fai hotau lelei tahá. 'Oku 'ikai ke u tui pehē. 'Oku hulufau e sīpinga 'o e 'alo'ofa 'a e 'Otuá kuo fai ma'á e tangatá ta'efai 'e he tangatá ha me'á. Hangē ko 'ení, ko e mālohi 'o e Toetu'ú 'oku fai ia ma'á e taha kotoa 'e he 'alo'ofa 'a e 'Otuá tatai ai pē pe ko e hā 'oku fai 'e he fakafo'ituituí. 'Oku mahino kiate au ko e 'uhinga 'o e pehē 'e Nīfai "ka hili e me'a kotoa pē [te tau] ala faí," 'oku hoko mai 'e 'alo'ofa 'a e 'Otuá 'i he taimi 'oku tau faivelenga aí. Hangē ko ia ne tohi 'e 'Eletā Pulusi C. Heifeni, ko e mēmipa kimu'a 'o e Kau Fitungofulú, "Ko e me'a'ofa ko ia 'a e Fakamo'uí 'o e 'alo'ofá kiate kitautolú 'oku 'ikai fakangatangata ia 'i he mo'uí ki he 'hili' 'etau fai e me'a kotoa 'oku tau lavá. Te tau lava 'o ma'u 'Ene 'alo'ofá, kimu'a, lolotonga, pea mo e hili 'o e taimí, 'i he taimi 'oku tau ngāue'i aí."²

Fakakaukau ki he sīpinga 'o e tokoua 'o Sēletí. Na'e talaange ki ai ke ne fo'u ha ngaahi vaka pea faka'aonga'i ia ke kolosi ai he tahí. Na'e faipau e tokoua 'o Sēletí 'i he sitepu kotoa ke muimui he fakahinohino 'a e 'Eikí. 'I he'ene faka'osi e ngaahi vaká, na'e hoha'a e tokoua 'o Sēletí he fakapo'uli 'a e ngaahi vaká pea ne kole ai ki he 'Eikí ke Ne 'omi ha maama. Neongo na'e mei lava pē 'e he 'Eikí 'o 'oange ki he tokoua 'o Sēletí ha founga, ka na'á Ne fehu'i ange, "Ko e hā 'a e me'a 'okú ke lotu ke u fai ke mou ma'u ai ha maama 'i homou ngaahi vaká?" ('Eta 12:23). Ko e foungá, na'e teuteu 'e he tokoua 'o Sēletí ha fo'i maka 'e 16, 'omi kinautolu ki he 'Eikí, pea kole ange ke Ne ala ki ai koe'uhí "ke ulo atu 'i he fakapo'uli" (vakai, 'Eta 3:1-4).

Na'e te'eki ai faka'osi kotoa 'e he tokoua 'o Sēletī 'a e ngaahi me'a na'e 'oange 'e he 'Eikí ke ne faí, neongo ia, na'e mafao mai 'e he 'Eikí Hono mālohí koe'uhí ko e tokoua 'o Sēletī, 'o ala takitaha ki he ngaahi fo'i maká 'o fakatupu ke nau 'omi 'a e maama na'e fie ma'u ki he folau ne teuakí. Na'e fakahaa'i 'e he 'Eikí 'i hono fai 'ení, 'a 'Ene finangalo mo mateuteu ke fakaa'u mai Hono mālohi fakalangí 'i he'etau faitūkuingata e lelei taha 'oku tau lavá.

Talangofuá

Ko e tefito'i mo'oni hono nimá ko e talangofuá. Na'e folofola 'a e 'Eikí, "Kapau te mou tauhi 'eku ngaahi fekaú . . . te mou ma'u 'a e 'alo'ofa hoko mo e 'alo'ofa" (T&F 93:20). Na'e fakamatala'i peheni ia 'e Molonai: "Kapau te mou fakafisi 'a kimoutolu mei he anga ta'emā'oni'oni kotoa pē, pea 'ofa ki he 'Otuá 'aki homou iví, 'atamaí, mo e mālohí kotoa pē, pea 'e toki fe'unga 'a 'ene 'alo'ofa kiate kimoutolu, koe'uhí ke tupu 'i he'ene 'alo'ofa 'a ho'omou haohaoa 'ia Kalaisí" (Molonai 10:32).

'Oku totonu ke mahino kiate kitautolu 'oku 'ikai makatu'unga e 'alo'ofá 'i he'etau talangofua haohaoá, 'o 'ikai holoki ai e tu'utu'uni 'a e 'Eikí ke tauhi e ngaahi fekaú pe ko e tu'utu'uni 'a Molonai ke tau fakafisi mei he ngaahi anga ta'emā'oni'oni kotoa peé. Kapau na'e makatu'unga 'a e 'alo'ofá 'i he'etau tauhi haohaoa e ngaahi fekaú pe ko 'etau fakafisi kakato mei he ngaahi anga ta'emā'oni'oni kotoa, tā 'e ta'ofi kitautolu he'etau tōnounou ta'etukú mei hano ma'u e 'alo'ofá. Ko hono mo'oní, 'oku fakatau-mu'a 'a e 'alo'ofá ke tau lava ai 'o tauhi kakato ange 'a e ngaahi fekaú mo 'a'eva faka'otua ange, kae 'oua ke tau a'usia e tu'unga kakato 'o Kalaisí.

Kuo pau ke mahino ko e tu'utu'uni 'a e 'Eikí ke tauhi e ngaahi fekaú mo e tu'utu'uni 'a Molonai ke tau fakafisi mei he ngaahi anga ta'emā'oni'oni kotoa peé, ko hono fai e me'a kotoa 'i he lelei taha 'oku tau lavá. Neongo 'oku mahu'inga e ngāué, ka 'oku mahu'inga ange ngaahi taumu'a hotau lotó.

Ko hono Ma'u e Laumālie Mā'oni'oni mo e Fekumi ki he Ngaahi Me'afuaki 'o e Laumālie

Ko e tefito'i mo'oni faka'osí ke ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oni mo fekumi ki he ngaahi me'afuaki 'o e Laumālie (vakai, Mōsaia 18:16). 'Io, 'oku fakafonu kitautolu 'aki e 'alo'ofa 'a e 'Otuá 'i he'etau ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oni, he ko e Laumālie Mā'oni'oni 'okú Ne tufaki mo 'omi e ngaahi mālohi fakamā'oni'oni'i, fakaiviva, mo fakahaohaoa 'o e 'Otuá.

Na'e ako'i 'eni 'e 'Eletā Pa'ale P. Palati (1807–57) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: “Ko e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni . . . 'okú ne fakaake'i 'a e ngaahi tapa kotoa 'o e potó, fakatupulaki, fakalahi, mo fakahaohaoa'i 'a e ngaahi ongo mo e ngaahi 'ofa fakanatulá kotoa, pea mo liliu kinautolu, 'aki e me'afuaki 'o e potó, ki honau faka'aonga'i totonú. 'Okú ne tataki fakalaumālie, fakatupulaki, tanumaki, pea mo fakamatu'otu'a 'a e ngaahi ongo'i 'ofá, fiefiá, u'á, ongo'i fakakāingá, pea mo e ngaahi 'ofa lelei taha 'o hotau natulá. 'Okú ne fakatupu 'a e angama'á, manava'ofá, angalelei, angavaivai, angamaluú mo e anga'ofá. 'Okú ne fakatupulaki 'a e hoihoifua, tō'onga mo e fōtunga 'o e tokotahá. 'Okú ne faitokonia 'a e mo'ui lelei, ivi, pea mo e ngaahi ongo'i 'o e feohí. 'Okú ne fakalongomo'ui'i 'a e ngaahi tapa kotoa 'o e tangata fakaetu'asinó mo faka'atamaí. 'Okú ne fakamālohia mo fakaiviva 'a e ngaahi neavé. Ko hono fakanounou, 'oku hoko ia, 'o hangē ko e kuo hili, ko e uho ki he huí, fiefia ki he lotó, maama ki he matá, fasi ki he telingá, pea mo e mo'ui ki he tangata kakató.”³

'Oku hoko mai e fa'ahinga tāpuaki peheé kiate kitautolu 'i he'etau ma'u e Laumālie Mā'oni'oni he hili 'o 'etau papitaisó mo e hilifakinimá. Na'e ako'i 'e 'Eletā 'Oasoni Palati (1811–81) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá “ko e taimi kotoa pē 'oku nofo'ia ai 'e he Laumālie Mā'oni'oni ha taha, 'oku 'ikai ngata pē 'i he'ene fakama'a, fakamā'oni'oni'i, mo fakahaohaoa'i ia, 'o fakatautu ki he'ene tukulolo ki hono ivi tākiekiná, ka 'okú ne foaki foki kiate ia ha me'afuaki, 'o fakataumu'a ke 'aonga kiate ia pea mo e ni'ihī kehé. . . . 'Oku tufaki 'a e ngaahi me'afuaki fakalaumālie ko 'enī 'i he lotolotonga 'o e kau mēmipa 'o e Siasí, 'o fakatautu ki he'enau faivelengá, honau tūkungá, mālohinga fakanatulá, ngaahi fatongiá, mo e ngaahi uiui'i; ke fakahinohino'i, fakapapau'i, fakahaohaoa'i, mo fakahaofi.”⁴

Ko e Fe'unga 'o e 'Alo'ofa 'a e 'Otuá

'Oku fonu 'alo'ofa 'a Sisū Kalaisi. Na'e ma'u 'e Kalaisi 'a e lahi 'o 'Ene 'alo'ofá mei He'ene Tamaí peá Ne faka-hoko ai 'a e “'alo'ofa hoko mo e 'alo'ofa” (T&F 93:12). 'Oku tau ma'u 'a e 'alo'ofa hoko mo e 'aolofa 'i he founga tatau. 'E fakakoloa'i kitautolu 'aki 'a e 'ulungaanga mo e natula kotoa 'o e 'Otuá. Ko e faka'osí, 'oku lava ke ma'u 'a e mālohi fakaiviva mo fakahaohaoa ko 'eni 'o e 'alo'ofá tu'unga 'i he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e tuí, fakatomalá, loto fakatōkilaló, faivelengá, talangofuá, mo e fekumi ki he Laumālie mo 'ene ngaahi me'afuaki.

'Oku fe'unga e 'alo'ofa 'a e 'Eikí ke ne hiki hake koe mei he maté mo e angahalá pea mo fakakoloa'i koe 'aki 'a e mo'ui ta'engatá. 'Oku fe'unga ia ke ne liliu, fulihi, pea mo fakahaohaoa'i koe. 'Oku fe'unga ke ne lava 'o 'ai ke ke 'ilo'i kakato ho tu'unga fakalangi ko e foha pe 'ofefine 'o e 'Otuá. ■

Mei ha lea 'i ha Fakataha Lotu 'a e Polokalama Ako 'a e Siasí, “His Grace Is Sufficient for You,” na'e fai 'i he 'Univēsitī Pilikihami 'Iongi-Hauai'i he 'aho 3 'o Sune 2014. Ke ma'u kakato 'a e leá, vakai ki he devotional.byuh.edu.

*'Oku fe'unga e 'alo'ofa 'a e 'Eikí ke
ne hiki hake koe mei he maté mo
e angahalá pea mo fakakoloa'i
koe 'aki 'a e mo'ui ta'engatá. 'Oku
fe'unga ia ke ne liliu, fulihi, pea
mo fakahaohaoa'i koe.*

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Brigham Young, 'i he *Deseret News*, June 3, 1863.
2. Bruce C. Hafen, *The Broken Heart: Applying the Atonement to Life's Experiences* (1989), 155–56.
3. Parley P. Pratt, *Key to the Science of Theology: A Voice of Warning* (1978), 61.
4. Orson Pratt, 'i he *Master Discourses and Writings of Orson Pratt*, comp. N. Lundwall (1962), 571.

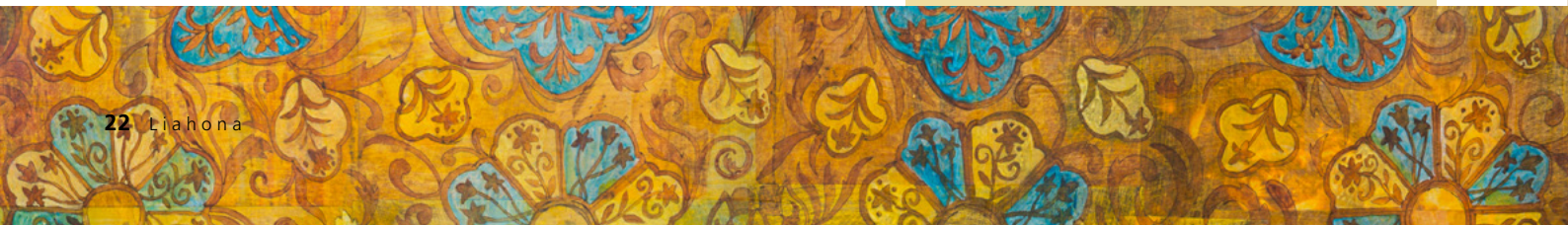
Jorge Cocco Santangelo 15

Jorge Orlando Cocco Santangelo,
The Call (*vakai*, Mātiu 4:19–20),
'Āsenitina, 'Uluaki 'i he Pale Fakataū.

FE'AUHI 'AATI
FAKAVAHA'APULE-
'ANGA HONO 10:

TALAMAI
'A E NGA'HI
TALANOA 'O

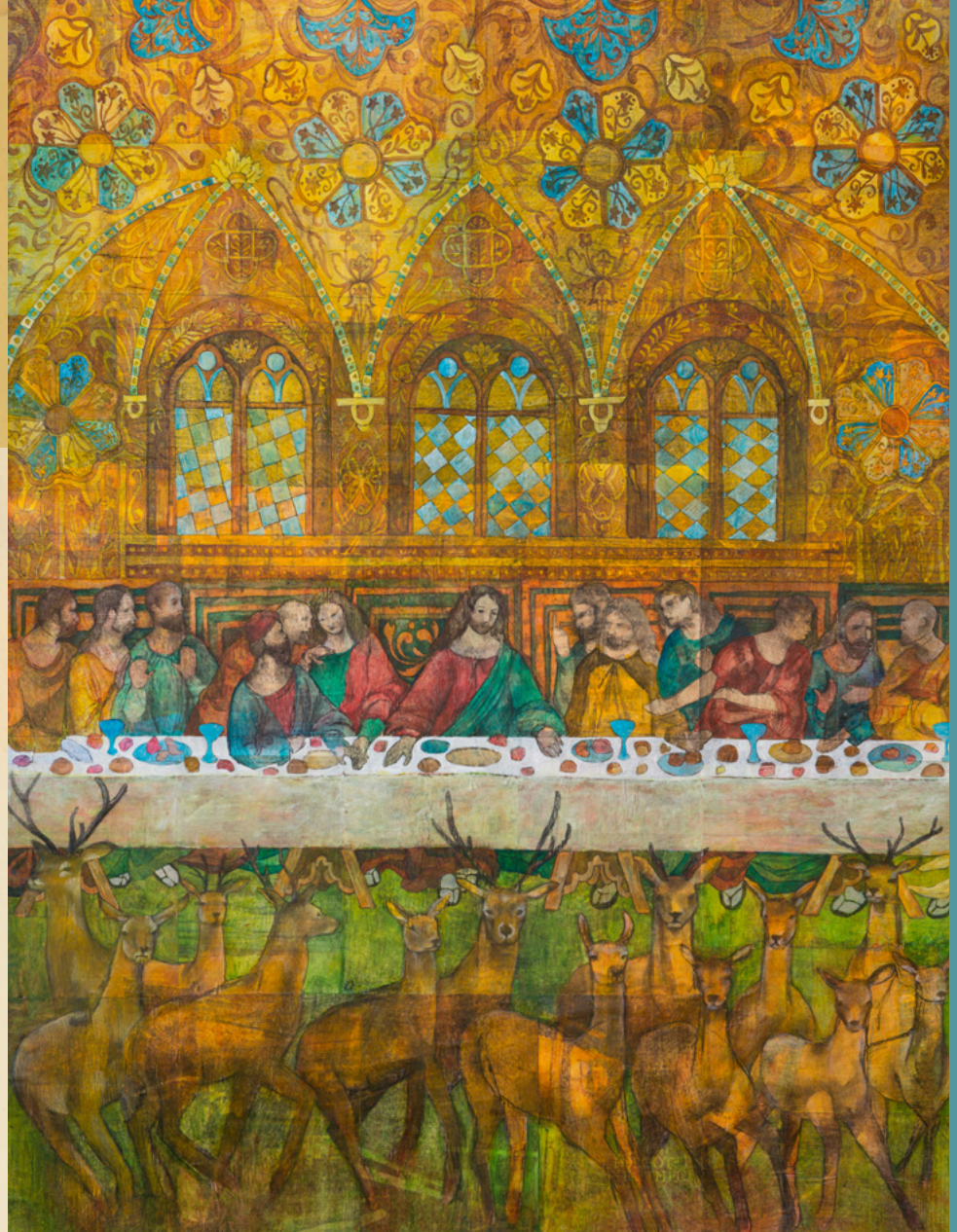
Tisui

*Sabrina Jill Squires,
The Last Supper
(vakai, Sione 13:1–
35), 'Iunaiteti Siteití*

Ko ha sīpinga 'eni 'o e 'aati mei he Fe'auhi 'Aati Fakavaha'a-pule'anga hono 10 'a ia na'e faka'ali'ali kimu'í ni 'i he Musiume Hisitōlia 'a e Siasí 'i Sōleki Siti, 'Iutā. Na'e filifili ha fakatātā 'e hivangofulu mā valu mei ha ngaahi tā 'e 944 mei ha ngaahi fonua 'e 40 he funga 'o e māmaní. Na'e 'atā ke fili 'e he kau tā fakatātaá ha talanoa pē mei he mo'ui 'a hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí ko ha kaveinga 'o 'enau taá. Ko e fakafō-tunga 'o e ngaahi talanoa ko 'ení na'e fou ia 'i he ngaahi tāvalivalí, tā fakatā-tāá, tā tongitongí, selāmikí, faitaá, me'a teuteú, tuilalangá, sio'ata fakalanú, pea mo e me'a fakakomipiutá.

Te ke lava 'o mamata 'i he faka'ali'alí ni 'i he 'initaneti 'i he lds.org/go/10art.

*Meagan Ruth Getze,
We Are Come to
Worship Him (vakai,
Mātiu 2:1–2),
'Iunaiteti Siteití*

*Michael Malm, To
Be with God (vakai,
Liliu 'a Siosefa
Sāmitā, Mātiu 4:1 [i
he Fakahinohino ki
he Folofofā]), 'Tunai-
teti Siteiti, 'Uluaki 'i
he Pale Fakataū*

*Robin Birrell, She Baked
the Loaves and Dried
the Fishes (vakai, Sione
6:9–14), 'Tunaiteti Siteiti;
Rob Adamson, Mount of
Transfiguration (vakai, Mātiu
17:2), 'Tunaiteti Siteiti*

Elspeth Young, Other
Sheep I Have (vakai, Sione
10:16), 'Tunaiteti Siteiti

Caitlin Maxfield
Connolly, A
Believing Woman
(vakai, Mātiu
9:22), 'Tunaiteti
Siteiti, 'Uluaki 'i
he Pale Fakataū

Erin Meads, Even All Her
Living: The Widow's Mite
(vakai, Ma'ake 12:44),
'Tunaiteti Siteiti

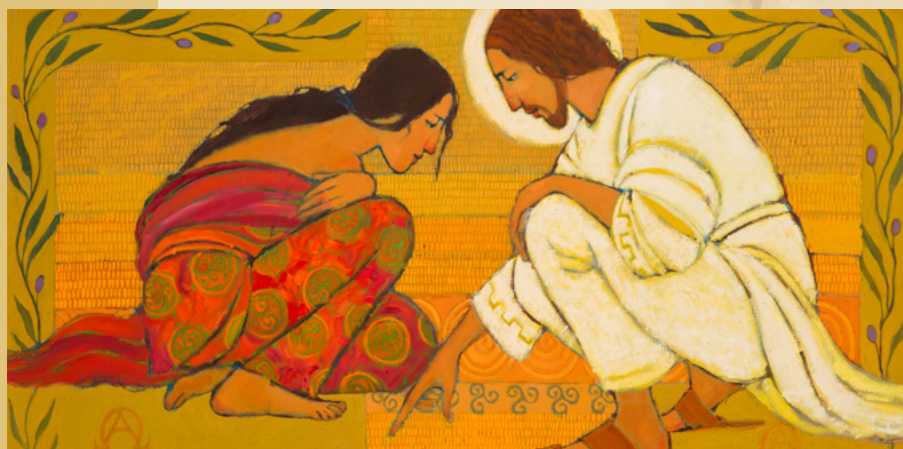
Mathew Hyrum Dell,
The Plan of Salvation
(vakai, Sione 3:16),
'Aositelēlia

Michal Diane
Onyon, The Good
Shepherd (*vakai*,
Luke 15:4),
Tunaiteti Siteiti

Kathleen Peterson,
Jesus and the Woman
Taken (*vakai*, *Stone*
8:11), *Tunaiteti Siteiti*

*Clark Kelley
Price, Truly This
Man Was the Son
of God (vakai,
Ma'ake 15:39),
Tunaiteti Siteiti*

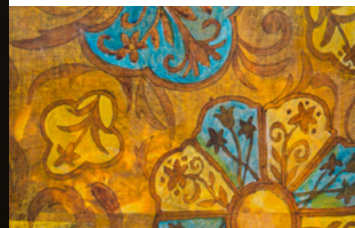
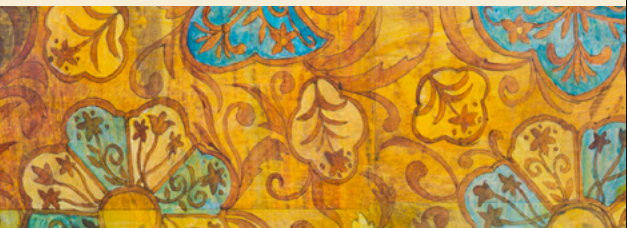

*Lester Lee Yocum,
In the Garden
(vakai, Mātiu
26:36–39),
Tunaiteti Siteiti*

*Kazuko Covington,
Worlds without
End (vakai,
Mōsesē 2), Siapani*

*Daniel Alma Wilson,
Light in the Darkness
(vakai, Sione 8:12),
Tunaiteti Siteiti*

Fai 'e 'Eletā

M. Russell Ballard

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

'I HE AKO' PE 'I HE TUÍ

*'Ofa ke mou ma'u e fiefia mo e nonga 'oku ma'u
mei hono 'ilo'i kuó ke tākiekina ha mo'ui mo hiki hake
ha taha 'o e fānau 'a e Tamai Hēvaní 'i he fononga
foki ki Hono 'aó, 'o fakafou 'i ho'o faiakó.*

Na'e pehē 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) 'i ha fakataha ako 'a e kau Taki Mā'olungá, fekau'aki mo hono ako'i 'o e tokāteline 'o e Siasí: "He 'ikai lava ke tau fu'u tokanga. Kuo pau ke tau tokanga ke 'oua te tau mavahe mei he [halá]. 'I he'etau feinga ke fo'ou mo kehé, mahalo te tau ako'i ha ngaahi me'a 'oku 'ikai 'aupito fenāpasi mo e ngaahi tefito'i tokāteline 'o e Siasí ko 'eni 'o Sisū Kalaisi kuo toe fakafoki maí. . . . 'Oku totonu ke tau tokanga ange. . . . Kuo pau ke tau hoko ko e kau tangata le'o 'i he tauá."¹

'I he nga'unu ki mu'a e ako 'a e Siasí 'i he senituli 21, 'oku fie ma'u 'etau kau faiakó ke nau fakakaukau ki ha ngaahi lilii 'oku totonu ke nau fai 'i he founa 'o 'enau teuteu ke faiakó, founa 'oku nau faiako aí, mo e me'a 'oku nau ako'i kapau te nau langa ha tui ta'eveiveiua 'i he mo'ui 'a hotau to'u tupu mahu'ingá.

Kuo 'osi atu e ngaahi 'aho 'i he taimi ne fai loto tau'atāina ai 'e ha tokotaha ako ha fehu'i angatonu pea tali ange 'e ha faiako, "Oua te ke hoha'a ki ai!" Kuo 'osi atu e ngaahi 'aho 'i he taimi ne 'ohake ai 'e ha tokotaha ako ha hoha'a mo'oni pea fai 'e ha faiako 'ene fakamo'oni ko ha tali na'e fakataumu'a ke faka'ehi'ehi mei he tūkunga ko iá. Kuo 'osi atu e ngaahi 'aho 'i he taimi na'e malu'i ai e kau akó mei he kakai ná'a nau 'ohofi 'a e Siasí.

'I he ngaahi lea ko 'eni ki he kau faiako fakalotu 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 'oku vahevahe 'e 'Eletā Pālali e ngaahi tefito'i mo'oni mo e fale'i 'oku kauunga ki he kakai kotoa pē 'oku faiako 'i he Siasí.

Me'a mālié pē, kuo 'osi 'omi 'e he 'Eikí 'a e fale'i ko 'ení he taimi totonu ki he kau faiakó: "Pea koe'uhi 'oku 'ikai ke ma'u 'e he kakai kotoa pē 'a e tuí, mou fekumi faivelenga pea feako'i'aki 'iate kimoutolu 'a e ngaahi lea 'o e potó; 'io, mou fekumi mei he ngaahi tohi lelei tahá 'a e ngaahi lea 'o e potó; mou fekumi ki he 'iló, 'io, 'i he ako pea 'i he tui foki" (T&F 88:118).

'Oku kaunga tonu 'eni tautautefito he kuongá ni koe'uhí 'oku 'ikai ma'u 'e hotau kau akó kotoa 'a e tui 'oku fie ma'u ke fehanga hangai ai mo e ngaahi faingata'a 'oku hanga mei mu'á, pea koe'uhí kuo 'osi vakai e tokolahi 'o kinautolu 'i he 'Initanetí ki he ngaahi mālohi fakatu'utāmaki 'o e māmaní 'oku fakafili ki he tuí, fāmilí, mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongoleléi. 'Oku mafola e 'Initanetí 'i he funga māmaní ki he meimei 'api kotoa pē pea ki he nima mo e 'atamai 'o 'etau kau akó.

Te ke lava 'o tokoni'i e kau akó 'aki hono ako'i ange e 'uhinga ke fakataha'i e akó mo e tuí 'i he'enu akó. Ako'i kinautolu 'aki hono tā ha sīpinga 'o e taukei mo e founa ko 'ení 'i he kalasí.

Na'e ako'i 'e Palesiteni Hāloti B. Li (1899–1973):

"Te mau fakamanatu atu ko hono ma'u 'o e 'iló 'i he tuí 'oku 'ikai ko ha hala faingofua ki he akó. 'Oku fie ma'u ki ai 'a e ngāue lahi mo ha fāifeinga ma'u pē 'i he tuí. . . .

"Ko e ako 'i he tuí 'oku 'ikai ko ha ngāue ia ki ha tangata [pe fefine] fakapikopiko. Ko hono mo'oní, kuo pehē 'e ha tokotaha, 'oku fie ma'u ki ha fa'ahinga founa ngāue pehe'e 'a hono ofe'i 'o e laumālié kotoa, ko e ui hake mei he 'atamai 'o e tangatá mo hono fakafehokotaki ia mo e 'Otuá—kuo pau ke fa'u 'a e fehokotaki totonú. Pea ko e taimi pē ia 'oku hoko mai ai e "ilo 'i he tuí."²

'E 'omi 'e he 'ilo 'i he tuí ha fakamo'oni haohaoa, pea 'oku ma'u 'e ha fakamo'oni haohaoá 'a e mālohi ke liliu e mo'uí, 'o hangē ko hono fakahaa'i 'i he ngaahi tala-noa nounou ko 'ení.

Ngaahi Talanoa 'e Tolu

Na'e mavahe 'a Fipē Kata mei hono 'apí 'i Meini, USA, ke fakataha mo e Kāingalotu 'i 'Ohaioó 'i he ta'u 1830 tupú. Na'á ne manatu 'o pehē: "Na'e fakatumutumu hoku ngaahi kaungāme'á 'i he'eku me'a na'á ku faí, pea pehē pē mo au, ka na'e 'i ai ha fa'ahinga me'a na'á ne teke au. Na'e 'ikai ke u meimei malava 'o 'ūkuma si'i mamahi 'eku fine'eikí 'i he'eku mavahe mei 'apí; pea ka ne ta'e-'oua e laumālie 'i loto 'iate aú, na'e totonu ke faifai pē peá u fo'i."³

Na'e muimui 'a Fipē ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitā pea fakataha mo e Kāingalotu 'i 'Ohaioo pea kimui ange 'i 'Iutā, 'a ia na'ā ne mālōlō ai ko ha mēmipa faivelenga 'o e Siasí mo e uaifi 'o e Palesiteni 'o e Siasí ko Uilifooti Utalafi (1807–98).

Na'e fakakaukau 'a Malioni G. Lomeni (1897–1988) ko ha tokotaha ako he kolisi, he 'ikai ke ne lava 'o ngāue fakafaifekau koe'uhí ko e tu'unga fakapa'anga 'a hono fāmili. Ka neongo ia, 'i he taimi 'e taha, na'ā ne fanongo ai ki ha lea 'a 'Eletā Melovini J. Pālāti (1873–1939). 'Oku tohi ha fakamatala fakapiokālafi 'o pehē, "Ne 'ikai lavelave'iloa 'e [Malioni] na'e amanaki ke liliu faka'aufuli e hala 'o 'ene mo'uí, 'i he ki'i taimi nounou pē."

'Oku hoko atu e talanoa: "Ko e fuofua taimi ia . . . ke mahino kakato kia Malioni 'a e [anga] 'o 'etau 'i he malumalu

'o e ivi tākiekina 'o e ue'i fakalaumālié. Na'e fakafonu hono laumālié 'e ha ongo hoke'ia, mālohi. Na'e . . . te'eki ke ongo kiate ia 'o hangē ko ia ko 'ení, 'i he'ene fanongo ki he ngaahi lea 'o e 'Aposetolo fo'ou ni. . .

". . . Na'e malama e fofonga 'o e 'Aposetolo pea na'e fakafonu ia 'e he mo'oni 'o 'ene fakamo'oni 'aki ha holi ne 'ikai lava 'o teke'i ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau. . . Na'ā ne 'ilo'i ai kuo pau ke toloi 'a 'ene palani ke hoko atu 'ene akó."⁴

Taimi nounou pē, ne fononga 'a Malioni ki 'Aositelēlia, 'a ia na'ā ne

ngāue faivelenga ai. Na'ā ne hoko kimui ange ko ha 'Aposetolo ma'ongo'onga mo ha mēmipa 'o e Kau Palesiteni 'i 'Uluaki.

Ko e talanoa faka'osi meia Palesiteni Poiti K. Peekā (1924–2015), ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, fekau'aki mo e tākiekina 'o ha faiako toulekeleka 'ia Viliami E. Pēletí. Na'e 'ikai hao-haoa e taukei lea faka-Pilitānia 'a e faiakó, ko ha tokotaha papi ului mei Noaue. Neongo e ngaahi fakangatanga 'a e faiakó na'e manatu 'a Palesiteni Peekā, na'e fakamo'oni 'a Misa Pēletí ki he'ene faiakó, "Ne mau lava 'o fakamāfana'i homau nimá 'i he afi kakaha 'o 'ene tuí."⁵

Na'e hoko 'a Viliami kimui ange ko e pule lahi 'i he semineli, 'inisititiutí, mo e ngaahi ako 'a e Siasí.

Na'e hoko e fanongo ki ha fakamo'oni haohaoá, kia Fipē, Malioni, mo Viliamí, ko e founa na'ā ne liliu 'enau mo'uí 'o ta'e ngata. 'E lava ke mo'oni 'a e me'a tatau kiate kinautolu 'okú ke ako'i. Ka neongo ia, 'i he fakakaukau ki he ngaahi mo'oni'i me'a 'o e māmani 'o e 'aho ní, mahalo 'oku 'ikai fe'unga ma'u pē 'a e fakamo'oni haohaoá. Na'e ma'a mo haohaoa 'a Fipē, Malioni, mo Viliami pea hao mei he ponokalafí mo e ngaahi anga-fakamāmaní 'i he'enau tangutu 'i he ve'e va'e 'o e kau faifekau, kau faiako, mo e kau taki ne ue'i fakalaumālié. Na'e ongongofua 'a e Laumālié ki honau loto vaivai mo haohaoá.

'Oku matu'aki kehe 'a e talanoa he kuonga ní. Kuo 'osi ma'u ha ni'ihi ia homou kau akó 'e he ponokalafí mo e ngaahi anga-fakamāmaní kimu'a pea nau a'u atu ki homou ngaahi kalasí.

'I ha to'u tangata pē 'e taha kuo mahili atú, na'e fakangatangata ai 'a e lava ke ma'u 'e hotau kakai kei talavou e fakamatala fekau'aki mo hotau hisitōliá, tokātēliné mo e founa ngāué ki he ngaahi nāunau na'e paaki 'e he Siasí. Ko e kau ako tokosi'i pē ne nau fetaulaki mo ha ngaahi faka'uhinga kehe. Ko e tokolahi taha hotau kakai kei talavou na'e malu'i 'enau mo'uí.

Na'e 'ikai teuteu'i 'e he'etau ngaahi lēsoni 'i he taimi ko iá, neongo na'e 'uhinga lelei, 'a e kau akó ki he 'aho ní—ki ha 'aho ne nau ma'u ai he taimi pē ko iá 'a e me'a kotoa pē fekau'aki mo e Siasí mei he ngaahi fakakaukau kotoa pē. 'I he 'ahó ni ko e me'a 'oku nau mamata ki ai 'i he'enau ngaahi telefoni to'oto'ó 'oku meimei ke ne 'ahi'ahi'i 'a e tuí 'o tatau mo hono fakatupulaki 'o e tuí. Ko e tokolahi 'o hotau kakai kei talavou 'oku nau maheni ange mo e Google 'i he ongoongolelé, 'oku fakaongoongo ange e tokolahi ki he 'Initaneti 'i he ue'i fakalaumālié, pea kau e tokolahi 'i he Facebook 'o lahi ange 'i he tuí.

Fakataukei Fakatokātēliné

Koe'uhí ko e ngaahi faingata'a ko 'ení, na'e toki fakangofua kimui ni mai 'e he Poate Ako 'a e Siasí ha polokalama 'i he semineli na'e ui ko e Fakataukei Fakatokātēliné. Makatu'unga 'i he me'a kuo 'osi fakahoko 'i he Fakataukei Folofolá, 'oku nofotaha e polokalama fo'ou ni 'i hono langa mo fakamālohia e tui 'a 'etau kau akó kia Sisū Kalaisí mo fakamālohia kinautolu 'aki ha malava lahi ange ke mo'uí 'aki mo faka'aonga'i e ongoongolelé 'i he'enau mo'uí. 'I hono ako e folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfitá, te nau ako ai e founa ke ngāue 'aki e tui kia Kalaisí ke ma'u 'a e 'ilo mo e mahino fakalaumālié

Ko e tokolahi 'o hotau kakai kei talavou 'oku nau maheni ange mo e Google 'i he ongoongolelé, 'oku fakaongoongo ange e tokolahi ki he 'Initaneti 'i he ue'i fakalaumālié, pea kau e tokolahi 'i he Facebook 'o lahi ange 'i he tuí.

'o 'Ene ongoongolelei. Pea te nau ma'u 'a e ngaahi faingamālie ke ako e founa ke faka-'aonga'i ai e tokāteline 'o Kalaisi mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei ki he ngaahi fehu'i mo e ngaahi faingata'a 'oku nau fanongo mo vakai ki ai he 'aho kotoa pē 'i he lolotonga honau to'ū pea 'i he mītia fakasōsialé.

'Oku fakalaumālie mo taimi totonu 'a e polokalamā ni. 'E 'i ai ha ivi tākiekina lelei 'i hotau kakai kei talavou. Ka neongo ia, 'e makatu'unga e ola lelei 'o e Fakataukei Fakatokāteline, mo e ngaahi polokalama kehe kotoa pē 'o e akó 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 'i ha tu'unga mahu-'inga 'i he'etau kau faiakó.

'I he fehanga'hangai mo e ngaahi faingata'a ko 'ení, ko e hā 'a e ngaahi faingamālie mo e ngaahi fatongia 'o e kau faiako 'o e ongoongolelei 'i he senituli 21? 'Oku mahino kuo pau ke mou 'ofa kau faiako ki he 'Eikí, Hono Siasí mo ho'o kau akó. Kuo pau foki ke ke fa'a fai ha fakamo'oni haohaoa fakamātoato. 'Ikai ngata aí, 'oku fie ma'u foki ke faitāpuekina ho'o kau akó 'o laka ange 'i ha toe taimi 'i hotau hisitōliá, 'i hono ako 'o e kakano mo e kaveinga fakatokāteline mo fakahisitōliá, 'i he akó pea 'i he tuí fakataha mo e fakamo'oni haohaoá kae lava ke nau a'usia ha ului matu'otu'a mo tu'uloa ki he ongoongolelei pea mo ha tukupā 'i he mo'uí kotoa kia Sisū Kalaisi. 'Oku 'uhinga e ului matu'otu'a mo tu'uloa te nau "nofo ma'u 'i he vaká pea piki ma'u" 'i he'enu mo'uí kotoa.'

Ke mahino kiate koe 'a e kakano mo e kaveinga fakatokāteline mo fakahisitōliá 'o e folofolá mo hotau hisitōliá, 'e fie ma'u ke ke ako mei he "ngaahi tohi lelei tahá," 'o hangē ko ia kuo fakahinohino'i 'e he 'Eikí (T&F 88:118). 'Oku kau 'i he "ngaahi tohi lelei tahá" 'a e ngaahi folofolá, ngaahi akonaki 'a e kau palōfita 'o onopōni mo e kau 'aposetoló, pea mo e ngaahi ako'anga lelei taha 'a e Siasí 'oku lava ke ma'ú. Te ke lava 'i ho'o ngāue faivelenga ke ako 'i he akó pea 'i he tuí, ke tokoni ki ho'o kau akó ke ako 'a e ngaahi taukei mo e tō'onga fakakaukau 'oku fie ma'u ke fakafaikehekehe'i 'aki e fakamatala falala'anga te ne hiki hake kinautolú pea mo e ngaahi mo'oni fakakongá mo e faka'uhinga hala

'o e tokāteline, hisitōliá, mo e ngaahi founa ngāue te ne tukuhifo kinautolú.

Ako'i kinautolu fekau'aki mo e ngaahi faingata'a te nau fehanga'hangai mo ia 'i he'e-nau fakafalala ki he 'Initaneti ke tali 'a e ngaahi fehu'i 'oku mahu'inga ta'engata. Fakamanatu ange kiate kinautolu na'e 'ikai pehē 'e Sēmisi "Kapau 'oku 'i ai ha mou taha 'oku masiva 'i he potó, tuku ke ne Google!" (vakai, Sēmisi 1:5).

'Oku 'ikai fakafalala 'a e kakai potó 'i he 'Initaneti ke 'ilo'i mo fehanga'hangai mo e ngaahi faingata'a fakaelotó, faka'atamai mo fakaesinó, tautautefito ki he ngaahi faingata'a fakatu'utāmaki 'o e mo'uí. Ka 'oku nau fekumi ki he kau mataotao 'o e mo'ui lelei, 'a kinautolu ne 'osi ako'i mo laiseni 'e he ngaahi poate fakasiteiti mo fakafaito'o 'iloá. Na'a mo ia, 'oku fekumi 'a e kakai fakapotopotó ki ha fakakaukau hono ua.

Kapau ko e founa fakapotopoto ia ke kumi ai ki ha tali ki he ngaahi me'a 'o e mo'ui lelei fakaeloto, faka'atamai mo fakaesinó, 'oku toe lahi ange ia 'i he taimi 'oku 'i he tu'unga fakatu'utāmaki ai 'a e mo'ui ta'engata. 'I he taimi 'oku malava ai ke tu'u fakatu'utāmaki ki he'etau mo'ui fakalaumālie, hotau ngaahi vā fetu'utaki fakafāfili mahu'inga tahá, mo 'etau kau 'i he pule'angá, 'oku totonu ke tau kumi ha kau taki mohu fakakaukau mo faivelenga 'i he Siasí ke tokoni'i kinautolu. Pea kapau 'e fie ma'u, 'oku totonu ke tau kole kiate kinautolu 'oku ma'u ha ako faka'atamai, a'usia, mo e taukei totonú ke tokoni.

Ko e me'a tofu pē 'eni 'oku ou fai 'i he'eku fie ma'u ha tali ki he'eku ngaahi fehu'i 'oku 'ikai lava ke u tali 'iate aú. 'Oku ou fekumi ki ha tokoni mei hoku Ngaahi Tokoua 'i he Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá pea mo e n'ihī kehe 'oku taukei 'i he tafa'aki 'o e hisitōliá mo e tokāteline 'o e Siasí.

'Oku totonu ke fika 'uluaki e kau faiako 'a e Ongongolelei—makehe mei he ngaahi fāfili 'a e kau akó—ke fakafe'iloaki 'aki ha ngaahi ma'u'anga tokoni falala'anga 'i he ngaahi tefito 'oku 'ikai loko 'iloá pe faingata'a koe'uhī 'e fuatautau 'e he kau akó ha fa'a-hinga me'a pē te nau fanongo pe lau kimui ange ki he me'a kuo 'osi ako'i kinautolu ki aí.

THE TUÍ

Huhu Malu'i Fakalaumalié

'Oku tau 'oange ha ngaahi huhu malu'i fakafaito'o ki he 'etau kau faifekau mahu'ingá kimu'a pea toki 'ave kinautolu ki he mala'e 'o e ngāue fakafaifekau koe'uhí 'e malu'i kinautolu mei he ngaahi mahaki te ne lava 'o uesia kinautolú. 'I he founa tatau, kimu'a pea tuku atu ho'o kau akó ki he māmaní, huhu malu'i kinautolu 'aki hono 'oange ha faka'uhinga faivelenga, fakakaukau lelei mo tonu 'o e tokāteline 'o e ongoongolelei, ngaahi folo-folá, hotau hisitōliá, mo e ngaahi tefito ko ia 'oku fa'a ma'u halá.

Ke 'oatu ha ngaahi tefito si'i 'oku 'ikai loko 'iloa pe faingata'á, 'oku ou talanoa fekau'aki mo e mali tokolahí, ongo maka kikité, ngaahi fakamatala kehekehe ki he 'Uluaki Mata Me'a-hā-maí, ko e founa 'o e liliu 'o e Tohi 'a Molomoná pe ko e Tohi 'a 'Ēpalahamé, ngaahi palopalema 'o e tu'unga tangata pe fefiné, matakali mo e lakanga fakataula'eikí mo ha Fa'ē Fakahēvaní.

'E fa'a tuku 'a e ngaahi ngāue ke malu'i hotau kakai kei talavou ki he kau faiako 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí. 'I he fakakaukau ki he ngaahi me'a ko iá, kumi ha taimi ke fakakaukau ai fekau'aki mo ho ngaahi faingamālié mo ho ngaahi fatongiá.

'Oku 'ilo'i kakato 'e he kau taki 'o e Siasí he 'ahó ni 'a e ma'u ta'efakangatangata 'o e fakamatalá, pea 'oku tau fai ha ngaahi ngāue makehe ke 'oange 'a e kakano mo e mahino totonu 'o e ngaahi akonaki 'a Hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelei. Ko ha sippinga mahu'inga 'o e ngāue ni ko e ngaahi 'ēsei 'e 11 'o e Gospel Topics 'i he LDS.org⁷ 'okú ne 'omi ha ngaahi faka'uhinga potupotutatau mo falala'anga 'o e ngaahi mo'oni'i me'a ki he ngaahi tefito faingata'a mo 'ikai angamaheni 'a e Siasí.

'Oku mahu'inga ke ke 'ilo'i 'a e kakano 'o e ngaahi 'ēsei ko 'ení. Kapau 'oku 'i ai ha'o ngaahi fehu'i fekau'aki mo kinautolu, kātaki 'o fehu'i ki ha taha kuó ne ako mo ma'u ha mahino kiate kinautolu. 'I hono fakalea 'e tahá, "fekumi ki he 'iló, 'io 'i he ako pea 'i he tui foki" (T&F 88:118) 'i ho'o ako mo fakataukei'i e kakano 'o e ngaahi 'ēsei ko 'ení.

'Oku totonu foki ke ke maheni mo e uepisaiti Joseph Smith Papers,⁸ ko e kongá ki he hisitōlia 'a e Siasí 'i he LDS.org, mo e ngaahi ma'u'anga tokoni kehe mei he kau ako faivelenga 'o e Siasí.

Ko e feinga ko ia ki he mahino 'o e ongoongolelei mo e malu'i fakalaumalié 'o fakafou 'i ha ako fa'a fakakaukau 'o e tokāteliné mo e hisitōliá, fakataha mo ha fakamo'oni mālohí, 'a e faito'o lelei taha 'oku tau ma'u ke tokoni ai ki he kau akó ke faka'ehi'ehi mo fehanga-hangai mo e ngaahi fehu'i, veiveiua, pe ngaahi palopalema 'i he tuí te nau fehanga-hangai mo ia 'i he kuonga ko 'ení.

'I ho'omou ngāue ko e kau faiako ke mahino lelei ange hotau hisitōliá, tokāteliné mo e founa ngāue—'o lelei ange 'i ho'o 'ilo he taimi ní—te ke mateuteu ai ke 'oange ha ngaahi tali fa'a fakakaukau, tokanga, mo ue'i fakalaumalié ki he ngaahi fehu'i ho'o kau akó.

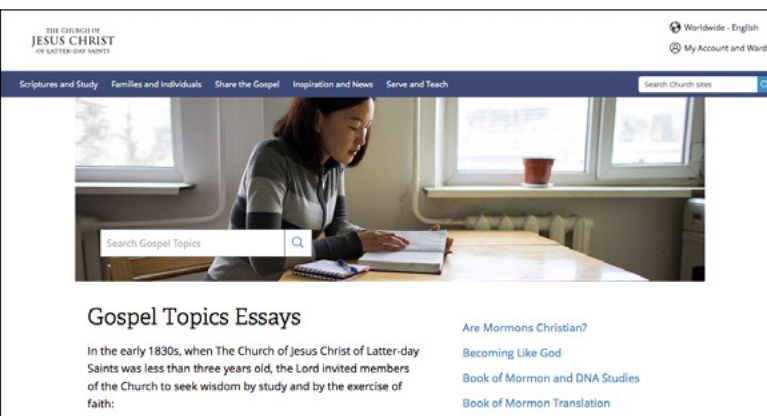
Ko e founa 'e taha ke 'ilo'i ai e ngaahi fehu'i 'oku ma'u 'e ho'o kau akó ko e fanongo tokanga kiate kinautolú. Kuo pau ke hoko 'a e kau faiako lelei kotoa pē ko e kau fakafanongo lelei. Makehe mei he fanongo ki ho'o kau akó, poupu'u'i kinautolu 'i he kalasí pe fakatāutahá ke 'eke atu ha ngaahi fehu'i kau ki ha fa'ahinga tefito pē. Ko e taha 'o e ngaahi fehu'i mahu'inga taha 'e lava ke fai 'e ho'o kau akó ko e "Ko e hā hono 'uhingá"? 'I he taimi 'oku fai ai 'i ha holi mo'oni ke mahino kiate kinautolú, 'oku hoko e "Ko e hā hono 'uhingá?" ko ha fehu'i lelei. Ko e fehu'i ia 'oku fie ma'u 'e he kau faifekau ke fakahoko ange 'e he kau fiefanongó. Ko e hā 'oku tau 'i heni ai? Ko e hā 'oku hoko ai ha ngaahi me'a kovi ki he kakai lelei? Ko e hā 'oku totonu ke tau lotu ai? Ko e hā 'oku totonu ai ke tau muimui kia Kalaisi? 'Oku fa'a taki 'a e ngaahi fehu'i "ko e hā hono 'uhingá" ki he ue'i fakalaumalié mo e fakahaá. 'E tokoni hono 'ilo'i e palani 'a 'etau Tamai Hēvaní ki he fakamo'ui ke tali e lahi taha 'o e ngaahi fehu'i "ko e hā hono 'uhingá."

Ko e fakamatala faka'osi 'eni fekau'aki mo hono tali e ngaahi fehu'i. 'Oku mahu'inga ke ako'i ho'o kau akó neongo 'oku 'omi 'e he ongoongolelei ha ngaahi tali lahi, ki he

ngaahi fehu'i mahu'inga taha 'o e mo'u'i, he 'ikai lava 'o tali ha ngaahi fehu'i 'e ni'ihī 'i he mo'ui fakamateliē koe'uhī 'oku 'ikai ke tau ma'u e fakamatala 'oku fie ma'u ki ha tali totonū. Hangē ko ia 'oku tau ako 'ia Sēkopē: "Vakai, 'oku ma'ongo'onga mo fakaofo 'a e ngaahi ngāue 'a e 'Eikī. Hono 'ikai te tau fa'a 'ilo'i hono loloto 'o 'ene ngaahi me'a liló; pea 'oku 'ikai fa'a lava 'e ha tangata 'o 'ilo'i 'a 'ene ngaahi founga kotoa pē. Pea 'oku 'ikai 'ilo 'e ha tangata ki he'ene ngaahi founga' tuku kehe 'o ka toki fakahā ia kiate ia" (Sēkope 4:8; vakai foki, T&F 101:32–34).

Ko ha Lea Fakatokanga

'Oku ou fie 'oatu heni ha lea fakatokanga. Kātaki 'o fakatokanga'i ange mahalo te ke tui, 'o hangē ko e tokolahi

'Oku 'omi 'e he ngaahi 'ēsei Gospel Topics 'e 11 'i he LDS.org ha ngaahi faka'uhinga potupotutatau mo falala'anga 'o e ngaahi mo'oni'i me'a ki he ngaahi tefito faingata'a mo 'ikai angamaheni 'a e Siasī.

'o ho'o kau akó, 'okú ke taukei fakafolofola, fakatokāteline, mo fakahisitōlia. Na'e fakahā 'e ha fakatotolo kimuí ni "ko e lahi ange e fakakaukau 'a e kakaí 'oku nau 'ilo'i ha tefitó, ko e lahi ange ia 'enau fakamahamahalo ki he mahino 'oku hulu atu 'i he me'a 'oku nau 'iló, 'o a'u ki he tu'unga 'o e fakangalingali e 'iló . . . mo hono liliu e fakamatalá."⁹

Na'e 'ilo'i ia ko e fakamatala tōtu'ā, pea kuo pau ke faka'ehi'ehi 'etau kau faiako 'i he ongoongolelei mei he 'ahi'ahi ko 'enī. 'Oku sai 'aupito pē ia ke pehē, "'Oku 'ikai ke u 'ilo." Ka neongo ia, 'i he fakamatala ki aí, 'okú ke ma'u ha fatongia ke kumi e ngaahi tali lelei taha ki he ngaahi fehu'i fa'a fakakaukau 'oku fai 'e ho'o kau akó (vakai, T&F 101:32–34).

'I ho'o ako'i ho'o kau akó mo tali ki he'enua ngaahi fehu'i, tuku ke u fakatokanga atu ke 'oua te ke 'oange ha ngaahi fakamahamahalo fakatupulaki ki he tuí pe

fakamatala ta'epaú pe ngaahi mahino mo e fakamatala kuo 'osi hono taimí 'o hotau tokāteline mo e founga ngāue mei he kuohilí. 'Oku fakapotopoto ma'u pē ke fakaangaanga ke ako e ngaahi lea 'a e kau palōfita mo e kau 'aposetolo mo'u'i; tauhi 'a e fakamatala fakamuimuitaha 'i he ngaahi me'a lolotonga 'i he Siasí, ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi fakamatalá 'i he mormonnewsroom.org mo e LDS.org; pea fekumi ki he ngaahi ngāue 'o e kau ako 'iloa, mohu fakakaukau mo faivelenga 'o e Siasí ke fakapapau'i 'oku 'ikai ke ke ako'i ha ngaahi me'a 'oku 'ikai mo'oni, 'osi hono taimí, pe ngali kehe mo makehe.

Na'e pehē 'e he kau fa'u tohi ne nau ako ki he fakamatala tōtu'ā "e malava ke fakalotosi'i 'e ha fakahehema ke fakamatala tōtu'a, tautautefito 'i he kau mataotao 'i he'enua fakakaukau pē 'anautolú, . . . ki ha ni'ihī fakafo'ituitui mei hono ako'i kinautolu 'i he ngaahi tafa'aki ko ia 'oku nau pehē 'oku nau 'ilo lahi aí."¹⁰

Makehe mei he hoko ko e kau ako 'i he mo'u'i kotoá, kuo pau foki ke ke fai e ngaahi me'a ko ia 'i ho'o mo'ui fakatāutahā 'okú ne faka'atā e Laumālie Mā'oni'oní ke ngāue 'iate koé. 'Oku kau 'i he ngaahi me'a peheé 'a e lotu faka'aho fakamātoatō, 'aukai faivelengá, ako mo fakalaulauloto ma'u pē ki he folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfita mo'u'i, ngaohi ke fakafiefia e 'aho Sāpaté, ma'u 'a e sākalamēniti 'i he lotofakatōkilalo pea mo hono manatu'i ma'u pē 'a e Fakamo'u'i, moihū 'i he temipalé 'i he lahi taha 'e lavá, pea, faka'osí, tokoni ki he faingata'a'ia, masivá mo e li'ekiná—'a kinautolu 'oku ofi maí mo kinautolu he funga 'o e māmaní fakatou'osi.

Ke fakahoko totonu ho ngaahi faingamālie mo e ngaahi fatongiá, kuo pau ke ke mo'ui 'aki e me'a 'okú ke malanga'!

Ke ke loto-to'a 'i he fekumi ki ha fale'i mo e fakatonu-tonu meiate kinautolu 'okú ke falala ki aí: ko ha mali, kau taki lakanga fakataula'eikí pe kau supavaisá. Fehu'i ange pe ko e fē me'a te ke lava 'o fakalelei'i 'i ho'o tu'unga fakākonga fakafo'ituitui. Faka'ehi'ehi mei ha me'a pē te ne tuli e Laumālie.

'Ikai ngata aí, te u lava 'o fokotu'u atu ke ke fai ha 'initaviu fakatāutaha 'iate koe pea toe vakai'i e 2 Nifai 26:29–32, 'Alamā 5:14–30, mo e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121:33–46? 'E tokoni atu hono fai iá ke ke 'ilo'i e fa'ahinga 'ahi'ahi 'e malava ke tau fehanga'angai kotoa mo iá. Kapau 'oku 'i ai ha me'a 'oku fie ma'u ke liliu 'i ho'o mo'u'i, tukupā leva ke fakalelei'i ia.

Faka'ehi'ehi mei he 'ahi'ahi ke fehu'ia e taumu'a 'o ho'o kaungā-ngāue. Kae vakai mo'oni ki ho lotó pea fekumi ki ho'o ngaahi holí mo e ngaahi taumu'á. Ko e taimi pē ia 'e

toki lava ai 'a e Fakamo'uí 'o liliu ho lotó pea fakafenāpasi ho'o ngaahi holí mo e ngaahi taumu'á mo Ha'aná.

'Oku fie ma'u 'a e to'u tangata kei tupu haké ke 'ilo'i, mahino, tali mo kau ki he palani 'a e 'Otuá ki he fakamo'uí. 'E 'oange 'e he mahino e palani 'a e fakakaukau fakalangi te nau vakai ai kiate kinautolu ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine 'o e 'Otuá, 'a ia 'oku 'omi ai ha vakai lahi ange ke mahino 'a e meimeí tokāteline, founa ngāue, mo e tu'utu'uni kotoa pē 'a e Siasí.

'Oku fie ma'u 'a e kau faiako 'o e ongoongolelé he 'aho ní ke nau tali 'a e faingamālie mo e fatongia ke ako'i ki he kakai kei talavou 'o e senituli 21 'a e ngaahi tefito'i mo'oni totonu fekau'aki mo e palani, kau ai e ha'i fakalangi 'o e tokāteline 'o e malí mo e fatongia 'o e fāmili 'o hangē ko hono fakamatala'i 'i he fanongonongo ki he fāmili.¹¹

Ke ke loto-to'a 'i he fekumi ki ha fale'i mo e fakatonutonu meiate kinautolu 'okú ke falala ki ai: ko ha mali, kau taki lakanga fakataula'eiki pe kau supavaisá. Fehu'i ange pe ko e fē me'a te ke lava 'o fakalelé'i 'i ho'o tu'unga fakaākonga fakafo'ituitui.

'a kinaua ko e tangata mo e fefine" pea na'á Ne fekau ki he Tamai ko 'Ātamá mo e Fa'ē ko 'Ivī ke "fakatokolahi mo fakakakai 'a māmani" (vakai, Sēnesi 1:27–28).

Kuo lea 'aki 'o pehē 'oku kamata pea faka'osi e palani 'o e fiefiá 'aki 'a e fāmili. Ko hono mo'oní, na'e kamata e fāmili 'i he maama fakalaumālié, 'a ia na'a tau nofo ai ko e kau mēmipa 'o e fāmili 'o 'etau mātu'a fakalangí. Pea 'i hono faka'osí, he 'ikai ngata pē 'i he hoko atu e ngaahi feohi mo e ngaahi vā fetu'utaki fakafāmili ka 'e tupulaki foki 'i he founa 'o e fakatupú (vakai, T&F 131:1–4; 132:19).

Ko e tu'unga 'okú ne fakafehokotaki 'a e me'a kotoa pē—'a ia 'oku fakatefito ai e palani 'a e 'Otuá mo hotau iku'anga ta'engata pea hoko ai e me'a kotoa pē—ko hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí. 'Oku malava e ngaahi me'a kotoa pē 'i He'ene feilaulau fakaleléi, kau ai ka 'oku 'ikai fakangatangata pē ki ha nofo-mali mo ha fāmili 'ofa, tokanga, pea ta'engata.

'Oku ako'i kinautolu 'e he 'Eiki 'oku 'ikai ha tokotaha, neongo 'ene mā'oní'oní, te ne lava 'o ma'u e me'a kotoa pē 'oku ma'u 'e he'etau Tamai Hēvaní ma'a 'Ene fānaú. Ko ha tokotaha taautaha ko e vaheua ia 'o e fika kakatō, 'o 'ikai lava ke nofo 'i he tu'unga mā'olunga taha 'o e pule'anga fakasilesitalé (vakai, 1 Kolinitō 11:11; T&F 131:1–4).

'Oku fie ma'u ke mahino ki ho kau akó ko e taumu'a 'o e mo'ui fakamatelié ke hoko 'o hangē ko e 'Otuá 'aki hono ma'u ha sino fakamatelie, ngāue 'aki e tau'atāina ke filí, pea fakahoko e ngaahi fatongia na'e ma'u pē kimu'a 'e he ongomātu'a fakalangí—'a e ngaahi fatongia 'o e husepānití, uaifí, mo e mātu'á.

Kuo fakapapau'i mai 'e he kau palōfitá kiate kinautolu 'oku tauu mo falala kia Sīsū Kalaisi ka kuo te'eki ke nau lava ke sila ki ha hoa pe ma'u 'a e fānaú 'i he mo'uí ni te nau ma'u 'a e ngaahi faingamālie ko iá 'i he maama ka hoko maí.

Ako'i ki he kakai kei talavou, 'oku 'i ai ha potu 'i he Siasi 'o e 'Eiki ma'á e kakai kotoa pē ke moihū, ngāue, pea tupulaki fakataha ai ko e ngaahi tokoua mo e tuofāfine 'i he ongoongolelé. Fakamanatu ange kiate kinautolu e me'a na'e ako'i 'e Lihai—ko e taumu'a mo e faka'amu 'a e 'Otuá ki he kotoa 'o 'Ene fānaú 'e lava ke fakamatala'i fakanounou peheni ia: "Na'e hinga 'a 'Ātamá koe'uhi ke 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá; pea 'oku 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá koe'uhi ke nau ma'u 'a e fiefiá" (2 Nifai 2:25).

'Oku finangalo e Tamai Hēvaní ke tau tali 'Ene faka'u-hinga ki he malí pea talangofua ki He'ene 'uluaki fekaú ke "fakatokolahi mo fakakakai" (Sēnesi 1:28)—'o 'ikai ke fakahoko pē 'a 'Ene palani ka ke ma'u foki 'a e fiefia na'e fokotu'u ai 'Ene palani ke foaki ki Hono ngaahi fohá mo e ngaahi 'ofefiné.

'I ho'omou hoko ko e kau faiako 'a e Siasí, tokoni'i hotau to'u tupú ke ma'u ha mahino ki he palani 'a e 'Otuá ki he fiefiá 'a ia 'oku ma'u ai 'e He'ene fānaú 'a e fiefia mo'oní. Tokoni'i kinautolu ke nau 'ilo'i, tali, kau atu ki ai, pea malu'i ia. Mei he ta'u 'e 40 'o 'eku hoko ko e Taki Mā'olungá, 'oku ou hoha'a ki he tokolahi 'o e kau mēmipa 'o hotau Siasí, iiki mo motu'a angé, 'oku 'ikai mahinongofua kiate kinautolu e palani ki honau iku'anga ta'engata mo fakalangí.

Ko ia ai, ‘e hoku kaungā faiakó, ‘oku totonu ke tau kumi pea fiefia ‘i he ngaahi faingamālie ko ‘ení ke fakamatala’i, fakatokāteline mo fakalaumālie, ‘a e ‘uhinga ‘oku tau tui ai ‘e tali ‘e he ‘ilo ki he palani lahi ‘a e ‘Otuá ‘o e fiefiá ‘a e lahi taha ‘o e ngaahi fehu’i “ko e hā hono ‘uhingá” te tau ala fakahokó. ‘Oku faka’atā ‘e hono fakahaa’i ‘etau tui ki ha maama fakalaumālie na’a tau nofo ai ko e fānau fakalaumālie ‘o ha Tamai mo ha Fa’ē Fakahēvaní, ke tau fakamatala’i e ‘uhinga na’e fakatupu ai e māmani ko ‘ení. Ko e taumu’a mahu’inga ‘e taha ‘o e mo’ui fakamate- lié ke tau lava ‘o ma’u ‘iate kitautolu ‘a e a’usia ko ia ‘o e fāmili, ka ko e taimi ko ‘ení ko e mātū’a kae ‘ikai ko e fānau pē. Mata’ikoloa ‘aki ho’o mahino ki he tokāteline mo e taumu’a ‘o e palani ‘a ‘etau Tamai Hēvaní ki he’etau fiefia ta’engata. Pea hokohoko atu ke ako’i ia.

Faka’osi

Ko ia, ke faka’osi mo fakamatala’i fakanou- nou, ko e ngaahi fakakaukau kuó u vahe- vahe mo kimoutolú ko e:

- Ako’i e kau akó ke fakataha’i ‘a e ako ‘i he akó mo e tuí pea mo e fakamo’oni haohaoá.
- Ako’i e kau akó ke nofo ‘i he vaká pea piki ma’u!
- Ako’i ‘a e kau akó ke mapule’i ‘enau ngaahi telefoni to’oto’ó pea nofotaha ki he fakafehokotaki lahi ange ki he Laumālie Mā’oni’oni ‘i he ‘Initanetí.
- Malu’i ‘a e kau akó ‘aki e ngaahi mo’oni ‘o e palani ‘o e fakamo’uí ‘oku ma’u ‘i he ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí.

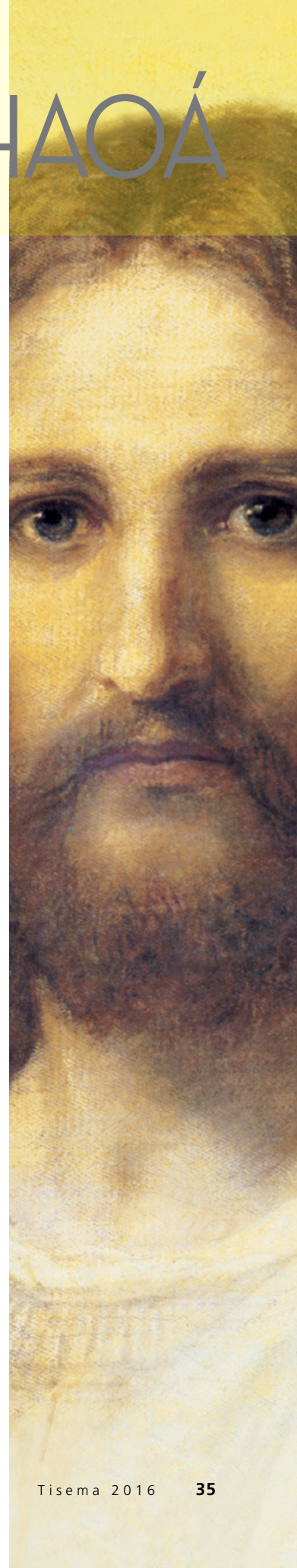
- Manatu’i ‘e lava ke hoko e “Ko e hā hono ‘uhingá?” ko ha fehu’i lelei ‘oku tataki ki he mahino ki he ongoongolelei.
- Taukei ‘i he kakano ‘o e ngaahi ‘ēsei Gospel Topics.
- ‘Oua ‘e fakamatala tōtū’a pea ‘oua ‘e manavasí’i ke pehē, “Oku ‘ikai ke u ‘ilo.”
- Hoko ko ha kau ako ‘i he mo’uí kotoa.
- Fekumi ki ha fale’i mo e fakatonutonu mei he ni’ihi ‘okú ke falala ki aí.
- Fakakaukau ke fakahoko ha ‘initaviu fakatāutaha ke toe vakai’i ho’o teuteu fakalaumālie, ho’o faivelengá mo e ola lelei ho’o faiakó.
- Ako’i ‘oku kamata pea faka’osi e palani ‘o e fiefiá ‘aki ‘a e fāmili. Fakakaukau ki he palani ‘o e fakamo’uí ‘i he taimi kotoa pē.
- Ako’i ‘oku ‘omi ‘e he nofo-malí mo e fāmili ‘a e fiefia tu’uloá.

Manatu’i, ‘oku ‘omi ‘e hono fakataha’i ‘a e ako ‘i he akó, ‘i he tuí, pea ‘i he fakamo’o- ni haohaoá ‘a e ului mo’oni mo fuoloa mo tolongá. Pea ‘i he me’a kotoa pē, ‘oku mahu- ‘inga ‘a e tui mālohi ki he Fakalelei ‘a e ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí ki hotau mālohi mo e tupulaki fakalaumālie.

‘Ofa ke mou ma’u e fiefia mo e nonga ‘oku ma’u mei hono ‘ilo’i kuó ke tākiekina ha mo’ui mo hiki hake ha taha ‘o e fānau ‘a e Tamai Hēvaní ‘i he fononga foki ki Hono ‘aó, ‘o fakafou ‘i ho’o faiakó. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Fakataha ako Taki Mā’olunga, Salt Lake City, Sept. 29, 1992.
2. Harold B. Lee, in Clyde J. Williams, ed., *The Teachings of Harold B. Lee* (1996), 331.
3. Vakai, Edward W. Tullidge, *The Women of Mormondom* (1877), 411–14.
4. Vakai, F. Burton Howard, *Marion G. Romney: His Life and Faith* (1988), 62–64.
5. Boyd K. Packer, “A Tribute to the Rank and File of the Church,” *Ensign*, May 1980, 62.
6. Vakai, M. Russell Ballard, “Nofo- ma’u ‘i he Vaká pea Piki ke Ma’u!” *Liahona*, Nōvema 2014, 89–92.
7. Vakai, [lds.org/topics/essays](https://www.lds.org/topics/essays).
8. Vakai, [josephsmithpapers.org](https://www.josephsmithpapers.org).
9. Brent W. Webb, “Quest for Perfection and Eternal Life” (Brigham Young University annual university conference faculty session, Aug. 24, 2015), 10, speeches.byu.edu; see also Stav Atir, Emily Rosenzweig, and David Dunning, “When Knowledge Knows No Bounds: Self-Perceived Expertise Predicts Claims of Impossible Knowledge,” *Psychological Science*, Aug. 2015, 1295–1303.
10. The Brent W. Webb, “Quest for Perfection and Eternal Life,” 10.
11. Vakai, “Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani,” *Liahona*, Nōvema 2010, 129.

KO E HOLA KO E UHÍ TUI KO E MO E TAU ATĀINÁ

Fai 'e Eva Walburger

Na'á ku tutupu hake mo hoku ngaahi tuonga'ané mo e tokouá 'o fanongo ki he ngaahi talanoa 'o e founa na'e feilaulau ai 'emau ongomātu'á ke mo'ui 'aki e ongoongoleléi, pea kuo tāpuekina kimaotolu 'e he'e-na ngaahi ngāué. Kuó u fakatupulaki ha ongo'i hounga'ia lahi 'i he me'a kotoa na'á na fakahoko mo ha Kāingalotu Sekisolovākia kehe kae lava ke ma'u 'e honau hakó 'a e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongoleléi.

Na'e fā'ele'i 'eku fine'eikí 'i Popalati 'i he Sekisolovākia kimu'á ('oku ui he taimí ni ko Solovākia). Na'e kau 'ene tangata'eikí 'i he tau'uta 'a Sekí he lolotonga 'o e Tau Lahi 'a Māmani Hono II pea na'e kau hono fāmilí 'i he ngaahi fāмили fakakautau tokolahi na'e hola ki he vao'akau ofi māi ke malu mei he kau kapa fonua Siamané. Na'e pulupulu 'eku ongo kuí mo 'eku fine'eikí mo hono tokouá, na'á na kei ta'u taha mo e nima 'aki ha kafu, 'o kai fakapotopoto'i ha ngaahi fo'i suka 'i ha 'aho 'e nima.

Na'e 'ikai mēmipa 'eku ongo kuí he taimi ko iá he Siasí, pe te na fa'a lotu. Ka neongo iá, na'e fakamolū hona lotó lolotonga e faingata'a ko 'ení. Na'e tohi 'e he'eku kui fefiné 'i he'ene tohinoá, "Na'á ku ongo'i 'i he pō ko 'ení ha fie ma'u ke u tū'ulutui 'o kole ha tokoni mei ha taha na'e mafai mā'olunga ange. Ko ia na'á ku ki'i mavahe atu ki he loto vao'akaú, tū'ulutui, pea lotu 'i he loto fakatomala mo e laumālie mafesifesi. Na'á ku tautapa ki ha tokoni."

Na'e tali si'ene lotú. Na'e fakapoongi si'a ngaahi fāмили 'e ni'ihí 'i he loto vaó, 'i hono ma'ú, ka na'e fakaofu hono malu'i 'eku ongo kuí mo 'ena ongo tamaiki fefiné. Na'e tō 'e he 'Eikí 'i he a'usia fakaongosia mo faingata'a ko 'ení ha tenga 'o e tuí mo e falalá 'i he loto 'o 'eku ongo kuí.

*Na'e tāpuekina 'eku ongomātu'á 'i he'ena fekumi ki he tau'atāina fakalotú 'i he anga-
'ofa mo e tali 'e he Kāingalotu na'a nau feohí, mei Sekisolovākia ki Kānatá.*

Tuí mo e Fakatangá

'Osi ha ngaahi ta'u si'i mei he 'osi 'a e Tau Lahi 'a Māmani Hono II, ne kei nofo pē 'eku ongo kuí 'i Sekisolovākia fe'unga mo ha tukituki atu ha ongo faifekau kei talavou 'i hona matapaá. Hili 'ena ma'u lotu 'i ha ki'i kolo mo tali e ngaahi lēsoní, ne na ma'u ha fakamo'oni ki he mo'oni 'o e ongoongoleléi pea fakakaukau ke na papitaiso. Ka neongo ia, 'i he efiafi 'o e 'initaviu ke papitaisó, na'e 'ikai ke a'u atu 'a e ongo faifekau ia mo e taki 'o e Siasí. Na'e toki 'ilo 'e he'eku ongo kuí 'i he lotu hono hoko 'a e ki'i koló, na'e fie ma'u kotoa 'a e kau faifekau ke mavahe mei he fonuá koe-uhí ko e vālau fakapolitikalé. 'E ta'ofi foki heni mo ha toe ngāue fakalotu pē. Neongo ia, na'e tauhi 'e he ki'i kulupu Kāingalotu tokosi'i 'i he feitu'ú 'enau tuí, ka kuo tataki 'eni kinautolu 'i ha kau taki fakalotofonua mo e ngaahi ki 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'e papitaiso fakapulipuli 'eku ongo kuí mo e ta'okete 'eku fine'eikí 'i he 1950.

'I he ngaahi ta'u si'i hono hokó, na'e fa'a fakahū 'a e kāingalotu 'o e ki'i koló, kau ai 'eku kui fefiné mo 'eku fine'eikí (kuó ne ta'u hongofulu tupu 'eni), 'e he kau polisi

'I Aokosi 1968, na'e mavahe ai hoku fāмили mei honau 'api 'i Pelekí 'o moulu fakalongolongo atu, 'o hu'u ki 'Aositulia.

fufuú, ke faka'eke'eke fekau'aki mo 'enau tō'onga fakalotú. Na'e faka'eke'eke fefeka 'eku kui fefiné he taimi 'e taha 'i ha houa 'e nima. Na'e talaange ki ai 'e he kau fai faka'eke'eké te nau tuku pōpula ia 'i ha ta'u 'e nima kapau te nau 'ilo na'á ne ako'i e tui fakalotú ki he'ene fānaú.

Na'á ne lekooti 'o pehē: "Na'á ku nonga pē mo pehē ange, 'Kapau 'oku mou pehē na'á ku fai ha me'a hala 'i he ako'i ki he'eku fānaú e tui fakalotú, pea mou fakahū au.' Na'e 'ikai ha'anau tali. Talu mei ai mo 'enau toutou 'ave au. Na'a nau laukovi ki he Siasí, mo nau feinga ke mau mavahe mei he'emaui tuí. Ko e lahi ange 'enau feingá ko e lahi ange ia 'eku pīkitai ki he Siasí, (he) na'e fakatanga'i ma'u pē 'a e Siasi mo'oní."

Na'e tohi he'eku fa'eé 'i he'ene tohinoá, "I he ngaahi ta'u faingata'a lahi ko 'ení, ne lotu e kāingalotú he Sāpaté 'i he fale nofo'anga 'emaui palesiteni fakakoló. Na'e 'ikai ke mau lava 'o hiva le'olahi ko ia, ne mau fanafana pē. Na'e 'ikai ke mau loto ke tuku pōpula 'emaui palesiteni fakakoló. Na'a mau fakataha pehē 'i ha ta'u 'e 18 pea na'a mau faka'anaua ki ha taimi te mau lava kotoa ai 'o ō ki he 'Otumo'unga Maká mo nofo 'i [Sōleki Siti]." Ne nau ma'u ha 'amanaki lelei, neongo ko e taimi ko iá na'e tātātaha ke foaki ha me'a fakapepa ki he ngaahi fāmilí 'o ngofua ai ke mau mavahe mei he fonuá.

'I he ta'u uofulu tupu 'eku fine'eikí, na'e lotu tāuma'u ke lava 'o mali mo ha mēmipa 'o e Siasí mo sila 'i ha fa'ahinga founa 'i he temipalé.

Ko hono Ma'u ha Mo'ui Fo'ou

Na'e nofo 'eku tangata'eikí, 'a ia na'e ohi hake 'i ha kolo faama, 'i he kolo lahi 'o 'alu ki he akó, he taimi na'e fetaulaki ai mo 'eku fine'eikí. Na'e toki kamata 'eku fine'eikí 'i he'ene ngāue ma'u'anga mo'ui ko ha taha hiva 'opulā fakapalofesinale. 'I he kamata ke na mahení, na'á ne fakafe'iloaki ia ki he Siasí. Neongo na'e te'eki ai papitaiso, ka na'e mali 'eku ongomātu'á 'i he 'aho 18 'o Fēpueli 1967.

Na'e tāpuaki'i kinaua 'i he faka'osinga 'o e ta'u ko iá 'i hono fā'ele'i mai hoku tuonga'ane lahi. Hili ha māhina 'e valu hono fā'ele'i, kuo ma'u 'e he palesiteni fakakoló ha fakahā 'oku totonu ke teuteu 'a e kāingalotú ke mavahe mei he fonuá ki ha feitu'u te nau lava ai 'o lotu tau'atā-ina. Na'e 'ohofi 'e Lūsia 'i 'Aokosi 1968 'a Sekisolovākia, 'o tupu ai ha faka'auha 'i he kau'āfonuá pea 'i he fonuá kotoa. Na'e hola 'a e kāingalotu 'o e ki'i koló na'e tala-ngofua 'o teuteu ki Viena 'i 'Aositulia.

Na'e tohi he'eku kui fefiné 'a ia ne mavahe mei he fonuá mo 'eku ongomātu'á 'o pehē: "Ko e taimi na'e 'osi mohe kotoa ai 'a e taha kotoa na'e 'i he falé he po'ulí, ne mau mavahe mei homau 'apí 'o moulu fakalongolongo ilifia atu na'a tangi 'a e ki'i pēpē. Na'e pau ke mau fai fakapulipuli kotoa 'eni he na'e 'i homau falé ha kau matakí 'e toko tolu na'e ngāue ki he kau polisi fufuú. Na'e tāpuekina kimautilu 'e he 'Eikí. Na'a mau hao. 'I he'emaui mavahé, na'a mau 'ilo he 'ikai ke mau toe foki mai, ka na'e 'ikai foki ke mau 'ilo'i pe te mau hoko atu ki fē mei Viená. Na'e 'ikai ke mau lava 'o hoha'a ki he me'a ko 'ení he taimi ko iá. Na'e fakahā 'e he 'Eikí ki he palesiteni fakakoló 'Ene ngaahi tala'ofa kiате kimautilu kapau te mau tauhi faivelenga kiате Ia."

Na'e tū'uta 'eku ongomātu'á 'i Kalakeli mo ha katoleta pē taha, ki'i saliole pēpē, mo ha ki'i pa'anga si'i. Na'e kamata tokoni'i leva 'e he kāingalotu Kānatá hoku fāmilí, 'i he 'ave holo kinau-tolú, fakataú, mo hono kumi ha 'apí.

Ko e Talitali Lelei ki ha Fonua Fo'ou

Na'e nofo 'eku kui fefiné, ongomātu'á, mo ha fāmili 'e ua kehe 'i he loki he lalo fale 'o e falelotu Bocklinstrasse 'i Viená 'o laka hake 'i ha māhina 'e taha. Na'e fanongo 'eku tangata'eikí lolotonga e māhina ko 'ení ki he ngaahi lēsoni faka-faifekau pea papitaiso. Na'e ma'u 'e ha kau mēmipa tokolahi 'o e ngaahi fāmili 'e tolú ha ngaahi ngāue, pea nau fakataha'i 'enau vahé kae 'oua kuo nau lava kotoa 'o hikifonua ki Kalakeli, 'i 'Alapeta, Kānata. Tu'unga 'i he kovi 'a e 'eá 'i Kalakelí, na'e tō leva honau vakapuná 'i 'Etimonitoni he 'aho 5 'o Nōvema 1968.

'Oku pau ko ha feilaulau lahi ke tuku honau kāingá, anga fakafonuá, mo e fonua ne nau 'ofa aí, ka 'i he ngaahi founga lahi, na'e toki kamata pē 'a e faingata'á. Na'e faingata'a'ia lahi 'eku ongomātu'á he'ena tū'uta 'i Kalakeli mo ha katoleta pē 'e taha, ki'i saliate pēpē, mo e pa'anga Kānata 'e \$32.

Na'e kamata tokoni'i leva 'e he kāingalotu Kānatá hoku fāmili, 'o tokoni lahi 'i he 'ave holo kinautolú, fakataú, mo e kumi ha 'api ke nofototongi aí. Na'e uike pē 'e taha kuo 'i ai ha 'api 'o 'eku ongomātu'á mo 'eku kui fefiné, kuo 'osi 'i ai ha ngaahi mohenga, tēpile mo e 'ū sea, sea molū, mohenga pēpē, nāunau mohenga, peleti, pea mo ha me'akai 'i he 'ū kōpaté. Na'e tohi he'eku fine'eikí 'i he'ene tohinoá 'a 'ene 'ohovale mo fiefia ke mamata ki he ngaahi nāunau fale ta'e'amanekiná ni pea mo 'ene hounga'ia 'i he tokoni ne fai.

Ka neongo iá, na'e kanoni fakataha 'a e ngaahi loto hounga'ia ni mo ha ngaahi ongo kehe. Na'e faingata'a mo'oni ke fekuki mo e fo'ofu'ou. Na'e femo'uekina 'a e 'uluaki ta'u 'o e nofo 'i Kalakelí 'i he ngaahi kalasi lea faka-Pilitānia ki he tangata'eikí pea mo e fononga mokosia ki he ngāué. Na'a nau fai e me'a kotoa ne lavá ke fokotu'u ai ha 'api, ka na'e kei hoko pē 'eni ko ha taimi faingata'a

'i he lahi 'a e ngaahi liliú. Na'e ngāue 'a e Kāingalotu 'i honau uooti 'i Kalakelí 'i he faingata'a 'o e leá ke hoko ko ha tokoni ki he kāingalotu ne toki tū'uta fo'ou atú. Na'e ma'u 'e hoku fāmili 'i he Sāpate kotoa pē ha ivi 'i he'enua ō ki he houalotu sākala-mēnití ke fakafo'ou 'enau fuakavá, mo falala ke ako'i kinautolu 'e he Laumālié he lea faka-Pilitāniá.

Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o 'Itānití

Na'e sila'i homau fāmili ne toko nimá 'i he Temipale Kātisoni 'Alapeta 'i 'Okatopa 1976. Na'e tuku e loto 'eku fine'eikí ki he 'ahó ni mei he ta'u 'e 20 kuo hilí pea kuo faifai, pea tali 'ene ngaahi lotú 'i ha fonua mo ha lea na'e 'ikai teitei misi ki ai he'ene tupu haké. Na'e mei hoko hoku ta'u valú he taimi ko 'ení, pea 'oku ou ma'u ha manatu lelei ki he fofonga fiefia mo mali-mali 'o 'eku ongomātu'á 'i he'emaui hū atu ko e fānaú ki he loki silá.

Na'e 'i he temipalé foki mo 'eku kui fefiné he 'aho ko iá. 'Oku ou manatu ki he'ene fiefia 'i he mamata ki he ngaahi maama 'o e temipalé 'i he'emaui a'u atu ki Kātisoni. 'Osi ha ngaahi ta'u mei ai, pea 'i he'ene ma'u vāhenga mālōlō mei he'ene ngāue 'i Kalakelí, na'e hiki leva ki Kātisoni 'o ngāue 'i ha taimi lahi 'i he temipalé. Na'e manako ke tā 'ōkani mo tokoni ke langaki 'a e 'apasiá ai. Na'e hāsino 'ene fakamo'oni mo e 'ofa 'i he Fakamo'uí 'i he'ene anga'ofa ki he taha kotoa na'e feohi mo iá. 'Oku hoko ia ko ha fa'ifa'itaki'anga kiate au 'o ha fefine mālōhi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

'Oku ou ongo'i hounga'ia lahi fau 'i he'eku ongomātu'á—ko e ongo paionia 'i hoku fāmili—'i he feilaulau 'i 'ena ngāué, kāingá, fonua tupu'angá, mo e koloá. 'Oku ngali ne na tukuange ha me'a lahi, ka kuo tāpuiekina lahi fau kinua 'e he 'Eikí—'i hono mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i 'Aitahō, USA.

TOKONI'I 'O E KAU KUMI HŪFANGÁ

"Ko 'emau faka'amú ke mou lotua pe ko e hā e me'a te mou lava 'o fai—faka-tatau ki homou taimi mo e tūkunga—ke tokoni ki he kau kumi hūfangá mo e kau hikifonua atu ki homou kaungā'api mo e tukui koló. Ko ha faingamā-lie 'eni ke fai ai ha tokoni fakatātaha, fakafāmili pe faka-houalotu ke hoko ko ha kaungāme'a, fai fakahinohino pe fai ha tokoni faka-Kalaisi kehe."

Linda K. Burton, Palesitani
Lahi 'o e Fine'ofa, "Ko e Muli Au," *Liahona*, Mē 2016, 14.

FO'I 'UHILA LANU PULŪ

Na'e 'ikai lototaha 'eku fa'eé mo 'eku tangata'eikí 'i he founa ke teuteu'i ai hona 'apí ki he taimi Kilisimasí. Na'e 'ikai 'ilo he'eku tangata'eikí 'a e kehe-kehe 'o e lanú, ko ia na'e lanu tatau pē kiate ia 'a e lanu kulokulá, lanu matá, mo e lanu melomeló, pea mo palakū. Ka, ko e lanu puluú na'e lanu maama mo faka'ofa'ofa. Na'e manako foki 'i he timi 'akapulu 'a e 'Univēsi Pilikihami 'Tongí, 'a ia na'e kau he ngaahi lanu 'o e akó 'a e lanu puluú.

Pea koe'uhí ko hono lanu manakó 'a e lanu puluú, na'e loto ia ke fokotu'u ha ngaahi fo'i 'uhila lanu pulū. Ka na'e pehē 'e he fine'eikí ia 'oku 'ikai ko ha lanu 'o e Kilisimasí 'a e lanu puluú, pea na'e tau leva 'e he Tangata'eikí 'i he ta'u kotoa pē ha ngaahi maama Kilisimasi lanu kulokula, lanu mata, mo e hinehina 'i he tafa'aki hona 'ató. Na'a ne fetongi ha taha 'o e ngaahi fo'i 'uhilá 'aki ha 'uhila lanu pulū ke fakamatalilí 'a e fine'eikí. Kapau te ke sio fakalelei, ne ke mei lava 'o fakatokanga'i ha fo'i

'uhila lanu pulū 'i he lotolotonga 'o e ngaahi 'uhila lanu kulokulá, lanu matá, mo e lanu hinehiná.

Ko e ta'u kotoa pē 'oku ulo ai 'a e fo'i 'uhila lanu puluú 'i ha feitu'u kehe. 'Oku pulia he taimi 'e ni'ihí 'i he tulikí 'o 'ikai lava ke fakatokanga'i 'e ha taha, ka 'okú ne fokotu'u ia he taimi 'e ni'ihí 'i he funga tau'anga me'alelé pe fakafaletolo kimu'á. Ko ha me'a fakaoli 'eni ki he Fine'eikí mo e Tangata'eikí.

Na'e si'i mālōlō fakafokifā 'a e Tangata'eikí 'i ha ta'u 'e taha, 'oku toe ha 'aho 'e ua ki he Kilisimasí. Na'e fai e talanoá 'i hono me'afaka'eikí fekau-'aki mo e fo'i 'uhila lanu pulū te ne tau he ta'u kotoa pē. 'I he pō hono hokó, na'e vakai atu ki tu'a 'a e fine'eikí 'i he matapā sio'atá. 'I he kauhala 'e tahá, 'oku ulo ai 'i he lotolotonga 'o e ngaahi 'uhila lanu hinehiná ha fo'i 'uhila lanu pulū he fakafaletolo 'o e kaungā'apí. 'I ha ngaahi 'aho si'i pē mei ai, kuo tñaki atu 'e he ngaahi kaungā'apí mo e ngaahi kaungāme'á

ha ngaahi fo'i 'uhila lanu pulū ki he'e-nau ngaahi maama Kilisimasí. Na'e a'u 'o teuteu'i 'e ha ni'ihí 'enau ngaahi fu'u 'akau Kilisimasí 'aki e lanu puluú.

'Oku ou hounga'ia 'i hono fakahaa'i 'e he ngaahi kaungāme'a mo e ngaahi kaungā'api 'o e fine'eikí 'enau 'ofa kiate iá 'aki 'enau teuteu 'aki e 'uhila lanu puluú. Na'a nau tokoni ke u 'ilo'i e 'uhinga ke "tangi fakataha mo kinautolu 'oku tangí; . . . pea fakafiemālie'i 'a kinautolu 'oku 'aonga ki ai 'a e fakafiemālie" (Mōsaia 18:8, 9). 'Oku ou fakafeta'i 'i hono foaki mai 'e he Tamai Hēvaní kiate kitautolu 'a e me'a'ofa 'o Hono 'Aló. Te u toe mamata ki he'eku tangata'eikí koe'uhí ko Sīsū Kalaisi. ■

Amy Brown, 'Iutā, USA

Kapau te ke sio fakalelei, ne ke mei lava 'o fakatokanga'i ha fo'i 'uhila lanu pulū 'i he lotolotonga 'o e ngaahi 'uhila lanu kulokulá, lanu matá, mo e lanu hinehiná.

'he'ene mavahé, na'á ma fakatokanga'i
'okú ne puke 'a e tohi ki hono fatafatá.

KO E FOAKI ATU 'O E FIEFIÁ

Na'á ku hoko mo hoku huse-pāniti ko ha ongo faifekau 'o ngāue 'i Tāpesi, Falanisē, 'i he 'Otumo'unga Pailini. Ko e Efiafi 'eni Kimu'a he Kilisimasi, pea ne ma pehē ai ke ma ō ki he koló 'i he Palasa Vētani 'o tufa ha ngaahi Tohi 'a Molomona. Na'e ngaongao 'a e halá, peá ma kamata fehu'i ai kiate kimaua pe ko e hā te ma fai mo e ngaahi tohi lahi fau ko 'ení. Fakafokifā pē kuó ma fakatokanga'i ha talavou na'e hangē na'e 'ikai ke ne 'ilo 'a e feitu'u ke 'alu ki aí.

Na'á ma fakalea atu ki ai mo foaki ange ha Tohi 'a Molomona. Na'e

kamata ke fiefia 'i he'ene fanongo ki he'ema talanoa fekau'aki mo e ongoongolelei. Na'á ne pehē 'oku tokotaha pē 'i he pō Kilisimasi ko iá pea te ne lau e Tohi 'a Molomoná 'o 'ikai ta'elata ai.

Hili 'ene 'alú, na'á ma toe vakai takai 'i he halá 'o fakatokanga'i ha fefine 'oku lue māmālie mai kiate kimaua 'i he pō momoko ko 'ení. Na'e hā ha fofonga fiefia meiate ia 'i he'ema foaki ange ki ai ha Tohi 'a Molomoná. Na'á ne talamai kuo hoko ko ha uitou kimui ni pea na'e fiefia 'i he'ema tokanga ange kiate iá. Na'á ne pehē na'e mātu'aki

hounga'ia 'iate kimaua. 'I he'ene mavahé, na'á ma fakatokanga'i 'okú ne puke 'a e tohi ki hono fatafatá.

Na'á ma tufa e kotoa 'o e ngaahi Tohi 'a Molomona na'á ma omi mo ia 'i he pō ko iá. Ko e tokolahi taha 'o e kakai na'á ma tufa ki aí na'a nau tokotaha pē, li'ekina, mo fie ma'u mo'oni ha 'ofa. Na'á ma foki ki 'api he pō ko iá mo ha ongo kuó ma ma'u 'a e me'a'ofa Kilisimasi ma'ongo'onga tahá tu'unga 'i he fiefia na'á ma lava 'o foaki ki he ni'ihiki kehé. ■

Jeannine Denise Fabre,
Seni-Enitulei-Vékasi, Falanisē

KO HONO TALITALI 'O SĪSUÚ

Hili e ngaahi uike 'o e nofo 'amanakí, kuo faifai pea hoko e Efiafi kimu'a he Kilisimasí. Na'e mei kakato kotoa mai homau fāmīlī—Kulenipā mo Kulenimā Feletisā, ko homa fānau fefine 'e toko tolú mo honau ngaahi husepānití mo e fānau. Na'e malu 'aki mai e po'ulí pea kamata ke ulo 'a e ngaahi halá. Ngingila e ngaahi falé 'i he ngaahi teuteu faka-'ofo'ofá pea fetapaki fiefia 'a e ngaahi 'akau Kilisimasí 'i he matapā sio'atá.

Na'a mau teuteu ke ō ki he Faka'alí'alí 'o e 'Alo'í, 'a ia ne fakahoko 'e he Siasí 'i ha ngaahi ta'u lahi 'i Kalakeli, 'i 'Alapeta, Kānata. Na'a mau nofo 'amanaki 'i he Efiafi kimu'a he Kilisimasí kotoa pē ki he ō ki he faka'alí'alí 'i tu'a na'e kau ai e fanga 'así, sipí, Kau Tangata Potó, kau tauhisipí, kau sōtia Lomá, kau 'āngeló, mo ha nāunau fakaongo

le'o lahi mālohi. Na'á ne 'omi 'a e laumālie 'o e melinó, 'ofá, pea mo e 'uhinga mo'oni 'o e Kilisimasí ki he'emaui katoanga femo'uekiná.

Ne mau a'u atu ki he Pa'ake Tukufakaholó, 'a ia ne fakahoko ai 'a e faka'alí'alí, pea 'ikai hano taimi kuo mau fiefia 'i he fakame-'ite 'a e ngaahi fasi 'a e Kuaea 'o e Tāpanekale Māmongá pea mo e talanoa 'o e 'alo'i e Fakamo'uí. Na'e ta'u tolu homa mokopuna lahi taha ko Loleiní he taimi ko iá. Na'e 'āvea ia 'i he faka'ofo'ofa, ongo, pea mo e talanoa ne fakahoko maí. Na'e kapu 'emaui mānavá 'i he 'ea momoko 'i he pō langima'a mo fetu'u'ia. Na'a mau mamata ki he talangofua 'a e kakai na'a nau fakatāta'a 'i Siosefa mo Melé ki he tu'utu'uni 'a Sisa 'Akositusí ke ō ki Selusalema ke tukuhau'í. Ko e fefine na'á ne fakatāta'a 'i Melé

na'e "tu'itu'ia 'i ha tama" (vakai, Luke 2:5), pea ko e potu pē na'a nau lava 'o ma'u ke nau nofo aí ko ha fale masivesiva tauhi'anga 'o e monu-manú. "Pea fā'ele'i 'e ia 'a e tama ko hono olopo'ou, peá ne takataakai 'aki ia 'a e kofu, 'o fakatokoto ia 'i he 'ai-'angakai 'o e manú" (vakai, Luke 2:7). Na'e vilo takai 'a e fo'i maama hulú 'i he ki'i mo'unga ne mau lava ai 'o sio ki he kakai ko e kau tauhisipí 'i he'e-nau le'ohi "enau ngaahi tākangá he po'ulí" (vakai, Luke 2:8). Fakafokifā pē, kuo 'asi mai ha taha kuo 'osi teuteu ko ha 'āngelo 'i he 'ataá, kuo hulu'i ia 'e ha maama ulo lahi. Na'e toutou kaila faka'ofa 'a Loleini, "Sīsū, ko au 'eni, Loleini!"

Na'e fanongo e taha kotoa 'i homau tafa'akí ki he'ene fakaleá pea nau kata le'o si'i, 'o fiefia he me'a faka'ohovalé. Ko ha ma'uhala lelei

pē ia, ka kiate kimautilu, na'á ne fakamanatua lelei 'a e faka'ali'ali he ta'u ko iá. Na'e 'ilo'i 'e Loleini na'e 'afio'i ia 'e Sisū, pea na'e fakamanatu ai kiate kimautilu 'emau 'ilo 'okú Ne 'afio'i kimautilu takitahá. Na'a mau fifili pe na'e kei manatu'i 'e Loleni 'a e Fakamo'ui na'e toki mavahe mai pē mei ai he ta'u nounou 'e tolu kuo hilí. Na'e 'omi 'e he toutou fakalea 'a Loleiní ha 'amanaki lelei te mau 'ilo'i foki Ia 'i ha'amaui fetaulaki mo Ia. Na'e fakamāfana'i homau lotó 'e he'ene 'ofa ki he Fakamo'u'i pea mo 'Ene 'ofa kia Loleiní 'i he Efiafi kimu'a he Kilisimasi momoko ko iá. ■
Greg Prince, 'Alapeta, Kānata

Fakafokifā pē, kuo 'asi mai ha taha kuo 'osi teuteu ko ha 'angelo 'i he 'ataá, kuo hulu'i ia 'e ha maama ulo lahi.

KO HA HOUALOTU SĀKALAMĒNITI 'A HA KAU 'ĀNGELO

Osi ha ngaahi 'aho si'i mei he 'Aho 'o e Fakafeta'i, kuo kamata puke 'eku ki'i tamasi'i ta'u tolu ko Teluú. Na'á ne 'ā he pongipongi kotoa pē 'o ma'u me'atokoni pongipongi, teuteu ki he 'ahó mo hā ngali lelei, ka 'i he hoko atu e 'ahó, na'e kamata ke vai-vaia pea 'ikai toe kai.

Ne hokohoko peheni 'o lau uike. Fāifai peá u fua atu 'a Telū 'i he 'aho 18 'o Tisemá ki he 'ōfisi 'o e toketaá he taimi 3:00 efiafi nai. Na'e 'ikai toe lava 'a Telū 'o tu'u pe luelue pea na'e lahelahea hono kilí.

Na'á ku sio ki he toketaá mo pehē ange, "Ko 'ene tō'ongá 'eni he ho'atā mo e efiafi kotoa pē 'i he uike 'e tolu kuo 'osí." Na'e sio pē toketaá kia Telū peá ne fakatokoto leva ia 'i falemahaki. Na'a nau fai ha ngaahi sivi ka na'e 'ikai ke nau 'ilo pe ko e hā e me'a ne fehalaaki aí.

Na'e 'ave 'a Telū 'i he 'aho hono hokó ki ha falemahaki 'e taha. 'I he pongipongi Sāpate ko iá, na'á ku ongo'i lotosi'i. 'Osi ha 'aho 'e ua 'o ha ngaahi sivi lahi 'i he ongo falemahaki kehekehe ko 'ení, ne 'ikai pē 'ilo 'e ha taha ia e palopalema 'eku tamá. 'Ikai ngata aí, ko e Sāpate ia kimu'a 'i he Kilisimasi. Ko e houalotu 'oku ou sai'ia taha ai he ta'ú ko e polokalama sākalamēniti Kilisimasi pea he 'ikai ke u fanongo 'i he ngaahi hiva mo e ngaahi malanga mālie 'i homau uōtí.

Lolotonga 'eku lue atu mo hoku husepāniti pea mo Telū ki he loki he falemahaki na'e 'amanaki ke fai ai ha houalotu sākalamēniti, na'á ku ta'e fiemālie. Na'á ku lue atu ki he tēpile na'e 'i ai e ngaahi polokalama, to'o e taha, peá u kei lue pē mo sio ki lalo, 'ou tau 'i ha taha.

Na'á ku sio hake mo pehē, "Fakamolemole," ka na'e 'ikai ke 'i ai ha taha ia. 'I he'eku vakai ki he loki na'e 'amanaki fai ai e sākalamēniti, na'e hangē ha fale fai'anga fakatahá. Na'e 'i he funga siteisi ha ngaahi sea ki he kau malangá, ha piano, mo ha tēpile ne mau ki he sākalamēniti pea mo ha 'ū sea si'i 'i ai. Na'e ngao-ngao 'a e lokí ka ko e fānau puké pē mo 'enau ngaahi mātu'á, ko ha tokolahi na'e tau ki he vai-silivá.

'I he'eku vakai takai 'i he lokí, na'á ku ongo'i ne 'i ai e kau 'āngeló. Ne mau tangutu pea tafe lo'imatá 'i hoku matá 'i he'eku ongo'i e 'ofa 'a e 'Otuá ki He'ene fānau na'e puke mo faingata'a'ia, kuo toka 'i he falemahaki 'i he fa'ahinga mahaki kotoa pē 'i he taimi fakafiefia taha 'o e ta'ú.

Na'e iku hoko ia ko e houalotu sākalamēniti lelei taha 'o 'eku mo'uí.

Na'e 'ikai pē ke 'ilo 'e he kau toketaá ia pea ko e hā ne fehalaaki 'ia Teluú. Na'e 'oange ki ai ha faito'o ke faito'o 'aki e ngaahi faka'ilonga aí pea faka'atā mei he falemahaki 'i he 'aho hono hokó. Talu mei ai mo e 'ikai toe hoko, ka te u kei manatu'i ma'u ai pē 'a e houalotu sākalamēniti ko iá. ■

Carrie Ketchum, Nevata, USA

Fai 'e 'Eletā
Chi Hong (Sam)
Wong

'O e Kau
Fitungofulú

Tuí, 'Amanaki Leleí, mo e 'Ofa Faka-Kalaisí: Ko ha Ngaahi 'Ulungaanga Fakafekau'aki

Neongo ko e tohi 'a Molonai he Tohi 'a Molomoná 'oku nou-nou, 'o vahe pē 'e 10, ka 'oku ne 'omi ha fale'i faka'ofa lahi. 'Oku fakatou ako'i 'e Molonai mo Molomona ha ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga 'o e ongoongolelé. 'I he fakakakato ko ia 'e Molonai hono fakanounou'i 'e he'ene tamaí e Tohi 'a Molomoná, 'okú ne toutou fakamanatu 'a e ngaahi akonaki 'a 'ene tamaí fekau'aki mo e fehokotaki 'a e tuí, 'amanaki leleí, pea mo e 'ofa faka-Kalaisí. Na'e fie ma'u mahino 'e Molomona mo Molonai ke fakamama-fa'i e mahu'inga 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'e tolu ko 'ení.

'I he'eku ngaahi 'uluaki ako 'o e Tohi 'a Molomoná, na'á ku fa'a lau 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'e tolu ko 'ení hangē hano fakahokohoko e langa ha falé. 'E mu'omu'a mai 'a e tuí, hoko ai mo e 'amanaki pea toki muimui mai e 'ofa faka-Kalaisí. 'Oku ngali ko ha fakahokohoko 'oku leleí. Ko e taimi 'oku tupulaki ai 'etau tuí, 'oku fakalahi 'etau akó mo e 'iló, pea tau kamata

leva ke faka'aonga'i e tefito'i mo'oni 'o e 'amanaki leleí. 'Oku o'i mo tataki fakataha kitautolu 'e he tuí mo e 'amanaki leleí 'i he ngaahi hala na'e hā'ele ai e Fakamo'uí, pea 'oku tau kamata leva ke puke ma'u 'a e ngaahi leleí 'o e 'ofa faka-Kalaisí.

Ka, 'i ha ngaahi fakatotolo kimuí ni mai, kuo mahino ai kiate au 'a e tuí, 'amanaki leleí, mo e 'ofa faka-Kalaisí 'i ha founga kehe. 'Oku ou lau kinautolu he taimi ni ko ha ngaahi 'ulungaanga fekau'aki, 'o takitaha fakahoko ha konga mahu'inga 'i he fakatupulaki mo e fakamahino 'o e fakamo'oni.

'Oku manako 'ema ki'i ta'ahine ko Soí ke fa'u ha fanga ki'i monumanu 'aki hano mio'i fakataha e ngaahi fo'i pulá. Na'á ku fakakaukau 'i ha 'aho 'e taha, lolotonga 'eku siofi 'ene fakahoko 'ení, ki he founga hono fi 'o e maeá 'aki hano filohi fakataha ha ngaahi fo'i taká. Na'e tokoni 'eni ke u fakakaukau loto ki he'eku mahino fo'ou ki he tuí, 'amanaki leleí, mo e 'ofa faka-Kalaisí, ko ha ngaahi fo'i taka 'oku 'uuni ke ma'u ha maea mālohi.

**'E lava 'e he tuí,
'amanaki leleí, mo
e 'ofa faka-Kalaisí,
'i he taimi 'oku 'uuni
ai kinautolú, 'o
tokoni ke tau hoko
ko e kau muimui
mo'oni 'o Kalaisí.**

Tuí: "Te Mou Ma'u 'a e Mālohi"

'Oku 'ikai ngata pē 'i he mahu'inga 'o e tui ki he Tamai Hēvaní mo e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí ke ma'u ai e mo'ui ta'engatá ka ki he'etau mo'ui foki he māmaní. "Pea kuo folofola 'a Kalaisi: Kapau te mou tui kiate au te mou ma'u 'a e mālohi ke fai 'a e me'a kotoa pē 'oku totonu ke fai 'iate aú" (Molonai 7:33). Kuó u 'osi faka'aonga'i 'a e mālohi ko 'ení 'o tu'unga 'i he tuí

‘o tā-tu‘olahi ‘i he‘eku mo‘uí. Pea kuó u ‘osi falala ki he tuí ke ne pouaki au ‘i ha ngaahi mōmēniti faingata‘a.

Na‘á ku ‘i ha ‘ātakai fo‘ou pea ko e lea faka-Pilitāniā ‘eku lea fika uā, he lolotonga ‘eku ako ‘i he ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongi—Hauai‘i. Na‘e faingata‘a pea na‘á ku ‘ilo ne u fie ma‘u ha tokoni fakaako kapau ‘oku fie ma‘u ke u kei ma‘u ‘eku sikolasipí. Ka ‘ikai ia, he ‘ikai ke u lava ‘o hoko atu e akó. ‘Ikai ko ia pē, na‘á ku tukupā he ‘ikai ke u ako ‘i he Sāpaté.

Lolotonga ‘eku lau e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá ‘i ha ‘aho ‘e taha, na‘e ongo ‘aupito kiate au ha veesi ‘e taha. ‘I he‘eku lau ko ia e vahe 109, veesi 7, ne u a‘u hifo ai ki he laine: “Fekumi ki he ‘iló, ‘io, ‘i he ako pea ‘i he tui foki.” Ne hoko ‘a e veesi ko iá ko e kī ia ki he‘eku lavame‘a fakaakó. Na‘e tāpuekina au ‘i he‘eku akó, ‘i he‘eku ako faivelenga ‘i he tui he ‘aho ‘e ono ‘i he uiké. Na‘e fakatumutumu ha nīhi ‘i he‘eku kalasí pe na‘e founa fēfē ‘eku maaka lelei kae ‘ikai ako he Sāpaté, ‘o hangē ko kinautolú. Ko e me‘a na‘á ku akó, ko e ako ‘i he tuí te ne lava ‘o ikuna‘i ha ngaahi faingata‘a lahi.

Na‘e hoko ha me‘a tatau ‘i he‘eku feinga ki he‘eku ngāue ‘i he pisinisi. Na‘e foaki mai kiate au ha faingamālie ngāue lelei ‘aupito, ka ‘e ngalingali ‘e fie ma‘u ai au ke u ngāue ‘i he Sāpaté. Na‘á ku ‘osi tukupā ke ‘oua ‘e ngāue ‘i he ‘aho Sāpaté. Ko hono aofangatukú, na‘e pau ke u tukuange ia. He ‘ikai ke u lava ‘o tuku ‘eku tukupā ke tauhi ‘a e ‘aho Sāpaté ke mā‘oni‘oní. Pea hangē ko ‘eku tukupā ‘i he kolisí, na‘e tāpuaki‘i au kimui ange ‘aki ha ngaahi faingamālie fakapisinisi kehe na‘e ‘ikai fie ma‘u ai ke u tukulolo peá ne faka‘atā ai au ke u tukutaha e Sāpaté ki he lotu ki he ‘Eikí.

‘I he‘etau fí ko ia ‘i he‘etau fakakaukau ‘a e maea ‘okú ne fakafehokotaki kitautolu ki hotau ngaahi tāpuaki fakalangí, tau kamata ‘aki ha fo‘i taka fefeka ‘o e tuí.

‘Amanaki lelei: “Ke Fokotu‘u Hake ki he Mo‘ui Ta‘engatá”

‘Oku tau ‘amanaki ki ha ngaahi me‘a lahi: ke hiki hotau tu‘unga ‘i he ngāué; ke lavame‘a ‘etau fānaú; ke tau lava‘i e ngaahi fie ma‘u ‘i he‘etau ngāue he Siasí; ke tau mo‘ui lelei ma‘u pē; ke tau ma‘u e me‘a ‘oku tau fie ma‘u

ke tauhi ‘aki ‘etau mo‘uí mo tokonaki ma‘a hotau fāmili. Ka ‘oku ma‘u mei fē ‘a e tu‘unga mā‘olunga taha ‘o e ‘amanaki lelei, pea ko e fē te ne lava ‘o taki kitautolu ki ai?

Na‘e pehē ‘e Molomona, “Oku ou fie lea kiate kimoutolu ‘a ia ‘oku ‘i he siasí, ‘a ia ko e kau muimui anga-fakamelino ‘o Kalaisí, ‘a ia kuo ma‘u ha ‘amanaki fe‘unga ‘a ia te mou lava ai ‘o hū ki he mālōlō‘anga ‘o e ‘Eikí” (Molonai 7:3).

‘I he hoko atu e fakaafe mai ‘a Molomona ke tau hoko ko ha kau muimui mo‘oni ‘o Kalaisí, na‘á ne toe foki ki he tefito ‘o e ‘amanaki lelei ‘i he‘ene fehu‘i, “Pea ko e hā ‘a e me‘a ke mou ‘amanaki lelei ki ai?” Peá ne toki tali leva ‘a e fehu‘i mahu‘inga taha ko ‘ení: “Vakai ‘oku ou pehē kiate kimoutolu te mou ma‘u ‘a e ‘amanaki lelei ‘i he fakalelei ‘a Kalaisí pea mo e mālohi ‘o ‘ene toetu‘ú, ke fokotu‘u hake ki he mo‘ui ta‘engatá, pea ‘e fai ‘eni koe‘uhí ko ho‘omou tui kiate ia ‘o fakatatau mo e tala‘ofá” (Molonai 7:41).

‘Oku kehe ‘a e fa‘ahinga ‘amamaki lelei ko ‘ení ia mei he ‘amanaki angamahení. ‘Oku ma‘u ‘a e ‘amanaki lelei fakalangí ko ‘ení ia tu‘unga ‘i he Fakalelei ‘a Sīsū Kalaisí. Ko e ‘amanaki lelei ta‘engata ia. Ka ‘ikai e fa‘ahinga ‘amanaki ko iá, te tau omi ki he lotú he uike kotoa pē, ta‘e‘ilo ko e ngaahi tāpuaki fakaofó ni kotoa ‘oku tau ala ma‘u. ‘E lava he‘etau ‘amanaki lelei ‘o tataki fakafoki atu kitautolu ki he‘etau Tamai Hēvaní mo e mo‘ui ta‘engatá, tu‘unga ‘ia Kalaisi.

Na‘e pehē ‘e Palesiteni Henelī B. ‘Aealingi, ko e Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluakí, ‘i ha konifele-nisi lahi kimui ni, “Ne faka‘atā [‘e he Tamaí] Hono ‘Aló, ke Ne foaki mai ‘i He‘ene feilaulau fakalelei, ‘a e ‘amanaki lelei te ne fakafiemālie‘i kitautolú,

neongo pe ko e hā hono ngali faingata'a e hala foki [hake] kiate Iá"¹ Te tau lava 'i he 'amanaki lelei ke 'ilo'i 'a e ngaahi tāpuaki mo e ngaahi faingamālie 'oku tatali māi, 'i he'etau tu'u ma'u 'i he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi mo tauhi kiate Ia 'aki hotau lotó, ivi, 'atamaí, mo e mālohí kotoa.

'I he mahino ko iá, tau tñaki atu 'a e fo'i taka hokó ki he'etau maeá, 'a ia ko e 'amanaki lelei.

'Ofa faka-Kalaisi: Kuo Foaki ki he Kau Muimui Mo'oni

Ko e 'ulungaanga hono tolu ke toe fakamālohia ange ai 'etau maeá ko e 'ofa faka-Kalaisi. 'Oku tau kamata fakatupulaki 'a e me'a'ofa 'o e 'ofa faka-Kalaisi 'i he'etau feinga fakamātoato ke fa'ifa'itaki ki he Fakamo'uí. Neongo ia, ko e kñnokato 'o e me'a-foaki ko 'ení 'oku foaki ia kiate kitau-tolu 'e he 'Otuá, 'i he'etau fekumi fakamātoato ki ai 'i he lotú. Ko e taimi 'oku tau muimui ai kiate Ia na'á ne foaki mai e mo'uí, 'oku tau kamata leva ke 'ilo 'a e 'uhinga mo'oni 'o e 'ofa faka-Kalaisi, 'a ia "ko e 'ofa hao-haoa 'a Kalaisi" (Molonai 7:47).

Hangē ko hono ako'i 'e Molonai, "Lotu ki he Tamaí 'aki 'a e ivi kotoa 'o [e] lotó, koe'uhí ke fakafonu 'a kimoutolu 'aki 'a e 'ofá ni, 'a ia kuó ne foaki kiate kinautolu kotoa pē 'oku muimui mo'oni 'i hono 'Alo ko Sisū Kalaisi; koe'uhí ke mou hoko ko e ngaahi foha 'o e 'Otuá" (Molonai 7:48). 'I he'etau hoko ko e kau muimui *fakamelinó*, 'oku pau kuo tau 'osi ma'u ha 'amanaki lelei fe'unga, ka koe'uhí ke foaki mai 'a e 'ofa faka-Kalaisi, 'e fie ma'u ke tau hoko ko e kau muimui *mo'oni*. Kapau ko e kau muimui *mo'oni* kitautolu, te tau tatau ange mo Ia, he ko e taumu'a ia 'o e mo'uí.

'I hono tō-kakano ko ia 'i hotau lotó 'a e 'ofa haohaoa 'a Kalaisi, 'oku ngalingali leva te tau pukenimā 'a e 'ulungaanga faka-'Otua 'o e 'ofa faka-Kalaisi—ke fakatou tokoni ki hotau kāingá mo e 'Otuá. "Kapau 'oku angamalū mo loto-fakatōkilalo ha tangata 'o ne fakamo'oni'i 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni ko Sisū 'a e Kalaisi, kuo pau ke ne ma'u 'a e manava'ofá; he kapau 'oku 'ikai te ne ma'u 'a e manava'ofá ko e me'a noa pē ia; ko ia kuo pau ke ne ma'u 'a e manava'ofá" (Molonai 7:44).

'Oku tau ma'u he taimi ni 'a e ngaahi fo'i taka mahu'inga 'e tolu 'o 'etau maeá. Tau vakai pe 'oku founa fēfē 'enau ngāué.

'Oku Ngāue Fakataha 'a e Tolú ni

"Ko ia, kuo pau ke 'i ai 'a e tuí; pea kapau 'oku pau ke 'i ai 'a e tuí 'oku pau ke 'i ai foki mo e 'amanaki; pea kapau 'oku pau ke 'i ai 'a e 'amanaki 'oku pau ke 'i ai foki mo e manava'ofá.

"Pea kapau 'e 'ikai te mou ma'u 'a e manava'ofá 'e 'ikai teitei fa'a fakamo'ui 'a kimoutolu 'i he pule'anga 'o e 'Otuá; pea 'e 'ikai foki fa'a fakamo'ui 'a kimoutolu 'i he pule'anga 'o e 'Otuá kapau 'oku 'ikai te mou ma'u 'a e tuí; pe 'oku 'ikai foki ke fa'a fakamo'ui 'a kimoutolu kapau 'oku 'ikai te mou ma'u 'a e 'amanaki" (Molonai 10: 20–21).

Ko e taimi 'oku fakataha'i ai 'a e tuí, 'amanaki lelei, mo e 'ofa faka-Kalaisi, 'oku 'ikai ke nau toe hangē kinautolu ha fokotu'utu'u 'o ha falé; ka 'oku nau fetuiaki. 'Oku 'ikai ke toki 'osi 'etau langa e tuí, pea tau toki ma'u e 'amanaki lelei, pe toki 'osi hono ma'u e 'amanaki lelei, pea toki fakatupulaki e 'ofa faka-Kalaisi. 'Oku nau ngāue fakataha kotoa. Pea 'i he'enua fetuiaki, 'oku tau tokoni fakataha ke fa'u hotau 'ulungāngá mo 'etau fakamo'oni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Henry B. Eyring, "Ko e Fakafiemālie," *Liahona*, Mē 2015, 20.

KO HONO FA'U HOTAU IKU'ANGA FIEFIÁ

Fai 'e Yuri Kutevop

Kuó u hoko ko ha mēmipa 'o e Siasí 'i ha ta'u 'e 10 fe'unga mo 'eku ma'u e fakamahino na'e fie ma'u ke u kamata kumi haku malí. Na'e mahino kiate au e tokāteline 'o e mali ta'engatá, pea na'á ku lotu tāuma'u ke ma'u e fa'ahinga mali pehe'e pea mo lava 'o fa'u ha fāmili. Na'e 'ikai ke u 'ilo e founa te u ma'u ai ha finemui Siasí 'i Samalá, 'i Lūsia, 'a ia na'á ku nofo aí, ka na'á ku falala 'e tokoni'i au 'e he 'Eikí (vakai, 1 Nīfai 3:7).

Na'e fakaafe'i au 'i he 2009 ke u kau 'i ha ngaahi konifelenisi 'a e kakai lalahi kei talavou 'e fai 'i ha kolo lalahi 'e 10 'i he Misiona Lūsia Samalá. Na'á ku faka'amu 'e hoko 'a e ngaahi 'ekitivití ko 'ení ko ha founa ia te u lava ai 'o fetaulaki mo hoku hoa ta'engatá.

Na'á ku fiefia ke kau 'i he ngaahi konifelenisi, 'a ia na'e 'aonga 'i ha ngaahi founa lahi, ka na'e 'osi atu ha ngaahi māhina kuo te'eki ai pē ke u teiti mo ha taha.

Na'á ku kamata ke hoha'a mo kole tokoni ki he 'Eikí. Ko e talí,

na'e ha'u ki hoku 'atamaí ha ngaahi fakakaukau 'o fakatokanga mai na'a fakatauele'i au ke u faikaume'a 'i tu'a mei he Siasí.

Na'á ku 'ilo'i kuo 'osi ako'i 'e he kau palōfitá 'oku totonu ke tau feinga ke mali 'i he temipalé, pea na'á ku 'ilo'i he 'ikai lava ke ma'u 'a e fiefia kakatō kapau he 'ikai ke u kau fakataha mo hoku malí 'i he feinga ke muimui 'i he Fakamo'uí. Na'e hoko atu 'eku lotu ke u ma'u ha ivi fakalaumālie ke matu'uaki e fa'ahinga fakatauele pehe'e mo ma'u e tokoni 'a e 'Eikí 'o muimui He'ene palani ma'akú.

Lolotonga iá, ne u kamata teuteu ki he'eku fononga angamaheni ki he Temipale Helisinikí Finilaní, 'a ia te u 'i ai 'i ha uike 'e taha.

Na'á ku fe'iloaki 'i he lēlué mo ha kau fononga kehe 'e toko tolu, kau ai ha fefine ko Malia, na'á ku toki 'ilo na'e te'eki mali. Na'e fakavaleloto fakaesino mo fakalaumālie, pea na'á ku fifili pe ko e hā na'e te'eki ke u fetaulaki ai kimu'a mo ha kakai fefine hangē ko iá. Ne foki 'eku fakakaukau

**Kuó u lotu ke 'ilo
hoku hoa ta'engatá,
ka na'e 'ikai ke u
'amanaki ke 'ilo'i ia
'oku tangutu 'i hoku
tafa'akí he lēlué ki
he temipalé.**

ki he fakatokanga mai kimu'a fekau-'aki mo e fakatauele'i ke u kumi kaume'a 'i tu'a mei he Siasí.

Na'á ku fakakaukau ai, "Ai ke ke mālohi." "Fai pau ki ho'o ngaahi tefito'i mo'oní. Te ke ma'u ha fefine mo'ui taau mo faka'ofa'ofa 'i he Siasí."

'I he'eku fakakaukau ke u hoko pē ko ha mēmipa faifekau lelei 'o vahevahe mo ia 'a e ongoongolelé, mo e ue'i fakalaumālie na'e fie mā'ú,

na'á ku to'o hake leva 'eku Tohi 'a Molomoná ke lau, mo fakakaukau pe te ne fakatokanga'i. Na'á ku 'ohovale 'i he pehē 'e Malia, "Oku ou tui 'oku ou 'ilo e feitu'u 'okú ke 'alu ki aí!"

Na'á ku hanga hake 'o fakatoka-nga'i 'okú ne to'o ha'ane Tohi 'a Molomona. Ko e mēmipa foki mo ia 'o e Siasí pea ko 'ene 'alu mo ia ki he temipalé.

Na'e hoko atu 'ema fonongá 'i he pongipongi hono hokó ki Helisinikí 'i he pasí. Na'á ku toki 'ilo ko Maliá mei Volonesi, ko ha kolo 'i he Misi-ona Lūsia Mosikou Hihifó. Na'á ku manako ai pē 'iate ia mo lotua fakamātoato ha fakahinohino. Ko e talí, na'á ku ma'u ha ngaahi ongo lelei 'i hoku lotó.

Na'á ku lotu, "Eiki, 'okú ma 'i he temipalé 'i ha uike pē 'e taha." "Fakamolemole 'o tokoni mai ke ma maheni lelei ange he lolotonga 'o e taimi ko 'ení."

Pea na'á ma pehē. 'I he vaha'a 'o e ngaahi sēsini he temipalé, na'á ma 'eva, ma'u me'atokoni fakataha, ō ki he falekoloá, mo talanoa. Na'á ma fakatou foki 'i he faka'osinga 'o e uiké—ko Malia ki Volonesi pea ko au ki Samala. Ka na'á ma fe'eva'aki ki homa ongo koló ke ma maheni lelei ange, pea 'i he 'aho 14 'o Sepitema 2010, ne ma mali 'i he Temipale Kiivi 'Iukuleini ne toki fakatapuí.

'Oku ou nofo mo Malia he taimí ni 'i Volonesi pea 'okú ma fiefia. 'Oku mahino kiate kimaua ko e fananga 'a e faka'osi 'aki e kupu'i lea "pea na'á na nofo fiefia ai peé." Ka 'i he mo'uí mo'oni, 'oku tau fa'u hotau iku'anga fiefiá 'aki 'etau fakamo'oni'i ma'u pē 'etau faivelenga ki he 'Eikí 'aki hono tauhi 'etau ngaahi fuakava he

temipalé, hokohoko atu 'i he ngāue ke fakamālohia 'etau nofomalí, mo feinga ke hangē ko Sisuú.

'Okú ma hounga'ia 'i he fakaofa 'o 'ema fetaulakí pea mo fakataunge 'e langaki 'e homa talanoá ha 'amanaki lelei mo foaki ivi ki ha nī'ihī 'oku fekumi ki honau hoa ta'engatá. Mahalo he 'ikai iku ha ngaahi talanoa 'o hangē ko kimauá, ka 'oku ou 'ilo'i mo Malia 'e tatau ai pē pe ko e hā ha faingata'a, 'oku 'afio'i 'e he 'Eikí 'etau lotu tāuma'ú. 'Oku 'ofa fakatāutaha kiate kitautolu mo tokanga fakatāutaha mai kiate kitautolu. Kapau te tau lotu ki ai, te Ne tataki hotau halá mo 'ai ke fengāue'aki fakataha 'a e me'a kotoa ke lelei kiate kitautolu (vakai, T&F 90:24). ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'u 'i Volonesi, Lūsia.

KO E MAPE 'A E 'OTUÁ KI HE FIEFIÁ

“Oku tau fekumi kotoa ki he fiefiá pea tau feinga 'iate kitautolu pē ke tau

takitaha ma'u 'a 'etau nofo 'iefia 'o lauikuongá.' Ko hono mo'oni, 'oku 'afio'i 'e he 'Eikí 'a e founa ke a'u ki aí! Pea kuó Ne fa'u ha mape ma'amoutolu; 'okú Ne 'ilo'i 'a e halá. Ko la 'a ho'omou Tamai Hēvani 'ofeina 'oku fekumi ki ho'omou lelei mo e fiefiá. 'Okú Ne finangalo 'i he 'ofa kotoa 'a ha Tamai Haohaoa ke mou a'u ki homou iku'anga fakalangí. 'Oku lava 'e he taha kotoa 'o ma'u e mapé.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí, “Ko Ho'o Fiefia 'o Lauikuongá,” *Liahona*, Mē 2010, 127.

MI KE FILÍ

Fai 'e Michael Pickett

Na'á ku fiefia vale 'i he taimi ne telefoni mai ai ha tangata 'i ha 'aho 'e taha 'o talamai kuó ne 'osi mamata he'eku faka'ali'ali hiki me'a mamafá pea 'oku loto ke ne fakapa'anga au. Te ne totongi hoku valá mo e me'akaí pea fakapuna au ki 'Iulope ke fai ha ngaahi faka'ali'ali ai. Na'á ne pehē foki te u lava 'o 'asi 'i ha makasini. Ko hoku manakó 'a e hiki me'a mamafá, pea ko 'eku faka'ānauá 'eni! Ko e palopalemá pē he na'á ku 'osi fakahū 'eku pepa ngāue fakafaifekau 'i ha ngaahi 'aho si'i kimu'a. Na'á ku talaange ki he tangatá te u fakakaukau ki ai pea toki telefoni ange.

Na'á ku fehanganhangai heni mo e fili faingata'a taha 'i he'eku mo'uí. Ko e fakakaukau 'eku ongomātu'á, 'oku 'ikai kau e tali ia 'o e fakapa'anga ko 'ení 'i he filí. Na'á na pehē, "Mahalo te ke ala ma'u e faingamālie ko 'ení 'i he 'osi ho'o ngāue fakafaifekau." Ka na'e 'ikai ke mata'ofi 'eku fakakaukau ki aí. Na'á ku 'ilo 'oku totonu ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekau 'o talangofua ki he 'Eikí, ka ko 'eku faka'ānauá 'eni.

Na'á ku 'eke ki ha tokolahi 'o hoku kaungāme'á pe ko e hā ha'a-nau fakakaukau ki he me'a 'oku totonu ke u faí. Ne pehē 'e ha ni'ihi 'oku totonu ke u tali, pea pehē 'e ha ni'ihi ia ko Sētane 'eni 'okú ne fakatauele'i aú he 'oku 'ikai loto ia ke u ngāue fakafaifekau.

Na'e vahevahe mai 'e haku kaungāme'a mamae 'i ha 'aho 'e taha ha kupu'i lea 'a Palesiteni 'Ēselā Tafu Penisoni (1899–1994): "Ko e tangata mo e fefine kuo momoi 'ene mo'uí ma'á e 'Otuá te ne fakatokanga'i 'a e toe lahi ange 'a e me'a te ne lava ke fai 'aki 'ene mo'uí. Te Ne toe fakalahi ange 'a 'enau fiefiá, fakalahi e mahino 'oku nau ma'ú, fakamāma'i honau 'atamaí, fakamālohia honau ngaahi uouá, hiki hake honau laumālié, liuliunga honau ngaahi tāpuakí, fakalahi honau faingamālié, fakafiemālie'i 'enau

mo'uí, fokotu'u [hanau] ngaahi kaungāme'a, pea mo lilingi atu 'a e [nongá]."¹

Na'e ongo lahi e kupu'i lea ko iá kiate au. Pea pehē foki mo ha potufolofola na'á ku lau 'i he Tohi 'a Molomoná: "Pea kapau 'e hanga 'e he fānau 'a e tangatá 'o tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá, 'okú ne fafanga 'a kinautolu, pea fakamālohi 'a kinautolu, pea 'omi mo e ngaahi founa te nau lava ai 'o fai 'a e me'a kuó ne fekau kiate kinautolú" (1 Nephi 17:3).

Na'á ku pehē leva 'i he tokoni 'a e kupu'i lea mo e potufolofola ko 'ení fakataha mo e poupou 'a hoku kaungāme'á mo e fāmilí, ke u ngāue fakafaifekau pea na'e ui au ke u ngāue 'i he Misiona Polivia Sokapamupaá.

Na'e hoko 'a e ngāue fakafaifekau ko e fili lelei taha ia kuó u faí. Na'á ku māta'ia ha ngaahi tāpuaki lahi he lolotonga 'eku ngāué, kau ai mo hono tāpuaki'i au ke vave 'eku ako e lea faka-Sipeiní.

Na'e tāpuekina foki hoku fāmilí 'e he 'Eikí. Na'á ku ma'u ha 'imeili he lolotonga 'o 'eku ngāue fakafaifekau, mei he'eku ongomātu'á 'o talamai ne 'alu hoku tokoua lahí ki he lotú, ko e fuofua taimi ia 'i ha ta'u 'e 12. Na'á ne lililu kimui 'ene taimi-tēpile ngāué kae lava 'o 'alu he Sāpate kotoa pē, mo ne fokotu'u ha taumu'a ke ne lau e Tohi 'a

Molomoná. Na'e toe fai foki 'e hoku ki'i tokoua si'i ha ngaahi lilu 'i he'ene mo'uí mo fakamālohia 'ene tuí, ka na'e faingata'a'ia mo ia. Na'e toe mālohi mai e tamasi'i na'á ku tokoua 'aki pea kamata 'alu ki he temipalé he uike kotoa ke fakahoko e papitaiso ma'á e kau pekiá. Kuo tāpuekina mo'oni kinautolu. ■

'Oku nofo e tokotaha na'á ne fai e talanoá 'i Kalefōnia, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: 'Ēselā Tafu Penisoni (2014), 50; toki tākaki atu hono fakamamafa'i.

*Ngāue fakafaifekau
pe hoko ko ha taha
palofesinale 'i he hiki me'a
mamafá? Na'e tokoni ha
potufolofola na'e 'omi 'e hoku
kaungāme'á kiate au
'i he'eku filí.*

HOKO KO HA MO'UNGA'I TANGATA FA'A-NGĀUE MO'ONI

Fai 'e Charlotte Larcabal

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Fakakaukau ki ho'o mo'unga'i tangata fa'a-ngāue manakó. Teuteu, kamata! Na'a ke fakakaukau ki ha taha to'a 'okú ne feinga ke ikuna'i e fakafepaki lahí? Pe ko ha ta'e manavahē 'oku faka'ofa'ofa hono 'ulú? Na'a ke fakakaukau ki ha taha mei he folofolá?

Pēfē 'a Nifai, Noa, 'Āpisi, pe ko Pita? Na'e 'ikai ke nau fakafepaki'i e kau tau'utá 'aki pē honau nimá mo ha lea fakapoto, kae mahalo te ke lava ke ui kinautolu ko e kau mo'unga'i tangata fa'a-ngāue *mo'oni*. Na'a nau ngāue 'aki e tuí, falala 'Otua, mo ngāue. Na'a nau ngāue.

Kuó ke faka'ehi'ehi nai 'i ha taimi mei ha kamata ha me'a koe'uhí he kuo te'eki ke ke ma'u ha ngaahi fakahinohino fakaikiiki?

Ko e vilitakí 'oku 'ikai ko ha sipoti ia ki ha taha mamata. Tu'u pea ke ngāue!

Mahalo 'oku 'i ai si'a taha 'i ho'o kalasí pe kōlomú kuo 'ikai ke toe ha'u ki he lotú. 'Okú ke momou ke tokoni kiate kinautolu koe'uhí 'oku 'ikai ke ke fakapapau'i e founa ke fai ai iá? 'Oku mahu'inga e tataki fakalaumālié, pea 'oku totonu ke tau fekumi ma'u pē ki ai. Ka 'oku 'ikai 'uhinga ia ke tangutu 'o tatali ki ha pōpoaki text mei ha 'āngelo kimu'a pea tau toki fai ha lelei. 'E finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke ke fakakaungāme'a ki he taha ko iá. 'Okú Ne finangalo ke tau tu'u 'o ngāue.

Fēfē kapau na'e toe tatali 'a Nifai, Noa, 'Āpisi, pea mo Pita? Na'e 'i ai ha ngaahi me'a faingata'a ke nau fakahoko. Tau pehē kapau ne nau fili ke tangutu pē 'o inu mo kai kükisi kae 'oua kuo nau ma'u ha toe fakahinohino. 'E iku kehe 'aupito 'a e olá . . .

Tatali 'o Toki Vakai?

"Te u tatali ke fai e ngaahi me'a kuo fekau 'e he 'Eikí, he 'oku ou 'ilo 'oku 'ikai tuku mai 'e he 'Eikí ha fekau ki he fānau 'a e tangatá ta'e te ne teuteu ha hala ma'anau-tolu, ko ia he 'ikai ke u fai ha me'a kae 'oua kuó u 'ilo'i pau 'a e founa ko iá" (fakalea kehe 'o e 1 Nifai 3:7).

Na'e fekau 'e he 'Eikí 'a e ngaahi foha 'o Lihai 'i he hili pē mavahe hono fāmili mei honau 'api 'i Selusalemá, ke nau foki 'o 'omi 'a e ngaahi lau'ipeletí meia Lēpani. Fakatatau mo e me'a 'oku tau 'iló, na'e 'ikai ke Ne fakalika ange 'a e founa ke fai ai iá. Ko e me'a pē na'e 'ilo 'e Nifai mo hono ngaahi tokouá kuo fekau 'e he 'Eikí ke 'omi 'a e ngaahi lau'ipeletí. Kuó ke ongo'i nai 'i ha taimi 'oku 'ikai ke ke 'ilo e founa ke fai ai ha ngaahi me'a 'oku totonu ke ke fai? (Mahalo ko e 'uhinga ia na'e lāunga ai 'a Lei-mana mo Lēmiuelá!) Na'e tuku pē kia Nifai

ke ne fakakaukau'i mo faka'aonga'i e tuí pea 'alu 'o fakahoko. Kae fēfē kapau na'e nofo pē ia mo ngāue tuai? Fēfē kapau na'e fakafisi 'a Nifai ke ngāue kae 'oua kuo 'oange 'e he 'Otuá kiate ia ha palani? Na'e faingata'a hono ma'u 'o e ngaahi lau'ipeletí! Na'e feinga tu'oua mo hono ngaahi tokouá pea 'ikai lava! Fēfē kapau na'e falala pē 'a Nifai ki he 'ā 'o Selusalemá 'o tatali ke talaange 'e he 'Otuá e me'a ke fai?

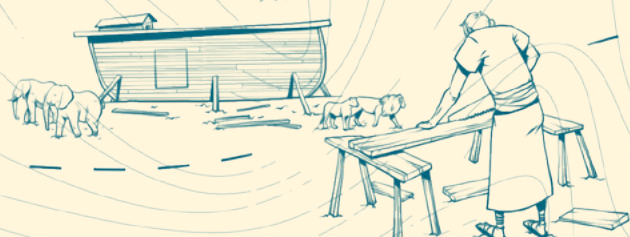
Mahalo ne mei kei tuku pē ngaahi lau'ipeletí 'i he tauhi'anga koloa 'a Lēpaní. Me'a mālīe na'e 'ikai tatali 'a Nifai.

Ka, na'e muimui ki he Laumālié, "o 'ikai te u tomu'a 'ilo 'a e me'a te u fai. *Ka na'a ku 'alu atu pē*" (1 Nifai 4:6–7; ko e tātaki atu hono fakamamafa'i). Na'e 'ikai ke nofo 'o tatali; na'e 'ikai ke ne tuku e ngaahi me'a na'e 'ikai ke ne 'iló ke nau ta'ofi ia. Na'a ne 'ilo 'e 'omi 'e he 'Otuá ha founa, pea na'e tonu ai. Ko e kamata, ngāue, mo vilitaki pē 'a Nifai, ne fakahinohino'i mo tokoni'i leva ia 'e he 'Eikí.

Ka ko e hā hono 'uhingá?

"Pea na'e fehu'ia 'e Noa 'a e me'a kotoa pē na'e fekau 'e he [Eikí] kiate iá" (fakalea kehe 'o e Sēnesi 7:5).

'Oku 'omi 'e he 'Otuá he taimi 'e nīhi ha ngaahi fakahinohino pau. Hangē ko Noá. Ko e taimi ne tu'utu'uni ai 'e he 'Otuá kia Noa ke fo'u 'a e 'a'aké, na'e 'oange 'e he 'Otuá 'a e ngaahi fuá, fakamatala'i 'a e nāu-nau ke faka'aonga'i, pea a'u 'o 'oange kia Noa 'a e lisi 'o e kau pāsesé. Mahalo kuó ke 'osi ma'u ha ngaahi ue'i mahino pehē, pea kuo tau 'osi ma'u kotoa ha ngaahi fekau pau hangē ko e ngaahi tefito'i mo'oni 'i he ki'i tohitufa *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u*

Tupú. Ka, na'a mo ho'o 'ilo'i pau e me'a 'oku totonu ke ke faí, 'okú ke *kei* momou pē nai? Kuo fakatauele'i nai koe ha taimi ke ke fehu'ia e 'Eikí kae 'ikai talangofua kiate Iá?

Fēfē kapau na'e fanongo 'a Noa ki he 'Eikí peá ne talaange, "Ka ko e hā hono 'uhingá? 'Oku 'ikai mahino ia kiate au." Fēfē kapau na'e fakaloloa atu ia 'i he sea moluú 'o fakafisi ke fai ha me'a kae 'oua kuo mahino pau 'a e 'uhinga hono tuku mai 'e he 'Eikí e lōmakí, mo fifili pe na'e mei he 'Otuá koā 'a e ngaahi fakahinohinó?

Na'e mei hoko pē ha lōmakí, ka na'e mei 'i ai nai ha 'a'ake? Pea 'e fēfē leva e fa'ahinga 'o e tangatá? Ko ha me'a lelei *mo'oni* e 'ikai toe nofo 'a Noa 'o fehu'ia e me'a kotoa pē.

Ka na'á ne "fai 'o hangē ko ia kotoa pē na'e fekau 'e [he 'Eikí] kiate iá" (Sēnesi 7:5). Na'e 'ikai toe fehu'i; na'á ne ngāue 'i he tui. Ko ha me'a lelei 'a e fehu'i, kapau 'e fai 'i he laumālie totonu. Te nau lava 'o tokoni ke tau tupulaki mo taki kitautolu ki ha mo'oni lahi ange. Ka ko e taimi 'oku tau fakafisi ai ke fai ha me'a kae 'oua kuo tau ma'u e tali ki he me'a 'oku tau fie ma'ú, 'e lava ke ta'ofi kitautolu 'e he fakafehu'i. Mahalo pē na'e 'i ai ha ngaahi fehu'i 'a Noa, ka na'e 'ikai ke ne tuku ke nau ta'ofi ia. Neongo na'e hā ngali kehe, ka na'á ne fo'u 'a e vaká 'i ha fonua mōmoa, tānaki e fanga monumanú pea tāpuni mo hono fāmilí 'i he 'a'aké. Pea ko e taimi na'e kamata ai ke 'uhá, 'oku pau na'e fiefia lahi 'i he'ene fai 'ení. Na'e ngāue 'a Noa 'i he tui, pea na'e tāpuaki'i ia 'e he 'Otuá mo hono fāmilí kotoa.

Tu'u 'o Mamata?

"I he'ene vakai kuo tō hifo ki he kelekelé 'a e kau tamai-o'eiki kotoa 'a Lamonaí, . . . na'á ne 'ilo'i ko e māfimaifi ia 'o e 'Otuá; pea 'i he'ene mahalo . . . 'i he'enau vakai ki he me'a ní . . . 'e ngaahi [ha ní'ihí] ke nau tui ki he māfimaifi 'o e 'Otuá, ko ia na'e tu'u ai 'o faka'amu 'e tānaki mai 'e ha taha kehe 'a e kakaí" (fakalea kehe 'o e 'Alamā 19:17).

Ko 'Āpisi ko ha fefine Leimana. Na'e 'osi ului ia ki he 'Eikí 'i ha ngaahi ta'u lahi, ka koe'uhí na'e nofo 'i he kau Leimana ta'etuí, na'e fakafufū pē 'a 'ene tuí. Ko e taimi na'e ako'i ai 'e 'Āmoni e Tu'i ko Lamonaí 'i he ongoongolelé, na'e fōngia e Tu'i mo hono falé 'i he mālohi 'o e 'Eikí. Na'e fakatokanga'i 'e 'Āpisi ko ha faingamālie 'eni ke fāifai pea 'ilo ai 'e hono kaungāme'á mo e kaungā'apí pea mo tui ki he māfimaifi 'o e 'Otuá. Na'e 'a'ana ia ke ne uki mai 'a e kakaí ke nau sio tonu he maná.

Kae fēfē kapau na'e 'ikai ke ne fai ia? Mahalo na'e ki'i fakailifia ke lele mei he fale ki he fale 'o fakahā ki he taha kotoa, 'i he hili ha ngaahi ta'u lahi 'o e fufuu'i 'ene tuí. Kuo ue'i nai koe 'i ha taimi ke ke lea ka na'á ke ongo'i manavasi'i? 'E ala faingata'a ke vahevahe ho'o tuí! Fēfē kapau na'e tu'u pē 'a 'Āpisi mo faka'amu ke omi 'a e kakaí 'iate kinautolu pē? Pe ke fai 'e ha taha kehe 'a e leá?

Ta, he 'ikai ha taha ia 'e ha'u ke mamata ki he tākoto takai 'a e Tu'i ko Lamonaí mo hono falé hangē ha kakai maté pe ko 'enau toe ake faka'amu maí. Na'e 'ikai ke nau mei 'i ai ke fanongo ki he ako'i 'e he Tu'i ko Lamonaí, kuiní, mo 'Āmoni, 'a e ongoongolelé.

Me'amālie na'e 'ikai tu'u pē. Ka na'e "*lele holo* mei he fale ki he fale, 'o fakahā ia ki he kakaí" ('Alamā 19:17; ko e tānaki atu hono fakamamafa'i). Na'e 'i ai ha'ane fakamo'oni ki he 'Eikí, pea na'e 'ikai ke ne tuku ke ta'ofi ia 'e he ilifá. Na'e 'ikai tatali ki ha taha kehe ke lea. Ko e taimi na'á ne ma'u ai e faingamālie, na'e 'ikai toe momou—na'á ne lele! Na'e ngāue 'a 'Āpisi, pea tāpuekina ia 'e he 'Eikí ke ne mamata ki he ului 'a ha tokolahi 'o hono kāingá, ki he ongoongolelé (vakai, 'Alamā 19).

Fakafanongo ki Māmani?

"Pea pehē [e Sīsū], Ha'u. Pea 'i he nofo hifo 'a Pita 'i he vakā, na'e 'ikai fononga 'i he fukahi tahí, ke 'alu kia Sīsū" (fakalea kehe 'o e Mātiu 14:29).

Na'e 'ilo lahi 'a Pita ki he ngaahi vaká, he ko ha tangata toutai. Hangē ko 'ení, na'e 'ilo 'e Pita ko e taimi 'oku hako ai 'a e tahí, nofo ma'u he loto vaká. Na'á ne 'ilo ko e kakai 'oku hopo ki tahí te nau melema. Te ke lava nai 'o sioloto pe ko e hā 'ene fakakaukau 'i he taimi na'e mamata ai ki he hā'ele 'a Kalaisi 'i he fukahi tahí?

Kae fēfē kapau na'e nofo pē ia 'i he loto vaká? 'Oku 'ilo'i 'e he taha kotoa 'oku 'ikai lava 'a e kakaí 'o 'a'eva 'i he fukahi tahí. Fēfē kapau na'e tokanga pē 'a Pita ki he me'a na'e "'ilo" 'e he māmani? 'Oku hangē 'i he taimi 'e ní'ihí 'oku fepaki e ngaahi 'akonaki 'a Kalaisi mo 'Ene kau palōfitá mo e lau 'a e māmaní. Pea 'oku olopoto mo faingofua 'a e māmaní ke fakafanongo ki ai. Fēfē kapau na'e talaange 'e Pita kia Kalaisi 'oku ta'e-fakasaienisi mo ta'e-'uhinga ke fononga 'i he fukahi tahí? Fēfē kapau na'e fu'u ilifia 'a Pita ke hopo atu 'o fononga kia Kalaisi?

Na'e mei mole mei ai 'a e 'ausia kāfakafa mo e 'Eikí. Na'e mei mole mei ai 'a e faingamālie ke fakamālohia

'ene tuí, pea mahalo na'e mei veiveiua he'ene tuí he kaha'ú, 'i he taimi na'e fie ma'u ai ke tukupaá. Ko ha me'a lelei 'a e 'ikai nofo pē 'a Pita 'i he vaká. Neongo 'a e peaú, matangi mālohí, mo 'ene taukei 'i tahí, na'e loto 'a Pita ke hopo mei he vaká 'o fononga kia Sisū. Neongo e me'a kotoa na'e "ilo" 'e he māmaní, na'e fononga 'a Pita 'i he fukahi tahí. Pea na'a mo e taimi na'e ngalo hifo aí, na'e 'i ai 'a Kalaisi ke puke hake ia (vakai, Mātiu 14:28–31).

'A au? Ko ha Mo'unga'i tangata Fa'a-ngāue?

Kuo fekau'i mai koe ki heni ke ke hoko ko e mo'unga'i tangata fa'a-ngāue 'o ho'o mo'uí! 'Oku 'ikai 'uhinga ia ke ke puna mei ha ngaahi fale 'oku pā pe faka'uli 'i ha ngaahi kā hola he 'aho kotoa pē. 'Oku 'uhinga ia ke fai ha ngaahi fili, ngāue, pea mo vilitaki atu.

'Oku ako'i 'e he 'Eikí 'oku totonu ke tau "femo'uekina . . . 'i he ngāue lelei." 'Oku 'ikai ke ne tala pau mai pe ko e hā 'a e ngaahi ngāue lelei ka 'okú Ne fie ma'u kitautolu "ke tau fai 'a e ngaahi me'a lahi ko e fili tau'atāina pē [atautolu] pea fakahoko 'a e mā'oni'oni lahi" (T&F 58:27). 'Oku 'uhinga ia 'oku falala atu ke ke fai pē 'e koe ho'o ngaahi filí mo fakakaukau'i 'a e founa ke ke fakahoko ai 'a e mā'oni'oni. 'Oku ma'u 'a e tokoní 'i he taimi lahi, 'i he hili 'etau faka'aonga'i 'a e tuí mo fakahoko 'a e ngaahi 'uluaki sitepu ko iá.

'Oku 'i ai ma'u pē 'a e 'Eikí ke tataki kitautolu 'i he taimi 'oku tau fie ma'u aí, ka, 'o kapau te tau fakafisi ke ngāue mo vilitaki atu 'iate kitautolu pē mo 'amanaki ke fakahā atu 'e he 'Otuá 'a e kihí'i me'a kotoa, te ke hoko ko e "tamaio'eiki fakapikopiko . . . ka 'oku 'ikai ko e tamaio'eiki anga-fakapotopoto" (vakai, T&F 58:26). Pea ko hai 'e fie hoko ko ha tamaio'eiki fakapikopiko 'i he taimi 'okú ke lava ai 'o hoko ko ha mo'unga'i tangata fa'a-ngāué? ■

‘Oku ou fāifeinga ke ako ‘a e folofolá. Ko e hā ‘oku fu‘u mahu‘inga ai ke ako kinautolú?

Kuo mou ako mei he moto ‘o e Mutualé he ta‘u ní ‘a e founa ke “vivili atu kimu‘a ‘i he tui mālohi kia Kalaisí” (2 Nifai 31:20). ‘Oku ako‘i ‘e he potufolofolá ni ‘oku kau ‘i he vivili atu kimu‘á ‘a e “keinanga ‘i he folofola ‘a Kalaisí.” Ko e hā ‘oku mahu‘inga ai ‘enī? Ko e ni‘ihi ‘eni e ngaahi founa ‘oku tokoni ai e ako folofolá ke tau vivili atu kimu‘á:

- Na‘e ako‘i ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni “kapau te ke ako fakamātoato ‘a e folofolá ‘e toe tupulaki ai ho mālohi ke matu‘uaki e ‘ahi‘ahí pea mo ke ma‘u foki e tataki ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní ‘i he me‘a kotoa pē ‘okú ke fai” (“Fai Ho Lelei Tahá,” *Liahona*, Mē 2009, 68).
- Te ke lava ‘o ma‘u ha fakamo‘oni mo fakamālohia ho‘o tuí ‘i ha‘o ako ‘i he fa‘a lotu ‘a e folofolá. ‘E tokoni atu ha‘o ako ‘a e Tohi ‘a Molomoná mo hono ma‘u ha fakamo‘oni ki hono mo‘oní ke ke ‘ilo‘i ko Sīsū ‘a e Kalaisí, ko Siosefa Sāmitá ko e palōfita, pea ko e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oní ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘oku mo‘oni. (Te ke lava ‘o ‘ilo lahi ange ki he ngaahi tala‘ofá ni ‘i he talateu ‘o e Tohi ‘a Molomoná.)
- Te ke lava ‘o ma‘u ha tataki fakalaumālie fakafo‘ituitui mo ha tali ki ho‘o ngaahi fehu‘i ‘o fou ‘i he folofolá. ‘I he fetu‘utaki atu ‘a e ‘Otuá he folofolá pea ‘i Hono Laumālié, te ke lava leva ‘o ma‘u ha lotolahi mo ha ivi ke vivili atu kimu‘a ‘i ha me‘a fakatuta pē ‘okú ke fehingahangai mo ia.
- Mahalo ko e ‘uhinga mahu‘inga taha ke ke ako ai e folofolá he ‘oku nau ako‘i kau kia Sīsū Kalaisi mo e founa te ke lava ai ‘o muimui He‘ene sīpingá mo e ngaahi akonakí. ‘E tokoni hono mo‘ui ‘aki e ngaahi tefito‘imo‘oni ‘okú ke lau ki aí ke ke hangē ange ko e Fakamo‘uí.

Ngaahi Tali ki He‘eku Ngaahi Fehu‘i

Kapau ‘oku ‘i ai ha‘aku ngaahi fehu‘i, ‘oku ou ‘ilo te u lava ‘o tafoki ki he folofolá ke ma‘u ‘a e talí. Ko e ngaahi folofola ia ‘a e ‘Eikí, pea ‘oku ‘ikai teitei liliu ‘Ene tokātelinē. ‘Oku ou ‘ilo‘i ‘e tatau ai pē pe ko e hā ‘a e fakafepaki te u fehingahangai mo iá, ‘oku ‘i ai ma‘u pē ‘a e folofolá ke u ma‘u ai ‘a e talí. ‘Oku nau tali foki e ngaahi fehu‘i kau ki he tu‘unga ‘o e Siasí ‘i ha ngaahi tefito lahi. ‘Oku ou ‘ilo‘i kapau te u lau fakalelei ‘a e folofolá, te ne tokoni‘i au ke u ma‘u e Laumālie Mā‘oni‘oní, ‘a ia ‘okú ne tokoni‘i au ke u ‘ilo‘i ‘a e me‘a ‘oku tonú mei he halá.

Emily A., ta‘u 17, Uāsingatoni, USA

Na‘e Ma‘ama‘a ‘Eku Ngaahi Kavengá

‘I ha ta‘u fakaako ‘e taha, na‘á ku ongo‘i mafasia ai ‘i he ha‘aha‘a ‘o e mo‘uí. Na‘á ku lotu mo lau e Tohi ‘a Molomoná ‘i he mini-ti ‘e 10 he lolotonga e taha ‘o e ngaahi ‘aho fakamafasia ko iá. Na‘á ku ongo‘i ‘oku fakafonu hoku lotó ‘e ha māfana lahi ‘i he‘eku laú. Na‘á ku ongo‘i ‘ofa‘i, langaki, pea mo fiefia neongo hoku ngaahi faingata‘á. Na‘á ku ongo‘i ha nonga lahi kuo te‘eki ai ke u ongo‘i kimu‘a. Na‘e fāifai pea mahino kiate au ‘i he a‘usiá ni e ‘uhinga ‘a e Fakamo‘uí ‘i He‘ene folofola, “Oku ou tuku ‘a e melinó kiate kimoutolu, ko ‘eku melinó ‘oku ou foaki kiate kimoutolu” (Sione 14:27). Na‘e toutou hoko ‘a e a‘usiá ni kiate au ‘i he ngaahi uike si‘i hono hokó, pea na‘á ne teke au ke u tuiaki atu ‘i hoku ngaahi faingata‘á.

Chloe K., ta‘u 18, Uisikonisini, USA

Mālohi ke Liliú

Na‘e ‘ikai ha‘aku fakamo‘oni mo‘oni kimu‘a ki he Tohi ‘a Molomoá, ka ‘i he‘eku lotua fakamātoato e fakahino-hino mei he Laumālie Mā‘oni‘oní,

na'á ku ma'u ha fa'ahinga ongo'i lelei fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná. Na'á ku 'osi ma'u ha holi ke 'ilo'i pe 'oku mo'oni 'a e tohi, ko ia na'á ku kamata leva ke lau 'i he fa'a lotu mo ako ia. Na'á ku ma'u ha fakahā fakafo'ituitui 'oku mo'oni 'a e tohi, 'i he 'otu lea ki he 'otu lea, mo e akonaki ki he akonaki (vakai, 2 Nifai 28:30). 'Oku ou Manako 'i he Tohi 'a Molomoná. Na'á ku tokonaki 'a e ngaahi akonaki na'á ku ma'u 'i he lolotonga 'eku ako iá. 'Oku ma'u 'e he Tohi 'a Molomoná ha mālohi te ne lava 'o taki kitautolu ke liliu 'o lelei ange.

Ariel Candawan T., ta'u 18, 'Otu Filipaini

Ko e 'Ofa 'a e 'Otuá

Kuó u lava 'i he mālohi, sippinga, mo e ngaahi akonaki 'i he folofolá, ke ongo'ingofua 'a e Laumālie Mā'oni'oni.

'Oku ma'u 'e he folofolá ha mālohi fakalangi 'e lava ai 'e he 'Otuá 'o tataki mo ako'i kitautolu. Ko ia, ka ai ha taimi te ke ongo'i tuēnoa ai pe li'ekina, lau 'a e folofolá. Pea manatu'i 'oku fakatatali kinautolu 'e ho'o Tamai Hēvaní 'a e ngaahi me'a pau ko iá ma'au pē koe'uhí ke ke lava 'o 'ilo'i 'okú Ne 'ofa 'iate koe.

Scott H., ta'u 19, Uisikonisini, USA

Lelei mo e Māmá

Na'á ku fuofua kamata lahi e Tohi 'a Molomoná 'i he'eku hoko ko e Pununga Honé. Na'á ku lau ia mei mu'a ki mui peá u pehē ko e ngata-angá ia. Ka na'e hala 'aupito ia. Na'e hangē ne mole mei he'eku mo'ui ha me'á. Ko ia, na'á ku pehē leva ke u toe lau ia, kau tokanga ange 'i he taimi ko 'ení. 'I he'eku fai iá, na'e fakafonu 'eku mo'ui 'e he maama na'e kamata ke poipoila talu mei he 'osi 'eku laú. Na'e mahino lahi ange kiate au peá u sai'ia mo'oni ai. Lau ia he taimi kotoa pē, pea 'okú ke

fakapapau'i ai te ke ma'u e lelei mo e māmá 'i ho'o mo'ui.

Kellie M., 15, 'Iutā, USA

Ikuna'i 'o e 'Ahi'ahí

'Oku tokoni mai e ako 'o e folofolá keu mo'ui 'aki e ongoongolelei 'i he akó. Ko 'eku toki kamata pē 'eni he ako

lotolotó, pea 'oku lahi ai ha ngaahi me'a 'oku kovi mo ha ngaahi 'ahi-ahi. Ko e taimi 'oku ou faingata'a'ia ai hono teke'i 'a e 'ahi'ahí, 'oku ou feinga ke lau e ngaahi talanoa 'o e folofolá ke ma'u e tali ki he'eku ngaahi palopalemá. 'Oku tokoni ke teke'i ai 'a e 'ahi'ahí mo tafoki ki he ongoongolelei.

Blake C. ta'u 12, 'Aitahō, USA

Mālohi 'o e Folofolá

Ko e fuofua taimi 'eni 'eku feinga ke lau e Tohi 'a Molomoná. Ko e ngaahi vahe 'oku ou manako taha aí 'oku 'i he 2 Nifai 25–33. Kuo nau fakamālohia taha au. Kuo te'eki ha taimi 'e kaunga tonu ange ai kiate au e hiva 'a e Palaimeli, "Mālohi 'o e Folofolá." 'Oku ou fakamo'oni ki he mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná mo tapou mālohi atu ke mou ako ia he 'aho kotoa.

Sariah J., ta'u 13, 'Alesona, USA

KO HA FAUNITENI 'O E 'ILÓ

"'Oku totonu ke tau fiekaia mo fieinua faka'aho ki he 'ilo fakalaumālié. 'Oku fakava'e 'aki e tō'onga mo'ui fakatāutaha ko 'ení 'a e akó, fakalau-laulotó, pea mo e lotú. Mahalo 'e 'ahi'ahí'i kitautolu he taimi 'e ni'hi ke tau fakakaukau, "'Oku 'ikai fie ma'u ke u ako folofola he 'ahó ni; kuó u 'osi lau kotoa kinautolu kimu'a.' ...

"Ka ko e ongoongolelei ko ha fauniteni ia 'o e 'iló 'oku 'ikai pē teitei maha ia. 'Oku 'i ai ma'u pē ha me'a fo'ou ke ako mo ongo'i ... 'i he potu-folofola kotoa pē.

Písopo Gérald Caussé, Písopo Pulé, "Oku Kei Fakafo Nai Kiate Koe?" Liahona, Mē 2015, 99–100.

FEHU'I KA HOKÓ

"Na'á ku lotua ha fa'ahinga me'a mahu'inga, ka 'oku 'ikai ke u 'ilo'i pe kuó u mau ha tali. Te u 'ilo'i fēfē ia?"

'Omai hōo talí, pea kapau 'e fie ma'u, mo ha la'i tā 'ata lelei kimu'a he 'aho 15 'o Sānuai 2017, ki he liahona.lds.org (lomi'i 'i he "Submit an Article") pe 'imeili ki he liahona@ldschurch.org.

Kātaki 'o fakakau mai 'a e fakamatala ko 'ení: (1) hingoa kakatō, (2) 'aho fā'ele'i, (3) uōtí pe koló, (4) siteikí pe vahefonua, (5) hōo tohi fakangofuá, mo e tohi fakangofua 'a hōo mātu'a kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meilí) ke pulusi hōo talí mo e taá.

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fē'unga pe mahino.

Ko e Foaki 'o Lahi Ange 'i he Me'a'ofá

Ko e fa'ahinga taha foaki fēfē 'okú ke fie a'usiá?

Fai 'e Emmaline R. Wilson

‘O ku fekau’aki kakato ‘a e taimi Kilisimasí mo e Fakamo’uí ko Sisū Kalaisi, pea mo e laumālie ‘o e foakí. Neongo ‘e lava ke faka’ofa’ofa ke foaki mo ma’u mai e ngaahi me’a’ofá, manatu’i te tau lava ke foaki ‘o lahi ange ‘i he ngaahi me’a’ofa fakamāmaní. Te tau lava ‘i he ‘aho kotoa pē ke foaki hotau taimí, ngaahi talēnití, mo anga’ofa—ka ko ha ní’ihi pē ia ‘o e ngaahi founa mahu’inga te tau lava ai ‘o tokoní. ‘Okú ke fēfē leva ‘i he tokanga taha ki he foaki ta’esiokitá? Fai ‘a e ki’i sivi ko ‘ení ke ke ‘ilo’i ai.

1

‘O kú ke lolotonga teuteu ki he akó. ‘Oku kole atu ho’o fine’eikí ke ke ha’u ki he ma’ume’atokoni pongipongi, pea kuó ne fakamoleki ha taimi ke teuteu e me’akai ‘okú ke manako taha aí. Ko e hā ho’o me’a ‘e fa?

A. Kaila, “‘Oku téeki ke u maau!”
peá ke toki teuteu māmālie pē,
kai pongipongi tōmui, ‘ikai ma’u
e pasí ko ia kuo pau ke ne ‘ave
koe ki he ‘akó.

E. Kai pongipongi vave pea
hū fakavavevave ‘i he mata-
paá; ‘okú ne fai ma’u pē e
me’atatau—ko e me’a pē ia
‘oku fai ‘e he ngaahi fa’éé.

E. Fakamālō ki he Fine’eikí,
teuteu fakavavevave, pea
tuku ha taimi ke ma’u
me’atokoni mo ho fāmilí.

2

Ko e 10 pongipongi 'eni, pea 'oku teu tufa atu 'e ho'o faiakó ha sivi. 'Oku 'ikai ke ke 'ilo lelei 'a e tokotaha 'oku 'i ho tafa'akí, ka 'okú ke fakatokanga'i 'okú ne hakule fakavavevave 'ene kato āfeí. Ko e hā ho'o me'a 'e fa?

A. Tukunoa'i pē ia! 'Okú ke faingata'a'ia mo koe pea 'oku fie ma'u ke ke ako fakavavevave ki he sivi.

E. Talamonū ange ki ai.

E. 'Eke ange pe 'okú ne kumi ha me'a. 'I ho'o fanongo 'okú ne fie ma'u ha peni vahevahé, 'okú ke 'oange ki ai ha taha ho'o ngaahi pení. 'Okú ke malimali mo talaange ki ai, "Ai ma'au."

3

The 'osi 'a e akó, 'oku 'i ai ha taha 'i ho'omou timi 'akapulú 'oku faingata'a ke ne tolongi hangatonu 'a e fo'i pulú-ko ho mālohingá ia. 'Oku ha'u 'i he 'osi 'a e ako va'ingá 'o kole atu pe te ke lava 'o tokoni ange. Ko e hā ha'o lau?

A. Talaange 'okú ke fu'u femo'uekina 'aupito. Mahalo 'i ha 'aho kehe.

E. 'Io ta'e fie 'io pē pea fai ha fanga ki'i tolo mo ia, 'o fakahinohino'i vave pē peá ke fakatovave koe 'o 'alu ke 'eva mo ho ngaahi kaungāmeá.

E. Fakamoleki ha ki'i taimi 'o fakahinohino ange pea mo fokotu'u ha toe taimi ke mo ako-ako fakataha ai.

4

The 5:30 p.m., 'oku tuku koe 'e ho'o fine'eikí 'i he 'falekoloá ke fakatau ha me'a'ofa Kilisimasi ma'a ho tuofefiné. Ko e hā 'okú ke fakataú?

A. Me'a faingofua pē ia. 'Okú ke hangatonu pē ki he fo'i pulu pasiketipolo fo'ou na'a ke fa'a sio ai 'i he ngaahi māhina kuo hilí. ... Mahalo 'e sai'ia foki ai, 'ikai ko ia?

E. Fili 'a e me'a ma'ama'a taha 'i he'ene lisí-he 'ikai loto mamahi ia, pea na'e 'ikai fakamole lahi kiate koe.

E. Kumi 'a e tohi fo'ou taha 'a e taha fa'u tohi 'oku sai'ia taha aí. 'Oku 'ikai ke ke matatali ke sio ki he fiefia he fofonga ho tuofefiné 'i he'ene fakaava 'a e kofukofú!

Kuo taimi ke mohe pea 'okú ke ongosia. 'Oku te'eki ai ke ke lau foki ho'o folofolá.
Ko e hā ho'o me'a 'e fai?

A. Fai 'aki pē laukonga na'á
ke fakahoko he Sāpaté.

E. Lolotonga ho'o kumi ho'o
folofolá, kuó ke ma'u hake
ho'o tohi talanoa 'okú ke sa'i'a
taha aí 'Osi mei ai ha miniti 'e
tolungofulu kuó ke toki mana-
tu'i ho'o folofolá peá ke lau
fakavave'i ha ki'i konga kimu'a
peá ke toki tāmata'i 'a e 'uhilá.

E. Fakatokanga'i fakatou'osi ho'o
folofolá mo ho'o tohi talanoa
'okú ke sa'i'a taha aí, peá ke
fakakaukau ke ke fakamu'o-
mu'a 'a e Tamai Hēvaní 'o ke
fai ha ki'i lotu nounou peá
ke kamata lau leva. 'Okú ke
hiki ho'o ngaahi fakakaukau
'i ho'o akó, peá ke toe faka-
mālō kiate la 'i ha lotu kimu'a
peá ke toki mohé.

OLÁ!

Kapau ko ho'o talí 'oku meimei ko e **(A)** pē, 'e fie ma'u ke ke taki ho'o tokangá ke toe ki'i lahi ange ki he ni'ihī kehé. Manatu'i, 'e hanga 'e he foaki mo e tokoni ki he ni'ihī kehé 'o 'omi ha fiefia lahi ange ki he taha kotoa 'oku kau hení (vakai, Mātiu 25:34–46).

Kapau ko ho'o talí 'oku lahi taha pē ke **(E)**, fakakaukau'i "kuo mou ma'u ta'etotongi, pea 'atu ta'etotongi" (Mātiu 10:8). Fakakaukau, 'e lava 'a e foaki loto fiemālie angé 'o tokoni ke ke ma'u ha fiefia lahi ange.

Kapau ko ho'o talí 'oku lahi ange ki he **(F)**, tauhi ma'u ia! 'Oku faka-haa'i 'e ho'o tō'ongá 'a e laumālie totonu 'o e Kilisimasí.

Fakakaukau'i ha founa ke ke foaki ai ha ngaahi me'a'ofa 'aki ho lotó kiate kinautolu 'oku mou feohí 'i he taimi Kilisimasi ko 'ení. Tatau ai pē pe ko e hā ho talēnití, te ke lava pē ke ma'u ha founa ke fakahaa'i ai ho'o 'ofá mo e hounga'ia ki he ni'ihī kehé 'aki 'a e me'a'ofa 'okú ke foakí mo e founa 'okú ke foaki aí 'i he 'aho takitaha. 'Oku hoko 'a e foakí ko ha tāpuaki kae 'ikai ko ha ngāue 'i he taimi 'oku mahino ai kiate kitautolu 'oku tau tokoni mo'oni ki he'etau Tamai Hēvaní 'i he'etau tokoni ki he ni'ihī kehé (vakai, Mōsaia 2:17). ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Tutā, USA.

FOAKI TAU'ATĀINA

“'Oku ou fakatauange 'e ongo kiate kitautolu 'a e loto 'o e ni'ihī kehé, ke tau foaki 'o 'ikai 'i he ongo'i fakakouna'i pe 'amanaki ke ma'u ha me'a, pea ke tau 'ilo 'oku 'ai ke fakafiefia 'a e feilaulau kiate kitautolu 'i he taimi 'oku tau fakamahu'inga'i ai 'a e fiefia 'okú ne 'omi ki ha loto 'o ha tahá.”

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, “Ko e Teuteu 'o e Ngaahi Me'a'ofa ki Ho Fāмили he Kaha'ú,” *Liahona*, Sānuai 2014, 49.

Ko e Ngāue Fakafaifekau NA'Á KU FIE MA'Ú

Ko ha mēmipa au 'o e Siasí, ka na'á ku toe fie ma'ú foki mo e kau faifekau.

Fai 'e Gabriel Costa Silva

‘I he hoko hoku ta’u 17, kuo ‘osi kotoa hoku ngaahi kaungāme’a ‘o’oku he ō. Ne nau hiki mama’o ‘aupito, ngāue fakafaifekau, pe ‘ikai toe hoko ko haku ngaahi kaungāme’a. Neongo na’e kei ma’u hoku fāmilí, ka na’á ku ongo’i tuēnoa. Na’á ku ongo’i na’e ‘ikai ha toe poupou mavahe mei hoku ‘apí, pea na’e ‘ikai ke u feangai mo e ni’ihi kehé neongo na’á ku feinga.

Na’e a’u ange ongo faifekau fo’ou ne vahe ki homau uōtí ‘i ha ‘aho ‘e taha ki homau ‘apí ke fakafe’i-loaki mai kinaua. Na’á na fehu’i pe ‘e founga fēfē ha’ana tokoni mai. Na’e ‘ikai ke u tokanga au ki he’ena leá he na’á ku fakakaukau pē au ki he’eku mamahí mo e ta’elatá. Pea pehē leva ‘e he ongo faifekau te na fiefia ke u tokoni he ako’i ha ni’ihi ‘o ‘ena ngaahi lēsoní. Na’á ku ‘ohovale au! Ko e hā te na kole tokoni ai ki ha taha ‘oku mahino ‘oku ‘ikai ‘i he tu’unga fakaeloto lelei tahá?

Ka na’á ku tali, peá u ‘alu mo kinaua ki ha ngaahi lēsoni ‘e ni’ihi. Na’e ‘ikai ngata pē ‘i hono tokoni’i ‘e he ongo faifekau ‘a e kakai na’á na ako’i ka ne toe hoko ko ha ivi tāki-ekina lelei kiate au.

Ko e taimi ne hiki ai e taha ‘o e ongo ‘eletā, na’á ku fakatokanga’i kuo faka’au ke sai ange ‘eku mo’uí talu mei he taimi na’á ku feohi ai mo e ongo faifekau. Na’e lahi e ngaahi me’a na’á ku tatau ai mo e ‘eletā na’e hiki

mai ki homau feitu’ú, pea hoko atu ai pē ‘eku feohi mo e ongo faifekau. Na’á na fakalotolahi’i, ako’i, mo pou-pou’i au. Na’á na tokoni ke u ongo’i lelei ange ‘i he ngaahi ‘aho faingata’a. Neongo e faingata’a ‘o e leá mo ‘ena

taimi tēpile femo’uekiná, na’e feinga ‘a e ongo faifekau ke tokoni’i au. Na’e tokoni ‘a e ongo faifekau ke u fakatokanga’i na’e ‘ikai ke u tuēnoa. Na’e tokanga’i au ‘e he Tamai Hēvaní mo Hono ‘Alo ko Sisū Kalaisí, pea mo tokoni’i au ‘o fou ‘i ha ni’ihi kehe.

Ko e taimi na’e hiki ai ‘a e ‘eletā fo’ou ko iá, na’á ku fakamālō ange ‘i he’ene hoko ko e me’angāue ‘i he to’ukupu ‘o e ‘Eikí ke fakahaofi aú. Na’á ku fakamālō ‘i he’ene ha’u ki he misiona ko iá he na’e hoko ko e tāpuaki kiate au.

Kimu’a aí, na’e meimei ke ‘ikai ha’aku toe holi ‘a’aku ke ngāue fakafaifekau, ka ‘i he’eku vakai ki he ongo faifekau ni, ne tupulaki ‘eku holi ke ngāué. ‘E vavé ni ha’aku mavahe ki he’eku ngāue fakafaifekau, pea ‘oku ou ‘amanaki ke fai ‘eku lelei tahá ma’á e ‘Eikí hangē ko ia ne fai ‘e he ongo faifekau ko iá.

Kimu’a pea omi e ongo ‘uluaki faifekau ki hoku ‘apí, ‘oku ou manatu’i ‘eku ongo’i ta’elata ‘i ha pō ‘e taha peá u lotu. Na’á ku kole ki he ‘Otuá ‘aki hoku lotó kotoa ke Ne fekau mai ha kaungāme’a pē taha ke ne tokoni’i mo poupou’i au. Na’e tali ‘e he ‘Eikí ‘eku lotú ‘i ha founga ta’e amanekina—‘aki hono fekau’i mai e ongo faifekau. ‘Oku ou ‘ilo’i ‘oku mo’ui ‘a Sisū Kalaisi pea ko e kau faifekau ko ‘Ene kau tamaio’eiki. ■

‘Oku nofo e tokotaha ‘oku ‘a’ana e talanoá ‘i Sao Paulo, Palāsila.

‘OUA ‘E FAKATOLOI

Na’e fanongo ‘a e kau tauhi sipí ki he
pōpoakí pea nau “omi fakavave” kia Sīsū.

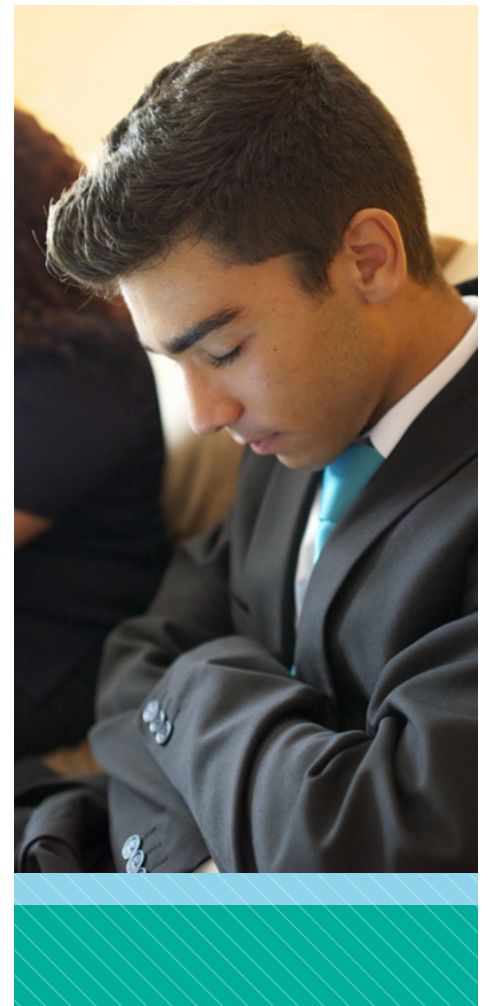
Te mou lava mo kimoutolu foki.

(Vakai, Luke 2:15-16.)

**Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf**
Tokoni Ua 'i he Kau
Palesitenisí 'Uluakí

FOUNGA KE FA'A-KĀTAKI AÍ

Elava pē ke faingata'a 'a e fa'a tatalí. 'Oku 'ilo'i ia 'e he fānaú, pea pehē ki he kakai lalahí.

'Oku tau mo'ui 'i ha māmani 'oku lava ke ma'u 'a e me'akai he taimi pē ko iá, fe'ave'aki pōpoaki 'i he taimi pē ko iá, ngaahi hele'uhilá 'oku ma'u he taimi pē ko iá, pea ma'u mo e tali ki he ngaahi fehu'i maumau taimi pe mahu'inga tahá he taimi pē ko iá. 'Oku 'ikai ke tau sa'ia he tatalí. 'Oku 'i ai ha ni'ihí 'oku nau ongo'i 'a e lele ki 'olunga honau totó 'i he tuai ange e 'unu 'a e laine 'oku tu'u ai 'i falekoloá 'i he ngaahi laine kehé.

“Ko e fa'a kātaki—**a e malava ko ia ke ki'i fakatatali hifo 'etau ngaahi fie ma'ú**—ko ha 'ulungaanga mahu'inga mo hāhāmolo-fia ia. 'Oku tau fie ma'u e me'a 'oku tau fie ma'ú pea 'oku tau fie ma'ú ia 'i he taimi pē ko iá. 'I he'ene peheé, 'oku hangē leva ko ha me'a ta'efaka-fiemālie mo faingata'a he taimi 'e ni'ihí ke tau tali 'a e fa'a kātaki.

Neongo iá, ka 'ikai ke tau fa'a kātaki, he 'ikai ke tau lava 'o fakahōi-fua ki he 'Otuá; he 'ikai ke tau hoko 'o haohaoa. Ko e mo'oni, ko e fa'a kātaki ko ha founga fakama'a ia 'oku ne fakalelei 'a e mahinó, fakalahi 'a e

fiefiá, 'ai ke tuku taha 'etau tokangá 'i he ngāue 'oku tau faí, pea 'omi 'a e 'amanaki lelei ki he melinó.

'Oku 'ikai ko e fa'a kātaki 'a e fa'a tatalí pē. 'Oku 'ikai ko e fa'a kātaki 'a e tuku ā 'o 'ikai toe fai ha me'a, pe ko e 'ikai fai ha ngāue koe'uhí ko 'etau manavasi'i. 'Oku 'uhinga 'a e fa'a kātaki ki he **fa'a tatali** mo e **kātaki**. 'Oku 'uhinga ki ha'atau vilitaki 'i hono fai ha me'a pea fai e me'a kotoa te tau lavá—'a e ngāué, 'amanaki lelei, mo ngāue 'aki e tuí, fua e faingata'a 'i he loto-to'a, 'o a'u pē ki he tuai 'ene hoko 'a e ngaahi holi 'a hotau lotó. 'Oku 'ikai ko e fa'a kātaki 'a e kātaki 'ata'atā pē: ka ko hono **kātaki'i ke lelei!** 'Oku 'uhinga e fa'a kātaki ke kātaki'i ha me'a ki he ngata'angá. 'Oku 'uhinga ia ke fakatoloi hono fakatōli'a leva 'o e fie ma'ú koe'uhí ko ha tāpuaki he kaha'ú. 'Oku 'uhinga ki he fakama'uma'u 'o e 'itá, pea ta'ofi 'a e lea ta'e'ofá. 'Oku 'uhinga ki hono teke'i 'o e koví neongo 'a e hangē 'e ngali koloa'ia ai 'a e ni'ihí kehé.

'Oku 'uhinga 'a e fa'a kātaki ki hono tali 'o e me'a 'e 'ikai lava ke liliú pea fehanga'angai mo ia 'i he loto-to'a, manava'ofa pea mo e tui. 'Oku 'uhinga ki he “fakavaivai 'i he me'a kotoa pē 'oku 'afio'i 'e he 'Eiki 'oku lelei ke ne

fai [kiate kitautilú], 'o hangē 'oku faka-vaivai 'e ha tamasi'i si'i ki he'ene tamaí” (Mōsaia 3:19). Faka'osí, 'oku 'uhinga 'a e fa'a kātaki ke **“tu'u ma'u mo tu'u 'ali'aliaki ta'elava ke ue'i 'i he tauhi 'o e ngaahi fekau 'a e 'Eiki”** (1 Nifai 2:10) 'i he houa kotoa pē he 'aho kotoa, 'o a'u ki he taimi 'oku faingata'a ai ke fai iá.

Ko e tefito'i fakakaukau 'eni 'o e kātaki: tauhi e ngaahi fekaú; falala ki he 'Otua ko 'etau Tamai Hēvaní; tauhi kiate Ia 'i he angamalū mo e 'ofa faka-Kalaisi; fakahaa'i e tuí mo e 'amanaki lelei he Fakamo'uí pea 'oua 'e fo'i. 'E hanga 'e he ngaahi lēsoni 'oku tau ako mei he fa'a kātaki 'o fakatupulaki hotau 'ulungāngá, langaki hake 'etau mo'uí, pea 'ai ke lahi ange 'etau fiefiá. Te nau tokoni ke tau hoko ko ha kau ākongā faivelenga 'a hotau 'Eiki ko Sīsū Kalaisi. ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2010.

Ko ha Kilisimasi Makehe

*'E faingata'a ke pulia 'a e Fine'eikí,
ka 'e kei lelei pē 'a e Kilisimasi.*

"Remember him, as you picture Christmas this year"
(Children's Songbook, 50).

Na'e mei hoko e Kilisimasi, ka na'e 'ikai fu'u ongo'i vēveveke 'a Tieko. Ko e fuofua Kilisimasi 'eni talu mei he vete mali 'ene ongomātu'á. Pea kuo 'ikai toe ongo'i tatau ha me'a. He 'ikai ke ne lava 'o sio mo hono tokoua ko Samuelá ki he Fine'eikí he Kilisimasi ko 'ení.

Na'e talaange 'e Tieko ki he Tangata'eikí, "Oku kehe 'a e me'a kotoa pē."

"Oku ou 'ilo'i." Ne mata mamahi e Tangata'eikí. "Ko e taimi 'e ni'ihī 'oku liliu e ngaahi me'á kimu'a pea toki faka'au 'o lelei." Na'e ki'i faka-longolongo, pea toki malimali.

"E kehe 'a e Kilisimasi he ta'ú ni, ka 'oku 'ikai 'uhinga ia he 'ikai ke tau ma'u ha taimi

fiefia. Te tau kei fakamanatua pē 'alo'i 'o e Fakamo'uí."

Na'e kamo pē 'a Tieko. 'E faingata'a e pulia 'a e Fine'eikí, ka 'e kei lava pē ke lelei 'a e Kilisimasi, hangē pē ko e lau 'a e Tangata'eikí. Na'e fie tokoni 'a Tieko ke 'ai 'a e Kilisimasi ko 'ení ke fakafiefia.

Na'á ne 'alu ki hono lokí ke fakakaukau. Na'a nau fai he taimi 'e ni'ihī ha ngāue 'ofa fakafāfili he Kilisimasi. Ko e hā te nau ala fai 'i he ta'u nī?

Na'e vakai takai 'a Tieko 'i hono lokí. Na'á ne fakatokanga'i ha ki'i kā va'inga na'e 'ikai ke toe va'inga mo ia. Na'á ne to'o hake ia 'o vilohi 'a e fanga ki'i va'é. Na'e kei lelei 'aupito. Mahalo 'e lava mo e Tangata'eikí pea mo Samuelá 'o foaki ha ngaahi me'ava'inga ki he longa'i fānau na'e 'ikai ha'anau me'ava'ingá! Na'á

Fai 'e Jane McBride Choate

Makatu'unga i ha talanoa mo'oni

ne ma'u mo ha fanga ki'i me'ava'inga kehe 'o fa'o 'i ha ki'i tangai fakataha mo e ki'i kaá.

'I he 'osi hono fai 'eni 'e Tiekó, na'á ne 'ave leva e tangai ki he loki 'o Samuelá. Na'á ne 'eke ange, "E lava ke u tokoni atu he fakama'a ho loki?" "Ko ha me'a faka'ohovale 'eni ki he Tangata'eikí."

Na'e hanga hake 'a Samuela mei he fakatātā na'á ne lolotonga taá. "Io."

Na'e ngāue fakataha 'a e ongo tamaikí ke fakama'a e loki 'o Samuelá. Na'e talaange 'e Tiekó ki ai kau ki he palaní. Na'á na ma'u mo ha ngaahi me'a-va'inga 'e ni'ihī na'e 'ikai toe va'inga 'aki 'e Samuela 'o fa'o mo ia ki he tangai.

'I he taimi ne na 'osi aí, ne na fua hifo leva 'a e tangai ki he fungavaka 'i laló. Na'e pehē ange 'a Tiekó, "Tangata'eiki, ne ma ma'u ha ngaahi me'ava'inga 'oku 'ikai ke ma toe va'inga 'aki. 'E lava ke tau foaki ia ki he longa'i fānau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'anau me'ava'ingá?"

Na'e fotu 'ohovale 'a e Tangata'eikí mo fiefia. "Ko ha fakakaukau lelei ia! Tau 'ave ia ki he 'api 'o e kau tuku-hāusiá 'a efiafi."

Na'e fakafiefia e ō ki he 'api 'o e kau tuku-hāusiá. Ne lava 'a Tiekó mo Samuela 'o va'inga mo ha ni'ihī 'o e longa'i fānau kae talanoa e Tangata'eikí mo e kakai lalahi.

'I he'enau fokí, ne 'eke ange 'e he Tangata'eikí pe ko e hā mo ha toe me'a te nau lava 'o fai ke makehe ai 'a e Kilisimasi ko 'ení.

Na'e pehē 'e Tiekó, "Na'a tau ngaohi ha fanga ki'i me'akai he Kilisimasi kuo 'osí ma'a hotau kaungā'apí."

Na'e talaange 'e he Tangata'eikí, "Te tau lava 'o fai e me'a ko iá." "Tau ō 'o fakatau ha me'a ke ngaahi ha kūkisi."

Na'e fakakaukau 'a Samuela ko e kūkisi ko ha fo'i fakakaukau *lelei*.

Na'e tokoni 'a e ongo tamaikí ki he Tangata'eikí hono fakatau 'o e ngaahi me'á 'i he falekoloá. Na'a nau ngaohi

'a e takaongá 'i 'api pea ngaohi mei ai ha ngaahi fo'i fetu'u mo ha 'ulu'akau. Na'e teuteu'i leva 'e Tiekó mo Samuela 'a e ngaahi kūkisi 'aki ha lanu engeenga mo e lanu mata. Peá na toki 'ave leva 'a e ngaahi kofukofu kūkisi ki honau kaungā'apí.

Na'e hela'ia 'a Tiekó 'i he faka'osinga 'o e 'ahó, ka na'e fiefia. Kuó ne fakahoko fakataha mo Samuela pea mo e Tangata'eikí ko ha fāfili, pea kuo nau tokoni'i si'a ni'ihī kehe. Na'e mo'oni pē Tangata'eikí. Na'e kehe 'a e Kilisimasi, ka na'e kei lelei pē. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fai e talanoá 'i Kololoto, USA.

HOKO KO HA FA'IFA'ITAKI'ANGA

'Oku 'ikai ma'u lotu 'eku tangata'eikí, ka 'oku ou feinga ke tauhi e ngaahi fekaú 'i he taimi 'oku ou 'alu ai ki hono 'apí, 'aki 'eku tā sippinga 'i he founga ke mo'ui 'aki ai e ongoongo-lelei 'o Sīsū Kalaisí.

Dashel P, ta'u 6, Kololoto, USA

NGAAHI TĀPUAKI **meia** PELESÍ

2

KO HA TUKUPĀ FAKAFĀMILI
Pea 'i he efiafi fakafāmili 'i 'apí,
na'e fakatukupaa'i ai kimautolu
'e he Tangata'eikí ke mau faka-
afe'i ha taha ki he lotú he mähina
kotoa pē. Na'á ku fie fai ia, ka na'e
faingata'a! Na'á ku kole tokoni ki
he Tangata'eikí. Na'á ne pehē te u
lava 'o lotu. Na'á ku
fai leva ia.

**MĀLŌ
E LELEI!**
Ko hoku hingoá
ko Pelesi!

1

KAU FAIFEKAU
KEI TALAVOÚ
'Oku ako'i he'eku
kau taki he Palai-
melí 'oku totonu
ke tau hoko ko e
kau faifekau. 'Oku
ou fakaafe'i he
taimi 'e níihi hoku
kaungāme'á ki
he lotú. 'Oku nau
tali 'ikai 'i he taimi
lahi. Na'á ku faka-
kaukau he meimei
taimi kotoa pē
na'á ku fu'u kei
s'i'i ke hoko ko ha
faifekau.

3

KO E FO'I FAKAKAUKAU

Na'e kole 'e he puleakó 'i he akó, he 'aho hono hokó ha ngaahi fakakaukau ki ha 'ekitiviti Kilisimasi 'a e akó. Na'e 'i ai 'eku fo'i fakakaukau lelei! Na'a ku talaange ki ai 'e lava 'a e fānau ta'u Palaimeli kotoa 'o ō ange ki he'emaui lotú. Na'a ne telefoni leva ki he'eku ongomātu'a, pea na talanoa mo e pīsopé ke palani 'a e 'ekitiviti. Na'e tokoni foki 'emaui kau taki 'o e Palaimeli pea mo e kau faifekau.

4

KO HA 'AHO FAKAFIEFIA

Fāifai pea a'u ki he 'ahó. Na'a ku tailiili mo toe fiefia he taimi tataui pē. Ko e taimi na'e 'ave ai au 'e he Tangata'eiki ki 'apiakó, na'a ku fakatokanga'i kuo 'osi 'i ai e taha kotoa 'o teuteu ke ō. Na'e ō mai ha fānau ako mo e kau faiake 'e meimei toko 500!

5

FAKATAHA 'I HE LOTÚ

Na'a mau mamata 'i ha fo'i vitiō fekau'aki mo e 'alo'i 'o Sīsū Kalaisi 'i he lotú. Na'e hiva'i 'e he kakai lalahi kei talavou mo e kau faifekau ha ngaahi hiva Kilisimasi. Na'e fai 'e he pīsopé mo 'eku Tangata'eiki ha lea ki he 'ofa 'a Sīsū he fānau pea mo e fe'ofa'aki. Na'a ku fai 'e au ha lea fekau'aki mo e Kilisimasi. Na'e fiefia 'a e taha kotoa! Na'e a'u 'o fai he'eku puleakó mo 'eku faiake ha ngaahi fehu'i ki he kau faifekau.

**KO E FANGA KI'I TOKONI
'A PELESI KI HE TU'U 'ALI'ALIAKI**

- Lotua ha tokoni.
- Fakaafe'i 'a e kakai ke nau ō mai ki he lotú neongo te ke pehē te nau ta'e-tali.
- Manatu'i 'e tokoni'i koe 'e he Tamai Hēvani.

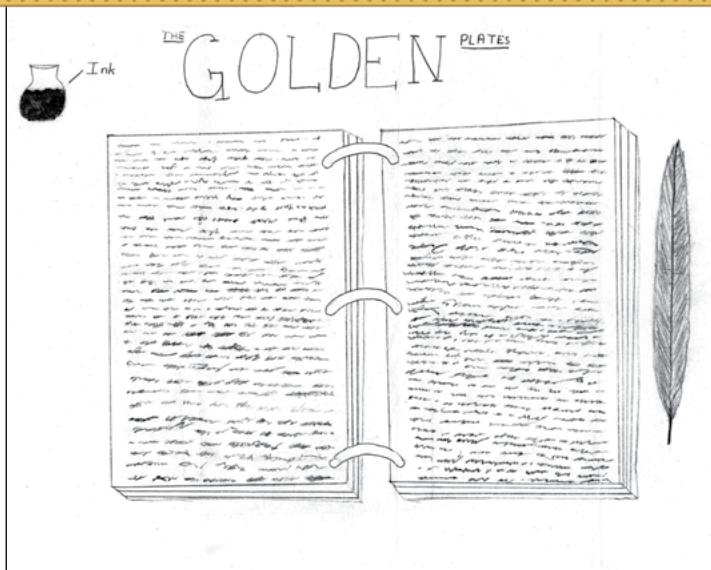
Tukupā 'a Molonai

Hili e mālōlō 'ene tamai ko Molomoná, na'e tohi leva 'a Molonai 'i he ngaahi lau'i peleti koulá. Na'e tohi kau ki he lakanga fakataula'eikí, sākalamēnití, mo e papitaisó. Na'á ne fakatukupaa'i kitautolu ke tau lau e Tohi 'a Molomoná mo fehu'i ki he Tamai Hēvaní pe 'oku mo'oni. Kapau te tau lotu mo fakafanongo ki he talí, 'e lava ke talamai 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'oku mo'oni. Na'e tanu 'e Molonai 'a e ngaahi lau'i peleti 'i he kekelelé ke malu ai.

Kuó u lau mo 'eku tangata'eikí 'a e folofolá he 'aho kotoa pē. 'Oku tokoni mai ia ke u mā'u ai ha fakamo'oni. He 'ikai ke u tuku ia.

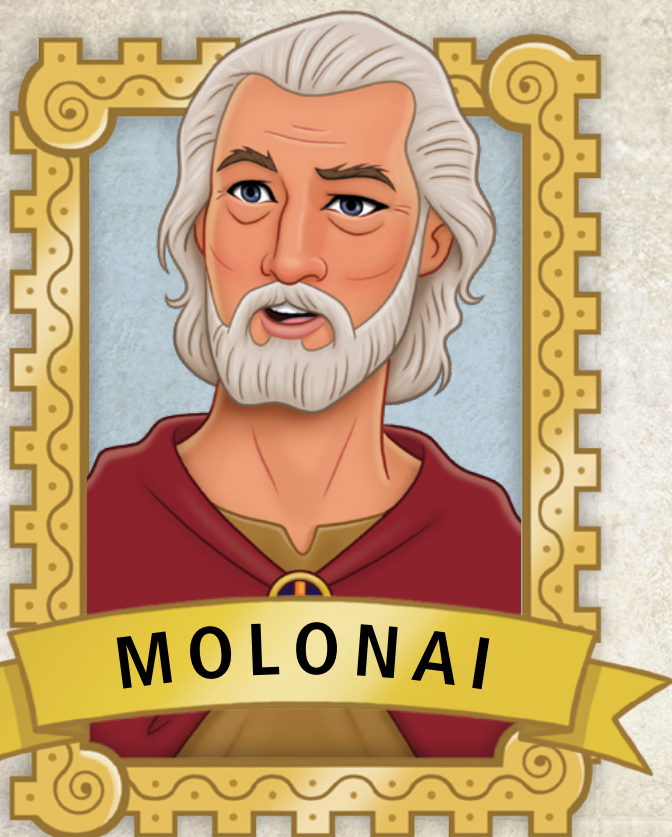
**Spencer P., ta'u 10,
Uisikonisini, USA**

"Ko e Ngaahi Lau'i Peleti Koulá," Jacob D., ta'u 11, Nova Sikōtia, Kānata

Kosi, pelu, pea tauhi 'a e kaati tukupā ko 'ení!

Te u Lava 'o Tali 'a e Tukupāá!

- ☐ Ako mā'uloto 'a e Molonai 10:5.
- ☐ Muimui ki he tukupā 'a Molonai! Lotua ke tokoni'i koe 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke ke 'ilo'i 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná.
- ☐ 'Alu ki he scripturestories.lds.org 'o mamata 'i he vitiō fika 53–54 'o e ngaahi talanoa e Tohi 'a Molomoná.
- ☐ 'Oku ou fakatukupaa'i au ke . . .

Potufolofola ‘o e Māhina ní

Hili ha’amou lau ha potufolofola, valivali
‘a e ‘ēlia ‘oku fehoanaki mo e mata’ifika
‘i he fakatātā ‘o e ‘alo’í!

- 1 1 Nīfai 11:14–28
- 2 2 Nīfai 19:6
- 3 Mōsaia 15:1–4
- 4 ‘Alamā 5:48
- 5 3 Nīfai 9:15
- 6 Mātiu 1:19–25
- 7 Mātiu 2:7–11
- 8 Luke 16:27–31

Fakakaukau ki ha Fale ‘o e Fanga Monumanú

Ko e taimi na’e fononga ai ‘a Mele mo Siosefa ki Pētelihemá, ko e
Kfeitu’u pē na’á na lava ‘o ma’u ke na nofo aí ko ha fale mo ha fanga
monumanu. Na’e ‘alo’i ‘a Sīsū Kalaisi ‘i he fale ‘o e fanga monumanú pea
fakatokoto ‘i ha ‘ai’anga kai ‘o e manu. Na’e muimui mai ha Kau Tauhi
Sipi mo ha Kau Tangata Poto ‘i ha fo’i fetu’u ke ‘ilo ‘a Sīsū. Na’e mamata
foki mo e kakai Nīfai ki he fetu’u ko ‘ení pea nau ‘ilo kuo ‘alo’i ‘a Sīsū.
‘Oku tau fakamanatua ‘a e Kilisimasí ke manatu’i Hono ‘alo’í. ■

Fai 'e 'Eletā
Dale G. Renlund
'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

Ko e hā ha founnga ke u lava ai 'o ongo'i ofi ange ai ki he Fakamo'ui?

Te tau lava 'o sioloto ki he
fale 'o e fanga monumanu 'i
Pētelihemá 'a ia na'e 'alo'i ai lá.

Te tau lava 'o manatu'i
'Ene faingata'a'ia kae lava
'o fakamolemole'i kitautolú.

Te tau lava 'o manatu'i
'oku takaofi mai ma'u
pē 'a e Fakamo'ui.

Te tau lava 'o manatu'i
la 'i he'etau ma'u 'a
e sākalamēnití.

Ngaahi Kaati Fakamo'oni Makehé

Faka'aonga'i e ngaahi kaati ko 'eni ke 'ilo lahi ange ai ki he Kau Palesitenisi 'Uluaki mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Te ke toe lava foki ke hiki tatau 'a e ngaahi kati mo fa'u ha va'inga fakatauhao. Te ke lava 'o paaki ha ngaahi tatau lahi ange 'i he **liahona.lds.org**.

Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni

*O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
e Toko Hongofulu Mā Uā*

- Ne hoko ko ha toketā tafa mafu
- Ne hoko ko e toketā 'i he Tau 'uta 'a 'Amelikā 'i Kōlea mo Siapani
- Ma'u ha fānau 'e toko 10–9 fefine mo e 1 tangata

Palesiteni Tieta F. 'Ukitofa

Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki

- Holo mo hono fāmilī ki Siamane Hihifo ko ha kau kumi hūfanga he tau
- Ko ha pailate vakapuna ia
- Manako ke siki mo 'ene fānau mo e makapuna

Palesiteni Heneli B. 'Aedlingi

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki

- Ne va'inga pasiketipolo 'i he ako mā'olungā
- Ako e fisiki (physics) mei he'ene tama' 'i he palakipoe honau lalo falé
- Ne hoko ko e palesiteni 'o e Ricks College, 'oku hoko he taini ni ko e Brigham Young University-Iddaho

Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Palesiteni hono 16 'o e Siasi 'o Sisu Kalaisi 'o e Kau Māntononi 'i he Ngaahi 'Aho Kimu Ni

- Na'e u' 'i hono ta'u 22 ke hoko ko e pīsope 'o ha uoti ne tokolahi ai e kau uito'u.
- Ne ngāue 'i he faipulusi mo e padki nusipepā.
- Ne hoko ko ha palesiteni fakamisiona 'i Kānata

'Eletā Seffil R. Hōlani

*'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
e Toko Hongofulu Mā Uā*

- Hoa ngāue fakataifekau mo 'Eletā Kuki 'i 'Ingilani
- Ngāue ma'ā e Potunga-ue Ako 'a e Siasi
- Ne hoko ko e palesiteni 'o e 'Univesiti Pilikihami 'longi

'Eletā Lōpeti D. Heili

*'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
e Toko Hongofulu Mā Uā*

- Tupu hake 'i Niu 'Ioke, USA
- Teka ma'ā e timi peisipolo hono 'apiakó
- Pailate 'i ha vaka tau 'i he Lauilōpuna 'a e 'Iunaiteti Siteiti

'Eletā M. Lāsolo Pālati

*'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
e Toko Hongofulu Mā Uā*

- Ne ui fakatenetene "ko e pīsope" 'i he kolisi koe'uhi ko e mā'olunga 'ene tu'unga mō'ui
- Fakalele ha fakatau-'anga kā
- Fakalotolahi 'i e kāinga-lotú ke nau hoko ko e kau faifekau

'Eletā Taleni H. 'Oakesi

*'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
e Toko Hongofulu Mā Uā*

- Fuofua ngāue ko hono fakama'a ha fale ngahi letiō.
- Hoko ko e loea mo e fakamaau he Fakamaau 'anga Lahi 'o 'Iutā
- Ne hoko ko e palesiteni 'o e 'Univesiti Pilikihami 'longi

Ke lau ha ngaahi
talanoa lahi ange
fekau'aki mo e kau
palōfitā mo e kau
'apōsetolō, 'alu ki he
lds.org/prophets
-and-apostles/
what-are-prophets

‘Eletā Niila L. ‘Enitasoni ‘O e Kōlomu ‘ō e Kau Aposetolo ‘ e Tōko Hongofulu Ma Ua • Tupu hake ‘i ha faama pulu ‘i Aitahō, USA • Hoko ko ha faifekau mo e palestēni fakamisiona ‘i Falanisē • Tokoni ki hono fokotu‘u ‘o e Mormon.org 	‘Eletā D. Toti Kulisitofasoni ‘O e Kōlomu ‘ō e Kau Aposetolo ‘ e Tōko Hongofulu Ma Ua • Ta’o mā ‘i ‘api mā’a hono fāmīl’ he’ene tupu hake. • Kau ‘i he Kātocanga Fakā’ā’āli Mo’unga Komolā he’ene kei tala-vou si’i • Ngāue fakafaifekau ‘i ‘Āsenitina pea ko ‘Eletā Siko’i ene palestēni fakamisionā 	‘Eletā Kuenitini L. Kuki ‘O e Kōlomu ‘ō e Kau Aposetolo ‘ e Tōko Hongofulu Ma Ua • Ma’u ha fakamo’oni hili ene lotu mo hono tāōketē • Ne hoko ko e palestēni ‘o e fānau akō ‘i he ako lotolotō (junior high), pea tokoni-palestēni ‘ā Mele, ko hono uafi ‘i he kaha’ū. • Ne hoko ko ha taki faka-Siasī he ‘Otu Filipani mo e Pasifiki 	‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘O e Kōlomu ‘ō e Kau Aposetolo ‘ e Tōko Hongofulu Ma Ua • Hoko ko ha haafe (quarter-back) ‘i he timi ‘akapulu faka-‘Amelika hono ‘āpikō • Papitaiso ‘ene tama’i ko ha mēmpa ‘o e Siasī, hili ‘ene ngāue fakafaifekau • Ne hoko ko e palestēni ‘o e Ricks College, ōku hoko he taimi ni ko e Brigham Young University-Idaho
‘Eletā Teili G. Lenilani ‘O e Kōlomu ‘ō e Kau Aposetolo ‘ e Tōko Hongofulu Ma Ua • ‘Oku ‘uhinga hono hinga lotō, Gunnar, ko e “sōtia loto tōā” • Hiki ki Suēteni he’ene tā u hongofulu tupū • Ngāue ko e toketā mafu 	‘Eletā Keuli E. Sitivenisoni ‘O e Kōlomu ‘ō e Kau Aposetolo ‘ e Tōko Hongofulu Ma Ua • Hoko ko ha faifekau mo e palestēni fakamisiona ‘i Siapani • Kamata ha pisinisi ko e fa’u nāunau fakamālohisino • Ne hoko ko e pīsope ki he Siasī kotoa 	‘Eletā Lainolo A. Lasipeni ‘O e Kōlomu ‘ō e Kau Aposetolo ‘ e Tōko Hongofulu Ma Ua • Ne hoko ko e palestēni fakamisiona ‘i Niu ‘Ioke Siti • Ko ‘ene motō “Ko e kakai ‘oku mahu’inga tahō” • Fakatapui ‘a e ‘ulucki Falelotu ‘o e Siasī ‘i he Lepāpuika Seki 	

KO 'ETAU PĒSÍ

Fa'u 'e Daniela M., ta'u 9, Cortés, Honitulasi

"'Oku Fā'ele'i ha Tama," fa'u 'e Sophia M., ta'u 7, Cortés, Honitulasi

Fa'u 'e Lohan B., ta'u 9, São Paulo, Palāsila

'Oku fanongo 'a Paola he 'aho kotoa pē ki he CD 'o e ngaahi hiva 'a e Palaimeli pea kuó ne 'ilo ha ngaahi hiva 'e nī'hi. 'Oku sai'ia mo'oni 'i he "Muimui ki he Palōfitá." 'Oku toe sai'ia foki ke lau e Tohi 'a Molomoná mo 'ene fine'eiki. Na'e talanoa kimui ni mo ha nī'hi hono kāingá 'o ne fakamatala ange 'a e talanoa 'o 'Āmoni mo e kau Leimaná.

Paola C., ta'u 3, Oahaka, Mekisikou

Na'e fokotu'u 'e he fānau Palaimeli 'i Mekisikou ha fu'u 'akau Kilisimasi 'aki honau nima tokoní.

Tala'ofa Makehe 'a Molonai

Na'e 'i ai ha foha 'o Molomona ne ui ko Molonai. Hili e mālōlō 'a Molomoná, ne tohi leva 'a Molonai 'i he ngaahi lau'i peleti koulá.

Na'e hiki 'e Molonai 'a e ongo lotu tāpuaki'i 'o e sākalamēnití. Na'á ne tohi ko e me'alelei kotoa pē 'oku mei he 'Otuá.

Na'e tohi 'e Molonai
'oku 'ofa 'a Sīsū he
fānaú kotoa. Na'á ne
pehē te tau lava 'o lotu
ke nofo'ia 'e he 'ofá
hotau lotó.

Na'e fai 'e Molonai ha
tala'ofa makehe. Na'á ne
tohi 'o pehē kapau te tau
lau e Tohi 'a Molomoná,
'e talamai 'e he Laumālie
Mā'oni'oni 'oku mo'oni.
Hili ia pea tanu 'e Molonai
e ngaahi lau'i peletí 'i he
Mo'unga ko Komolá ke
malu'i kinautolu ai.

Na'e foki mai 'a Molonai ki māmani 'i he 'osi ha ngaahi ta'u lahi mei ai, ko ha 'āngelo. Na'á ne fakahinohino kia Siosefa Sāmita e feitu'u na'e tanu ai 'a e ngaahi lau'ipeleti koulá. Na'e tāpuaki'i 'e he 'Otuá 'a Siosefa 'aki e mālohi ke liliu e ngaahi lea 'i he ngaahi lau'ipeletí. 'Oku tau lava he 'ahó ni ke lau e ngaahi lea 'a Molomoná 'i he Tohi 'a Molomoná! ■

‘Oku Ou ‘Ofa ‘i Hoku Fāmīlī

**Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland**
'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

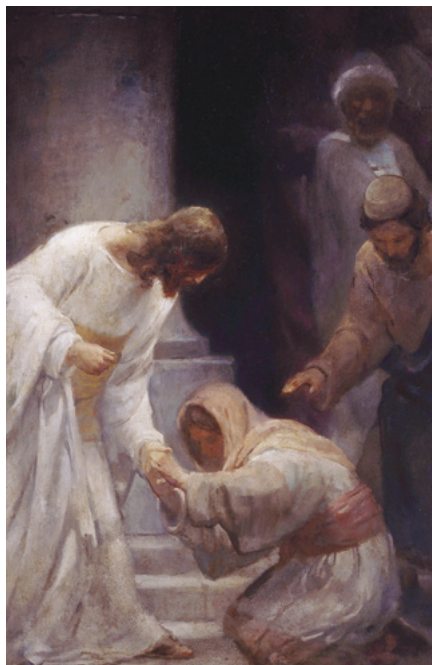
KO E NATULA TOTONU 'O E 'OTUÁ

*Na'e hoko 'a Sīsū ko e sino-hā-mai
kakato 'o e 'ofa 'a e Tamaí.*

Hili ha ngaahi to'u tangata lahi 'o e feinga 'a e kau palōfitā ke ako'i 'a e fa'ahinga 'o e tangatā 'i he finangalo mo e founa 'a e Tamaí, 'o meimei ke si'i ma'u pē ha'ane ola, ne fekau'i mai leva 'e he 'Otuá, 'i He'ene fainga taupotu taha ke tau 'ilo'i Iá, ki māmani Hono 'Alo pē Taha ne Fakatupú, 'a e 'Alo Haohaoa, na'e fakatupu 'i Hono tataú mo e 'imisí, ke nofo mo ngāue 'i he kakai matelié 'i he ngaahi ha'aha'a faka'aho 'o e mo'uí.

Ko e fatongia 'o e ha'u ki māmani mo e fa'ahinga fatongia peheé, ke tu'u 'o fakafongia 'i 'a 'Elohimí—'o folofola hangē ko Ha'ane folofolá, pea fakamaau mo tokoni, 'ofa mo fakatokanga, pea fa'akātaki mo fa'a fakamolemole hangē ko Ia na'á Ne mei faí—'oku kāfakafa pea 'oku 'ikai ke ta lava 'o mākupusi 'a e fa'ahinga me'a peheé. Ka 'i he faimāteaki mo loto fakapapau, 'a ia ko e natula ia 'a ha fānau fakalangí, na'e lava 'o mahino kia Sīsū pea na'á Ne fakahoko ia. Pea 'i he taimi na'e kamata ke hoko mai ai 'a e fakahihikihi mo e fakalāngilangí, na'á ne tuku kotoa pē ia ki he Tamaí.

Na'á Ne folofola mo'oni, "Ko ia 'oku . . . fai 'e he Tamaí." "Oku 'ikai fa'a fai

'e he 'Aló ha me'a 'e ia pē, ka ko ia 'okú ne mamata 'oku fai 'e he Tamaí: he [ko e me'a ko ia 'okú Ne] faí, 'oku fai ia 'e he 'Aló foki" [Sione 14:10; Sione 5:19]. Na'á Ne pehē 'i ha me'a 'e taha: "Oku ou lea 'aki 'a ia kuó u 'ilo'i 'i he'eku Tamaí" [Sione 8:38]. . . . 'Oku fokoutua ha nīhi 'i he māmaní he 'ahó ni 'i ha ma'uhala fakamamahi ki he 'Otuá ko 'etau Tamai Ta'engatá]. 'Oku kau 'i he ngaahi me'á ni 'a e fakahehema ke ongo'i mama'o mei he Tamaí, pea a'u 'o mavahe meiate Ia, 'o kapau 'oku nau teitei tui ki Ai. . . . Tu'unga 'i hano lauhala'i (pea 'i ha ngaahi me'a 'e nīhi ko e liliu hala'i) 'o e Tohi Tapú, 'oku vakai ai 'a e 'Otuá ko e Tamaí mo Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí 'i ha fa'ahinga fakakaukau kehe 'aupito, neongo 'a e fo'i mo'oni 'oku

fakatou 'i he Fuakava Motu'á mo e Fuakava Fo'ou, 'oku mahino mo tatau ai e 'Alo 'o e 'Otuá, 'o ngāue 'o hangē ko 'Ene fa'a fai 'i he tu'utu'uni 'a e Tamaí, 'a ia 'oku tatau ai pē 'i he "aneafí, 'ahó ni, pea ta'engata."¹

Pea hono fafanga 'o e fiekaia, fakamo'ui 'o e mahakí, valoki'i 'o e mālualoi, mo e kole ke tui—ko hono faka'ali'ali mai ia 'e Kalaisi kiate kitautolu e founa 'a e Tamaí, 'a e Tokotaha "oku manava'ofa mo anga'ofá, tuai ki he houhaú, kātaki fuoloa pea fonu 'i he lelei kotoa peé."² Na'e fakahā 'e Kalaisi 'i He'ene mo'uí pea tautefito ki He'ene pekiá, "Ko e 'alo'ofa eni 'a e 'Otuá 'oku ou fakahaa'i kiate kimoutolú, pea mo ha'akú foki." 'Oku tau fakatokanga'i 'i he fakafō-tunga 'e he 'Aló 'a e tokanga kakato 'a e Tamaí, 'i He'ene kaungā mamahi mo fevahevahe'aki 'a e mamahi 'i he ngaahi angahala mo e loto mamahi 'atautolu katoá, 'a e 'uhinga taupotu 'o e talaki: "He na'e 'ofa pehē 'a e 'Otuá ki māmani, na'á ne foaki hono 'Alo pē taha na'e fakatupú, koe'uhí ko ia kotoa pē 'e tui kiate iá ke 'oua na'a 'auha, kae ma'u 'a e mo'ui ta'engatá. He na'e 'ikai fekau 'e he 'Otuá hono 'Aló ki māmani ke fakamala'ia 'a māmani; ka koe'uhí ke mo'ui 'a māmani 'iate ia" (Sione 3:16–17). ■

Mei he "The Grandeur of God," Liahona, Nov. 2003, 70–73.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Hangē ko 'ení, 1 Nifai 10:18; 2 Nifai 27:23; Molonai 10:19; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:12.
2. *Lectures on Faith* (1985), 42.

NGAAHI FAKAKAUKAU

Ngaahi Fāmilī: Ko ha Sipinga Fakasilesitiale

“ ‘Oku ‘ikai fakataumu’ a ‘a e fāmilī ia ke ‘ai pē ke tokamālie e ngaahi me’a ‘i māmanī pea li’aki ‘i ha’atau a’u ki hēvani. Ka, ko e *founga* ia ‘o e langi. Ko ha ‘ata ‘o ha sipinga fakasilesitiale mo ha fakataipe ‘o e fāmilī ta’engata ‘o e ‘Otuá.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua ‘1 he Kau Palesitenisi ‘Uluaki, “Ko e Fakahikihiki ‘i ‘o Kinautolu ‘Oku Fakahāofi,” *Liahona*, Mē 2016, 77.

‘I he Makasini Foki ko ‘Eni

MA’Á E KAKAI LALAHİ KEI TALAVOÚ

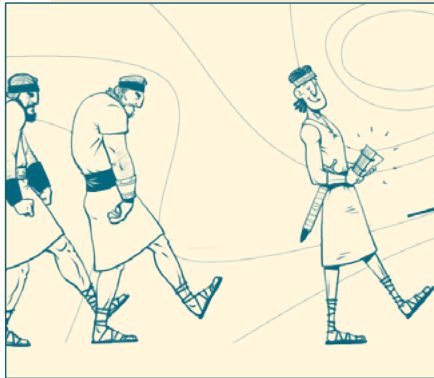
Tuí, ‘Amanaki Lelei, mo e ‘Ofa Faka-Kalaisi: Ko ha Ngaahi ‘Ulungaanga Fekau’aki

p.44

‘Oku ‘ikai ke tau hilifaki ‘a e tuí ‘i he ‘amanaki lelei mo e ‘ofa faka-Kalaisi ‘o hangē ko e piliki langa falé—ko e ngaahi ‘ulungaanga mahu’inga ko iá kuo pau ke nau fetuiaki ‘i he’etau mo’uí ke tokoni ke tau hoko ko e kau muimui mo’oni ‘o e Fakamo’uí.

MA’Á E TO’U TUPÚ

HOKO KO HA MO’UNGA’I TANGATA FA’A-NGĀUE MO’ONI

p.52

Ki’i fakakaukauloto nounou tokua ko e kau palōfita ‘o e kuonga mu’á na’e ‘ikai ke nau fu’u talangofua. Ko hotau faingamālié, he na’e ‘ikai kenau tangutu noa pē kae—hangē ko e kau mo’unga’i tangata fa’a-ngāue—na’a nau ngāue. Te ke lava foki mo koe.

MA’Á E FĀNAÚ

Ko ha Kilisimasi Makehe

p.64

Na’e ‘ikai ke ‘ilo’i ‘e Tiekō pe ‘e kei tatau e Kilisimasi ta’e kau ai e Fine’eikí, ka na’e ‘i ai ‘ene fakakaukau ke tokoni ‘o ngaohi ‘a e Kilisimasi ke lelei ange ki he kakai kehé!

